

I apotekarens trädgård

– medicinalväxtodling i svenska
apotekarträdgårdar med fokus på 1700-talet

---

*In the apothecary's garden – the cultivation of medicinal plants in
Swedish apothecary gardens focusing on the 18th century*

Sara Nyström

Självständigt arbete i Trädgårdsvetenskap • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för Biosystem och teknologi
Trädgårdsingenjör: odling - kandidatprogram
Alnarp 2021

I apotekarens trädgård – medicinalväxtodling i svenska apotekarträdgårdar med fokus på 1700-talet

In the apothecary's garden – the cultivation of medicinal plants in Swedish apothecary gardens focusing on the 18th century

Sara Nyström

Handledare: Roland von Bothmer, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för växtförädling

Examinator: Jonatan Leo, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för växtförädling

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i Trädgårdsvetenskap

Kurskod: EX0844

Program/utbildning: Trädgårdsingenjör: odling - kandidatprogram

Kursansvarig inst.: Institutionen för Biosystem och teknologi

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2021

Nyckelord: apotek, apotekare, apotekarträdgård, apoteksträdgård, medicinalväxtodling, medicinalväxter, läkeväxter, 1700-talet, Collegium medicum

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för Biosystem och teknologi

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sammanfattning

Detta arbete syftar till att ge en inblick i de svenska apotekarträdgårdar som uppstod under 1700-talet. Apotekarträdgårdarna var ett resultat av en särskild tidsanda. Under denna period eftersträvades bland annat oberoende, nytta och sparsamhet. De egna medicinalodlingarna skulle ge svenskarna egenodlade läkemedel med högre kvalitet till ett billigare pris, och minska beroendet av utländska försäljare. Medicinalväxtodlingar verkar under denna period ha varit relativt vanliga. Växtlistor från några av trädgårdarna visar att de vanligast förekommande släktena är malörts-, kvanne-, mynta-, pion-, salvia-, lök-, och stormhattssläktet. De vanligast förekommande arterna är luktkviol (*Viola odorata*), humlesuga (*Betonica officinalis*), svartrot (*Scorzonera hispanica*), mästerrot (*Peucedanum ostruthium*), citronmeliss (*Melissa officinalis*), libbsticka (*Levisticum officinale*), kardbenedikt (*Centaurea benedicta*), mariatistel (*Silybum marianum*) läkemalva (*Althaea officinalis*), stor ormrot (*Bistorta officinalis*) fänkål (*Foeniculum vulgare*) och basilika (*Ocimum basilicum*).

Nyckelord: apotek, apotekare, apotekarträdgård, apoteksträdgård, medicinalväxtodling, medicinalväxter, örter, läkeörter, farmakopé, 1700-tal, Collegium medicum

Abstract

This work aims to provide an insight into the apothecary gardens that emerged during the 18th century in Sweden. These apothecary gardens were the result of the socio-economic context at the time. During this period, independence, utility and frugality were sought, among other things. The national cultivation of medicinal plants would give the Swedes medicines of higher quality at a cheaper price and reduce the dependence on foreign sellers. The cultivation of medicinal plants seems to have been relatively common during this period. Plant lists from some of the gardens show that the most common genera in these gardens were the artemisia, angelica, mentha, paeonia, salvia, allium, and aconitum genera. The most common species were sweet violet (*Viola odorata*), betony (*Betonica officinalis*), black salsify (*Scorzonera hispanica*), masterwort (*Peucedanum ostruthium*), lemon balm (*Melissa officinalis*), lovage (*Levisticum officinale*), St. Benedict's thistle (*Centaurea benedicta*), milk thistle (*Silybum marianum*) marshmallow (*Althaea officinalis*), bistort (*Bistorta officinalis*), fennel (*Foeniculum vulgare*) and basil (*Ocimum basilicum*).

Keywords: pharmacy, pharmacist, apothecary, apothecary garden, medicinal plants, herbs, pharmacopoeia, 18th century, Collegium medicum

Förord

Så var det är dags att se tillbaka och tacka de som tackas ska. Först och främst vill jag tacka min handledare Roland von Bothmer för värdefulla kommentarer och uppmuntran under hela skrivprocessen. Det har varit en trygghet att ha honom som bollplank och stöd under hösten.

Det här arbetet hade inte heller varit möjligt om det inte var för alla fantastiska bibliotekarier, museipersonal och andra kunniga som så generöst har bidragit till kunskapsinsamlandet. Särskilt vill jag tacka Hans-Erik Andreasson i Alingsås som tidigt i processen hjälpte mig att hitta flera matnyttiga källor som jag haft stor användning av. Tyvärr kom odlingarna i Alingsås inte med den här gången, men där finns en del att hämta för vidare arbeten. Tack också till Bo Ohlson från Farmacihistoriska sällskapet som också han tidigt bidrog med bibliografier över relevanta källor, samt glada tillrop. Sofia Heden på Länsmuseum Gävleborg tog sig tid att hjälpa mig att lokalisera odlingarna i det nutida Gävle, samt granska avsnittet. Jag vill också ge ett stort tack till Åke Möller och Elisabeth Göthberg i Mariestad. Åke bidrog med information om apotekaren och hans odlingar som jag hade haft svårt att få tag på, och Elisabeth bidrog med apotekshistoria från Mariestad.

Jag vill även tacka Inger Olausson på Göteborgs universitet som när jag kontaktade henne efter en föreläsning mitt första år på Trädgårdsingenjörsprogrammet så generöst gav mig en inblick i det område inom hortikulturen som arbetar med trädgårdshistoria.

Även ett stort tack till Lena Brätörp från Örebro Länsmuseum, Ebba Knabe från arkeologgruppen Örebro, Ingela Bergkils från Ystads museer, Kristina Buhgard från Klostret i Ystad, Christel Palmqvist på Skånearkivet, Karin Ehnberg och

Christin Nilsson på Blekinge museum. Fler än de som kan nämnas här har hjälpt mig under vägs, stort tack även till er!

Det har varit ett privilegium att befinna sig på cykelavstånd från Lund och kunnat ta del av Universitetsbibliotekets alla skrifter. Tack till all personal där som hjälpt till att hämta fram diverse material, och som kunnat hjälpa mig trots alla restriktioner denna covid-höst. Också ett stort tack till mitt "hemmabibliotek" i Bjärred som hjälpt till med alla möjliga fjärrlån, och som också ansträngt sig för att kunna utföra sitt uppdrag trots pandemin.

Till sist vill jag tacka min mor och syster. Dessa sista hektiska dagar runt jul och nyår har de sett till att avlasta mig så mycket som möjligt för att ge mig tid att ostört knyta ihop de sista trådarna. Det är också tack vare deras uppmuntran och eviga stöd som jag vågade ta steget att lämna ett fast arbete i Göteborg för att ta chansen att följa drömmen om att få arbeta med växter. Tack!

Sara Nyström

December 2020

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	11
Figurförteckning.....	12
1. Inledning.....	13
1.1. Bakgrund	13
1.2. Syfte och frågeställningar	15
1.3. Metod och material	15
1.3.1. Datainsamling och typ av källor.....	15
1.4. Avgränsningar.....	16
2. Ett svenskt medicinalväsen växer fram.....	17
2.1. Klostermedicin	17
2.2. Organiserandet av läkekonsten i Sverige	18
2.3. Svenska apotek och farmakopéer	21
3. Den samhällsekonomiska kontexten	23
3.1. Sparsamhet är en dygd.....	23
3.2. Motsträviga apotekare	28
4. Apoteken och deras trädgårdar.....	31
4.1. Uppsala.....	32
4.1.1. Akademiapoteket Kronan	32
4.1.2. Apoteket Uplands vapen	33
4.2. Augerum – apoteket Göta Lejon	35
4.3. Silltorp – apoteket Göta Lejon.....	37
4.4. Malmö – apoteket Fläkta Örn.....	39
4.5. Ystad – apoteket Svanen.....	43
4.6. Mariestad – apoteket Lejonet.....	47
4.7. Jönköping – apoteket Lejonet	49
4.8. Gävle – apoteket Lejonet.....	53
4.9. Örebro – apoteket Hjorten	58
4.10. Annan odling av medicinalväxter	61
4.11. Vad hände sedan?.....	63

5. Sammanfattande diskussion	66
5.1. I vilken kontext uppstod dessa trädgårdar?	66
5.2. Var låg odlingarna?	68
5.3. Vilka växter odlades?	70
5.4. Slutsatser	81
5.5. Vidare forskning	82
Referenser	84
Bilaga 1. Sökord, databaser och annan informationsinhämtning	90
Bilaga 2. Odlande Stockolmsapotekare	92
Bilaga 3. Urval av växter i Hortus Agerumensis (1739)	93
Bilaga 4. Medicinalväxter i apotekarträdgården i Silltorp (1797)	99
Bilaga 5. Medicinalväxter i Berghs trädgård enl. Baeijer (1793)	101
Bilaga 6. Medicinalväxter i Runneblads trädgård enl. Tidström (1756)	103
Bilaga 7. Växterna i “Swenska medicinal och apothekarväxterna efter genera och species upstälde” av F. J. von Aken (1763) samt förslag på översättning.	105

Tabellförteckning

Tabell 1. Översikt över Kjellströms medicinalväxtodlingar i Malmö	42
Tabell 2. Översikt över apotekets placering i Ystad	43
Tabell 3. Apotekets placering i Jönköping.....	53
Tabell 4. Översikt medicinalväxtodlingarnas i Gävle.....	57
Tabell 5. Översikt apotekets placering i Gävle	58
Tabell 6. Sammanställning av växtlistor samt växter från von Akens skrift.	73
Tabell 7. Sammanställning av de vanligaste medicinalväxterna (1. Arter)	79
Tabell 8. Sammanställning av de vanligaste medicinalväxterna (1. Släkten).....	80
Tabell 9. Sammanställning av de vanligaste medicinalväxterna (2).....	80

Figurförteckning

Figur 1. Karta över Uppsala stad 1868. Uppsala 1868 © ALVIN.....	34
Figur 2. Charta öfver Upsala stad no II med Kongl. Maijts allernådigaste privilegio utgifven i Stockholm år 1770 © ALVIN.....	34
Figur 3. Charta öfver de Åkrar och Ängar uti Lyckeby, Besebodas, Mølletorps och Augerums byar [...] 1728 © Lantmäteriet	37
Figur 4. Extract af 1766 Års Charta öfver Silltorps bys Ut- och Inn-ägor © Lantmäteriet.....	38
Figur 5. Ystad 2020 © Lantmäteriet.....	44
Figur 6. Charta öfver en del av Ystads ägor © Lantmäteriet.....	45
Figur 7. Karta öfver staden Ystad med dertill lydande egor © Lantmäteriet	46
Figur 8. Charta öfver Mariae Stad 1693 © ALVIN	47
Figur 9. Jönköping © ALVIN.....	52
Figur 10. Charta öfver stapelstaden Jönköping No XXVIII © ALVIN.....	53
Figur 11. Grundritning öfver Stapel Staden Gefle © Lantmäteriet	55
Figur 12. Grundritning öfver Stapel Staden Gefle © Lantmäteriet	55
Figur 13. Karta öfver Gefle Stad jemte förstaden Strömsbro © Gävle kommunarkiv	56
Figur 14. Gävle 2020 © Lantmäteriet.....	57
Figur 15. Grundritning Öfver Upstaden Örebro No XXVII © Lantmäteriet.....	59
Figur 16. Grundritning Öfver Upstaden Örebro No XXVII © Lantmäteriet.....	60
Figur 17. Örebro Stad © Lantmäteriet	60
Figur 18. Exempel på hur växter förtecknats i Hortus Agerumensis.....	71

1. Inledning

1.1. Bakgrund

I medicinska skrifter och handböcker från medeltid och tidigmodern tid är medicinalväxter helt dominerande (Heimdahl 2010). Växter har haft en huvudroll i den forntida läkekonsten, och har både hämtats ur den vilda naturen och odlats. I medicinalväxterna möts medicin- och trädgårdshistorien. Genom att undersöka hur och vad som odlades under olika perioder får vi en bild av vilka växter som använts medicinskt och på vilket sätt människan genom tiderna har införskaffat dessa växter. När vi idag tänker på historisk odling av medicinalväxter går nog tankarna oftast till de trädgårdar som anlades i anslutning till klostren med början 1100-tal i Sverige. Men vad hände efter reformationen? Med visst undantag för klosterträdgårdarna är odlingen av medicinalväxter i Sverige ett relativt outforskat område inom både medicin- och trädgårdshistoria (Heimdahl 2010). Användningen och odlingen av medicinalväxter är också omgiven av mycket mytbildning. Enligt Heimdahl (2010) är det den romantiska historieskrivningen från 1800-talets slut som färgat den medicinska historieskrivningen, framförallt när det gäller folkmedicinen och bruket av örter. Detta kan exemplifieras med skrönor om hur bolmört och spikklubba följde i kringresande romers spår när fröer föll från deras vagnar på väg genom landet, eller om häxsalvan tillredd av hallucinogena örter som gav bondkvinnor upplevelsen av blåkullafärder. Genom vidare kunskapande kan vår förståelse för det historiska bruket av medicinalväxter i Sverige vidgas och mytbildning undvikas.

Det här arbetet tar avstamp i det som sker en tid efter att klostren i Sverige försvinner. I samband med reformationen försämras möjligheterna till vård i landet, och de vårdutövare som finns består av en heterogen grupp människor med mer eller mindre medicinsk kunskap. Under 1600-talet sker en organisering och reglering av läkekonsten, där även frågan om tillgång och kvalitet på medicinalväxter lyfts av myndigheter och medicinska utövare. Detta resulterar i att apotekarträdgårdar och andra medicinalodlingar kommer att anläggas under 1700-talet. Men vad var det här för odlingar? Var låg de – var de mindre trädgårdar som låg centralt i stadsbebyggelsen med omedelbar närhet till apoteken, eller handlade det om större odlingar ute på landsbygden? I vilket sammanhang uppstod de, och vilka omständigheter påverkade utvecklingen? Var de en del av en lång tradition av medicinalväxtodling, eller var det ett nytt fenomen för den här perioden? Varför valde man att odla själv istället för att handla av andra? Vilka växter odlade man, och hur?

Det här arbetet syftar till att minska det kunskapsglapp som finns genom att ge en bild av de apotekarträdgårdar som uppstod under framförallt 1700-talet och på så sätt till viss del komplettera bilden av den historiska medicinalväxtodlingen i Sverige. Detta är annars en del av vårt gröna kulturarv där de tidigare nämnda klosterträdgårdar ofta fått inta den huvudsakliga tematiska bakgrunden i samtal om läkeväxter och i anlagda örtagårdar.

Det första kapitlet ger en kort genomgång av läkekonsten i Sverige från medeltidens början fram till ca 1700. Därefter görs ett försök att måla upp en bild av den samhälleliga kontexten inom vilken odlingarna uppstod, för att i efterföljande kapitel redogöra för ett urval av apotekarträdgårdar under den aktuella perioden. Uppsatsen avslutas med en diskussion kring resultaten och sammanfattande slutsatser.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är som nämnts ovan att minska kunskapsglappet i trädgårds- och farmacihistorien, och målet är att ge en inblick över den odling som skedde i apotekarträdgårdar i Sverige under framförallt 1700-talet. Detta arbete kommer att fokusera på följande frågeställningar:

- I vilken samhällsekonomisk kontext uppstod dessa trädgårdar?
- Var låg odlingarna?
- Vilka växter odlades?

1.3. Metod och material

Arbetet har framförallt haft formen av en litteraturstudie, kombinerat med viss källforskning. Det har inneburit att gå tillbaka till originalkällor från 1600-, 1700- och 1800-tal för att titta på allt från vittnesmål om trädgårdar, bevarade brev, förordningar och kartor. En litteraturstudie kräver ett kritiskt förhållningssätt till källorna. Vem är författaren? Vilken kompetens har hen, och vilket är författarens syfte med texten? Är källan trovärdig? Det är också med detta i bakhuvudet jag har närmat mig källorna i denna uppsats. Rent praktiskt har det tagit sig i uttryck genom att bland annat se till att få tveksamma uppgifter bekräftade av ytterligare källor. Uppsatsens mest utmanande källmaterial är växtlistorna, där det finns anledning att tolka resultaten försiktigt. Här behöver man ta i beaktande dels vem nedtecknaren av listorna var, samt svårigheten att översätta växterna till de nuvarande vetenskapliga namnen. Detta diskuteras vidare i diskussionsdelen.

1.3.1. Datainsamling och typ av källor

Initialt kontaktades föreningar, organisationer, museer och yrkeskunniga med koppling till trädgårds- och/eller medicinhistoria för att få tips och råd om källor. Samtidigt gjordes sökningar med hjälp av sökmotorer som Google, databaser samt LIBRIS. Ytterligare källor identifierades genom referenslistor i aktuell litteratur (se bilaga 1 för använda sökord, sökmotorer, databaser och kontakter). Den typ av litteratur som använts är facklitteratur, populärvetenskaplig litteratur, årsskrifter

från föreningar som till exempel Linnésällskapet och Farmacihistoriska sällskapet, rapporter samt källor från det aktuella århundradet. Även kartmaterial från Lantmäteriets historiska kartor samt portalen ALVIN har använts för att hitta trädgårdarnas placering. Vad gäller tolkningen av växtlistor har SKUD (Svensk kulturväxtdatabas) använts som stöd.

Framförallt två större sammanfattande verk har haft stor betydelse för arbetet.

I ”Sveriges apotekarhistoria från konung Gustaf I:s till närvarande tid / enligt uppdrag av Apotekaresocieteten” av läkaren Alfred Levertin, apotekaren C. F. V. Schimmelpfennig och apotekaren K. A. Ahlberg har mycket av den grundläggande informationen om apoteken hämtats. Där redogörs för apotekens grundande samt innehavare genom åren, så väl som övriga kurioser. Där nämns också ofta om odlingar som förekommit, dock inte alltid. I ”Svenska och finska medicinalverkets historia 1663 – 1812” av Otto E.A. Hjelt har mycket information hämtats om myndigheternas försök att styra och uppmuntra den inhemska medicinalodlingen under framförallt 1700-talet. Hjelt har själv huvudsakligen använt sig av arkivstudier, bland annat Collegi medici¹ protokoll 1691–1812 och räkenskaper 1797–1812, samt diverse brevsamlingar (Bergianska med flera) med mera.

1.4. Avgränsningar

Urvalet av trädgårdar har gjorts utifrån följande kriterier:

- Trädgården ska ha syftat till att odla medicinalväxter till ett eller flera apotek
- Trädgården ska ha varit placerad inom Sveriges nuvarande gränser
- Trädgården ska ha anlagts eller varit i bruk under 1700-talet

Jag kommer alltså inte mer än att översiktligt redogöra för medicinalväxtodling vid andra tidpunkter än 1700-talet. De trädgårdar som här redogörs för är endast några av de som fångats upp genom sökprocessen och alltså inte en fullständig redovisning av alla apotekarträdgårdar som funnits i Sverige.

---

¹ Collegium medicum

2. Ett svenskt medicinalväsen växer fram

2.1. Klostermedicin

Forskningen tyder på att det var i klostren det största teoretiska medicinska kunnandet fanns under medeltiden (Bergqvist 2010; Lindberg 2017). Vid utgrävningar har man hittat vad som tolkas som medicinska verktyg, framförallt vid de manliga klostren som Alvastra och Varnhem, men även i viss mån vid nunnekloster som Vreta och Gudhem (Bergqvist 2010; Lindberg 2017). Alla kloster skulle vara självförsörjande, även avseende läkemedel, men när det gäller vilka medicinalväxter som odlades där är kunskapsläget osäkert. Inga skriftliga uppgifter finns bevarade från de svenska klostren, och forskningen om odlingarna baseras ofta på ordnarnas klosterregler och utländska förhållanden (Larsson 2010). Vi vet alltså inte säkert vad som odlades här i Sverige, men eftersom klosterreglerna var desamma för alla kloster inom en och samma orden, utgår man ofta från att de svenska klostren strävade efter att odla detsamma som sina systra- och brödrakloster i utlandet. Ofta används St. Gallenplanen från ca 820 som exempel på hur klosterträdgårdarna planerades. St. Gallenplanen är en ritning som visar en idealbild, eller prototyp, av en klosterplan med bland annat särskilda områden avsatta för läkeväxter (Åsen 2015). I hur stor utsträckning denna plan realiserades är enligt Larsson (2010) relativt outforskat. Åsen (2015), som studerat reliktväxter på platsen för norska kloster, menar dock att det är rimligt att tro att några av de läkeörter som anges i St. Gallenplanen ändå odlades i norska klosterträdgårdar. Samma resonemang bör gälla för Sverige. I planen namnges flera växter som vi kommer se odlas i 1700-talets apotekarträdgårdar, som till exempel salvia (*Salvia*

officinalis L.), libbsticka (*Levisticum officinale* W.D.J. Koch), pepparmynta (*Mentha x piperita* L.) och opievallmo (*Papaver somniferum* L.)².

Ofta anges klostren ha haft en huvudroll i införandet och spridandet av medicinalväxter. Det finns dock forskning som menar att klostrens roll varit begränsad (Heimdahl 2010, 2014). Istället var det den ökande handeln och resandet under tidig medeltid som spred kunskapen om odlandet och bruket av medicinalväxter. Enligt Heimdahl (2014) finns det mycket som tyder på att odling och hortikultur redan från början ingått vid de första städernas anläggande. På flera platser kan arkeobotaniken belägga att det som tidigare antagits vara växter införda genom klosterväsendet i själva verket funnits på platsen innan kloster etablerats där. Exempel på växter som traditionellt tolkats som klosterintroduktioner men som genom paleoekologisk och arkeobotanisk forskning visat sig föregå klostrens anläggande är bolmört (*Hyoscyamus niger* L.), hjärtstilla (*Leonurus cardiaca* L.), skelört (*Chelidonium majus* L.), vildpersilja (*Aethusa cynapium* L.), humle (*Humulus lupulus* L.), renfana (*Tanacetum vulgare* L.), fläder (*Sambucus nigra* L.), och blodtopp (*Sanguisorba officinalis* L.).

2.2. Organiserandet av läkekonsten i Sverige

En av de äldsta svenska källorna där läkare omnämns är Upplandslagen från 1300-talet (Larsson 2010). Där regleras att den har rätt att kalla sig läkare; ”som har läkt sår av huggvapen, sår med benbrott, sår i bröst eller mage, avhuggen hand eller fot, sår tvärs igenom med två mynningar” (citerat i Larsson 2010, s. 34-35). Detta tyder på att det bör ha funnits läkekunniga personer under den här tiden, som också var tvungna att leva upp till vissa kompetenskrav för att få kalla sig läkare.

När Gustav Vasa tillträder tronen 1523 är bristen på läkare i Sverige stor (Lindberg 2017). I och med reformationen och klostrens nedläggning har möjligheterna till

---

² Utifrån Åsens (2015) tolkning av växtnamnen i St Gallenplanen

vård försämrats, och utövandet av läkekonsten i landet är oorganiserad. Munken Peder Månsson (ca 1460–1534) klagar över situationen i sin Läkebok år 1522:

I Svärike är thet stor skam oc skadhe,
När nokor bliffuer sjwker reds skovel och spadhe.
Wm läkedom the alzinthe wilja tänckia,
Thet röna Faderlös barn oc hwar Änckia.
Läkedom Doctor är ingen i thet rijketh.

(citerad i Lindberg 2017, s. 68)

Utöver de ofta utländska läkare som arbetade i kronans, adelns eller krigsmaktens tjänst så var det enbart bardskärarna eller barberarna som fått någon slags undervisning i läkekonsten (Kock 1963). Det fanns dock även andra grupperingar som behandlade sjuka, till exempel kryddkrämare och så kallade ”kloka” (Sjöholm 2014). Gustav Vasa försöker åtgärda situationen genom att rekrytera utländska medicinare till Sverige och ge svenska studenter ekonomiskt stöd för att de ska kunna studera utomlands (Lindberg 2017). Det ska nämligen dröja till början på 1600-talet innan det är möjligt att studera medicin på ett svenskt universitet då den första professuren i medicin tillsätts på Uppsala universitet 1613 (Hulter Åsberg & Östlund 2014).

Flera utländska läkare tjänstgör också vid Gustav Vasas hov, men när han 1560 ligger för döden finns ingen av dem till hands, utan kungen vårdas då av kyrkoherden i Storkyrkan, som till sin hjälp hade barberaren Jacob och apotekare Lucas Usthal (Samuelsson 2001; Lindberg 2017). Han efterträds av sin son Erik den XIV i vars tjänst en holländsk läkare, Wilhelm Lemnius, finns (Lindberg 2017). När Lemnius ombeds av kungen att skriva ett förslag till läkarverksamhetens ordnande i Sverige föreslår han bland annat att en kringresande botanist bör anställas för att samla in och tillhandahålla inhemska medicinalväxter ”på det att vi ej från främmande håll må behöfva” (Lindberg 2017, s. 74). Vidare bör en ”aromatarius” eller kunnig drogist anskaffas, och kungen bör upprätta en officin med fullgoda läkemedel. En taxa ska upprättas för att ange apotekens läkemedelspriser, och kvacksalvare bör förbjudas att ge läkemedel eller slå åder

”utan lifmedici hörande”. Som vi ska se kommer det dock dröja till Carl von Linnés 1700-tal innan Lemnius förslag om en kringresande botaniker blir verklighet.

I mitten av 1600-talet går en grupp Stockholmsläkare samman i ett försök att organisera och reglera det medicinska utövandet i landet (Björkquist & Flygare 1963). Ett ”Collegium medicorum”³ bildas, vad som kan liknas vid ett eget skrå. Syftet är att skydda sina egna intressen, och motverka kvacksalveri och missbrukande av läkekonsten. En *arkiater*, som vanligen var kungens livläkare, ska vara ordförande. Förmyndardrottningen Hedvig Eleonora bifaller år 1663 förslaget, och därmed grundas den myndighet som ska övervaka medicinalväsendet i Sverige fram till våra dagar.⁴ Alla som hädanefter vill praktisera läkekonst i huvudstaden, inklusive kirurger, ska godkännas av kollegiet, som även ska utarbeta en svensk farmakopé, samt bestämma en skälig taxa för mediciner. Även handeln med gifter regleras, och den svenska medicinalväxtodlingen ska befrämjas.

År 1688 ska instruktionerna förnyas och efter att ha omarbetats ges den nya medicinalordningen ut 1699. Denna kommer att utgöra grunden för både Sveriges och Finlands medicinalväsende under en lång tid framåt. Där regleras befogenheter och skyldigheter för läkare, apotekare, kirurger och barnmorskor. Här stadgas också apotekspersonalens tystnadsplikt, samt andra föreskrifter om rådgivning till allmänheten, och här bestäms även att apotekarna bör examineras inför kollegiet och att apoteken ska inspekteras årligen (Welander 1963). Dessutom ska botanikstudier uppmuntras, och inhemska örter odlas (Björkquist & Flygare 1963). Läkare och apotekare uppmanas själva att vara aktiva vid insamlandet av medicinalväxter (Åberg 1989). Här, i mitten och slutet på 1600-talet, lyfts alltså frågan om inhemsk försörjning av läkemedel återigen. Myndigheterna kommer sedan under 1700-talet att uppmuntra och understödja anläggandet av inhemska medicinalväxtodlingar. Under denna tid kommer flera så kallade apotekarträdgårdar att anläggas, odlingar tillhörande de lokala apoteken, vars syfte

---

³ Från 1688 Collegium medicum

⁴ År 1813 övergår C. M. till att bli Sundhetskollegiet (1813-1878), som därefter blir Kungliga medicinalstyrelsen (1878-1967) för att idag vara en del av Socialstyrelsen

är att tillgodose det egna apotekets behov av växtdroger och samtidigt minska importberoendet.

2.3. Svenska apotek och farmakopéer

Ursprunget till de svenska apoteken är den verksamhet som bedrevs av apotekare vid hovet med början på 1500-talet (Welander 1963). Det första offentliga apoteket öppnas först år 1575 av holländaren och hovapotekaren Brusenius, och den förste svenska apotekaren är Anders Månsson Bieber som år 1649 öppnar apoteket Engelen i Stockholm (Hulter Åsberg & Östlund 2014; Sjöholm 2014). År 1675 ger kung Karl XI de sex apotekarna i huvudstaden ensamrätt på läkemedelstillverkning och -försäljning (Welander 1963; Ohlson & Boström 2013). Utöver apotekaren gäller dessa kungliga privilegier även apotekarens änka eller barn under förutsättning att apoteket sköts av någon för detta kvalificerad, till exempel en provisor⁵ (Welander 1963). Privilegierna kunde säljas och köpas, men den som köpte ett sådant var också tvungen att avlägga examen och apotekare framför Collegium medicum.

År 1686 ges den första svenska farmakopén, ”Pharmacopoeja Holmiensis”, ut. Ordet farmakopé kommer ifrån grekiskans *pharmakon* som betyder (läke)ört, läkemedel, trolldryck, gift, och *poiein* som betyder göra, frambringa (Ohlson 2011). Farmakopéerna innehöll regler och recept för läkemedelstillverkningen som då skedde på apoteken. När ”Pharmacopoeja Holmiensis” visar sig vara bristfällig får Collegium medicum i uppdrag från kungen att utarbeta en ny farmakopé och 1775 ges ”Pharmacopoea suecica” ut (Welander 1963). Denna farmakopé togs fram under medverkan av bl.a. Abraham Bäck, Carl von Linné och Carl Wilhelm Scheele (Ohlson & Boström 2013).

---

⁵ En provisor var någon som hade avlagt provisors- eller apotekarexamen och som förestod ett apotek som ägdes av någon annan.

Under 1700-talet är fyra utgåvor av Pharmacopoea Suecica aktuella:

Ed(itio) Prima (I)	1775
Ed(itio) Secunda (II)	1779
Ed. Tertia (III)	1784
Ed. Quarta (IV)	1790

Den fjärde utgåvan gäller fram till 1817 då en 5:e utgåva ges ut. Därefter ges ytterligare 6 versioner ut, den sista (Ed. XI) år 1946. Det blir den sista nationella farmakopén, eftersom Sverige därefter ansluter sig till ett nordiskt samarbete som resulterar i den Nordiska farmakopén som börjar gälla den 1:e april 1965. Därefter blir samarbetet europeiskt och leder istället till den Europeiska farmakopén som gäller från 1978 och fram till idag.

3. Den samhällsekonomiska kontexten

3.1. Sparsamhet är en dygd

I Sverige kom perioden 1630⁶ fram till början av 1800-talet att genomsyras av protektionism och tankar om en handelsbalans, båda delar i det samhällsekonomiska tänkande som ofta samlas under begreppet merkantilism (Runefelt 2001). Perioden förknippas också med en utforskaranda, och en vilja att utnyttja landets tillgångar. Tillvaratagandet av landets resurser var en form av sparsamhet, och import av varor som inte var nödvändiga eller kunde tillverkas inom landet ansågs vara slösaktigt. Det som fanns i överflöd här hemma skulle exporteras och import skulle bara ske om det var nödvändigt. I ett betänkande från sparsamhetskommisionen den 18/3 1745, föreslog man bland annat att den överflödiga konsumtionen av te, kaffe och choklad skulle minskas (Hjelt 1891). Carl von Linné författar avhandlingar om både te⁷, kaffe⁸ och choklad⁹, som han anser försvagar kroppen och uppmuntrar till frosseri och lyx, även om han också tillskriver dem positiva medicinska egenskaper (Müller 2004). Tedrickandet menade han hade uppkommit i länder utan tjänligt dricksvatten, där tebladen hade förbättrat smaken och gjort det lättare att dricka. Eftersom Sverige redan har dricksvatten av hög kvalitet så behöver man här inte använda sig av teblad som man dessutom betalat dyrt för.

---

⁶ Runefelt klargör att inte alla räknar 1600-talet till merkantilismens, se Runefelt 2001, s. 14.

⁷ "Anmärkingar om thée och thée-drickandet" (1765)

⁸ "Kaffedrycken" (Potus Coffeae) (1761)

⁹ "Om chokladdrycken" (De potu chocolatae) (1765)

Det fanns en uppfattning om att Sverige som land hade rika råvaruresurser jämfört med andra länder, och att en hög grad av oberoende var både möjlig och eftersträvansvärd. Utmaningen var att på rätt sätt och med god kunskap kunna nyttja dessa resurser för en god hushållning. Ett problem är enligt samtida skribenter att det svenska folket föraktade de inhemska varorna, om de ens kände till deras existens. År 1720 skriver Johan Linder i sin ”Swenska Fäрге-Konst/Med Inländske Örter/ Gräs/ Blommor/ Blad/ Löff/ Barkar/ Rötter/ Wexter/ och Mineralier” om okunskapen och högfärden:

Huru här i landet tilgår/ är allom bekant. Hwad som på våre åkrar och ängar wexer/trampas under fötterne/ wanwyrdas/ förachtas/ och af fåå kännes/ til hwad thet duger/fast thet både til spijsning och föda/ til läkedom/ til kläder/ samt andre nödtorffter wore högst gagneligit; ther emot hwad från främmande länder införes/ är allena godt / fast thet så dyrt köpes/ och hela Landets effecter til sitt fåfanga inköp uthdrager.

(Lindestolpe 1720, s.1-2)

Det som växer på de egna ängarna trampas under fötterna och föraktas, och få känner till vad växterna kan användas till. Det som kommer från andra länder uppfattas dock okritiskt som gott och rätt. Liknande vittnesmål om bristande kunskap kan vi se i Johan Otto Hagströms brev till Abraham Bäck. Hagström utnämns i mars 1754 till ”Provincial Medicus”¹⁰ i Östergötland med Linköping som bostadsort, och där han skulle komma att arbeta fram till 1785 (Hagström & Bäck 1997). Under den här perioden skriver han flera brev till Abraham Bäck, arkiater och preses¹¹ i Collegium medicum. I breven kan vi få en inblick i hur situationen såg ut för allmogen i Östergötland. I ett av dessa brev från juni 1764 skriver Hagström att allmogen ”utaf okunnighet måste [...] från Apoteken dyrt köpa de medicinalier, som offta wäxa på deras egne ägor” (s.122). Han föreslår att provinsialläkare varje sommar ska resa runt i länet och själv tala med de sjuka och visa de läkevaxter som där växer vilt. Genom att instruera dem i åderlåtning, vilda läkevaxter och beredningar blir de på så sätt hans lärlingar i varje socken.

---

¹⁰ provinsialläkare

¹¹ livläkare till svenske kungen samt ordförande i Collegium medicum

Hagström har då tidigare föreslagit att man i varje provins borde få ett litet boställe, eller åtminstone något av stadens åker till plantering av medicinalväxter ”för många fattiga siukas skull, som söka vår hielp” (s. 274). I mars 1760 uppdaterar Hagström Herr Archiater Bäck om ”Medicinalwärckets tillstånd uti Jemtland” (s.101). Där skriver han att det i de flesta socknar är långt till närmsta apotek, vilket gör det svårt för sjuka att hämta medicin. Allmogen har dessutom svårt att betala, något Hagström själv fått erfara under rödsotsepidemin 1752. Han föreslår att varje kyrkoherde därför ska vara försedd med ett eget husapotek med medicin för de vanligaste sjukdomarna. I Norrland borde ingen få bli kyrkoherde förrän han blivit examinerad i ”Generibus morborum vulgarium” (vanliga sjukdomsslakten) ”samt tillika wisat någon insikt uti Medicinalwärcer, som dels wildt wäxa uti Norrland, dels kunna där planteras, til landets båtnad wid farsoter, m. m.” (s.102). Vidare föreslår han att åkerbär (*Rubus arcticus* L.) borde planteras vid varje prästgård som styrkande och läskande vid feber med mera, samt även isop för bröstet, samt ålandsrot och absinthium (malört) för magen.

Vid riksdagen 1740-1741 väcktes frågan om apotekens tullfrihet, och man diskuterar då de besparingar som kan ske vid odlandet av egna medicinalväxter (Åberg 1989; Samuelsson 2001). Collegium medicum anmodas av ”Cammar-, Oeconomie- och Commercie deputationens utskott” den 20/2 1741 att inlämna en förteckning på de ”här i riket befintliga samt till medicamenter tjenliga örter” - alltså inhemska växter som kunde användas som läkemedel (Hjelt 1891; Åberg 1989). Kollegiet återkommer den 13/3 med en sådan förteckning, och menar att en omställning till en större del inhemska medicinalväxter hade underlättats om:

[...] publicum bestode en botanicus, som alla åhr reste omkring i vissa provincier och när han först upptäckt, hvilka örter finnas, äfven underviste vissa personer om them huru the borde i rättan tid samlas, ränsas, torkas och på bästa sättet handteras och förvaras, att the sedan af apothecarene ifrån vissa orter och ställen erhållas, hvar till nu så mycket bättre lägenhet är, som riket sjelf äger en af de största botanici i Europa, nemligen Dr Linneaus, hvilken emot viss bestådd pension åhrligen gerna skulle sig sådan möda åtaga och riket förmodligen märkelig nytta skaffa, så i anseende till medicamenter, som färgerier etc., warandes alltid en förmåhn för apothecarene att slippa föreskrifva örter utifrån.

(citerad i Hjelt 1891, s. 529)

I ett eko från 1600-talet upprepas Lemnius tidigare förslag om en kringresande botanist. Collegium medicum föreslår alltså att det borde finnas en statsanställd botaniker som kan resa runt i landet för att inventera vilka läkeväxter som där finns, och även undervisa utvalda personer om det bästa sättet att skörda, bereda och förvara läkeväxter för att på så sätt kunna förse apoteken. Linné själv har, mot en årlig pension, erbjudit sig att utföra detta uppdrag för att apotekarna ska slippa förskriva örter från utlandet. Senare samma år lämnar Linné också in sin "Uppsats på de medicinalväxter som i apoteken förvaras och hos oss i fäderneslandet växa" till Vetenskapsakademien, där han redogör för de medicinalväxter som används på apoteken och delar in dem i fyra kategorier:

1. "De i SWERIGE wilt växande örter, med rummet och orten på hwilka de nu finnas (...)"
2. "De som allmänt sås eller sås kunna uti våra trädgårdar och kål-täppor."
3. "De som ei utan möda kunna planteras i den afsigt, at af dem betiena sig uti Apothequen, emedan de tola mindre köld och fodra starkare värma (...)"
4. "De som näppeligen kunna i Sverige fortkomma, at man där af nogonsin hafwa nytta i Apothequen."¹² (Linné 1741)

Några år senare sätts kollegiets förslag om en kringresande botaniker i verket, när Linné 1746 ger sig ut på sin skånska resa. I den redogör han bland annat för det fördelaktiga och milda skånska klimatet, och menar att alla färg- och medicinalväxter som annars importeras från Holland även kan odlas i Malmö. Den flädersaft som köps in från tyska apotekare kan produceras i Skåne många tusen gånger mer än vad som i Sverige konsumeras (Linné *et al.* 1975). År 1753, med erfarenheterna från sin skånska resa i bagaget, ges "Plantae officinalis" ut, där han återigen betonar möjligheterna till medicinalodling i Skåne. Här räknar Linné än en gång upp de växter han anser går att införskaffa inom landet, antingen för att de växer vilt i så pass riklig mängd, eller för att de med lätthet kan odlas. Dessa växter

---

¹² Medicinalväxter som inte kan odlas i Sverige och därför måste importeras till apoteken

bör inte köpas från utlandet; ”[p]å så sätt komma nämligen icke blott penningar, som eljest i onödan utbetalas, att stanna i landet, utan [...] läkemedlen kunna erhållas färskare och insamlade med större omsorg” (Linné 1950, s. 20).

I Lund har Eric Gustaf Lidbeck, adjunkt vid Universitetet och en av Linnés lärjungar, under en period i uppdrag att förestå den botaniska trädgården (Swederus 1880). Där ska han verka för att växter som kunde användas i den allmänna hushållningen, i medicinen eller i färgerierna ska odlas i Skåne. Anläggningen ska kunna fungera som ett mönster för andra anläggningar, och växterna som visningsexemplar för studerande. Från planteringarna ska man även kunna få frön och rötter. Lidbeck ska också meddela commercekollegium, manufakturkontoret och Collegium medicum om han lyckas erhålla någon av nyttoväxterna i ”någon myckenhet” som då ska kunna sälja vidare överskottet till fabriksidkare, färgare och apotekare. I november 1753 skickar kommerskollegium till Collegium medicum en förteckning på medicinal- och andra växter som Lidbeck lovat att odla, och vill få en uppskattning på hur stort det årliga behovet av dessa är (Hjelt 1891).

När Lidbeck inträder i Vetenskapsakademien 1755 betonar han möjligheten till minskad import genom insamling och odling av medicinalväxter i Sverige (Lidbeck 1755). Vid plantagerna i Lund finns nu medicinalväxter som lakrits (*Glycyrrhiza glabra* L.), violrot (*Iris florentina* L.) och salvia (*Salvia officinalis* L.) med flera:

Medicinal-Växter, besynnerligen en hop sådana, som utifrån hämtas, hafva ock förkofrat sig, sedan de efter anstälte försök funnits fördraga Skånska Climatet, såsom Lacrits, Iris Florentina, Ageratum, Gratiola, Helleborus albus & niger, Galega, Ruscus, Uvularia, Bistorta, Nigella, Botrys, Perfoliata, Ammi, m. fl., andre åter hafva länge neder i Skåne varit bekante, dock til Rikets skada årligen tagits utifrån; t. e. Lavendel, Melissa, Ruta, Fenkål, Coriander, Arum, Salvia, Anis, Camomilla, Rom, m fl. andre vildt växande, för hvars inhämtande, penningar årligen gå utur landet, såsom Bellis minor, Consolida major, Bryonia, Calamus aromat, Cichorium, Ononis, Arnica &c. &c. hvilka, jämte den ansenliga mängd af fläder-saft och äkta viol-sirap, som Skåne tilräckeligen skulle kunna skaffa, öka, fast orätt, oemotsägeligen Rikets under-balance.

(Lidbeck 1755, s.10)

Lidbeck vittnar här om att många medicinalväxter som inhandlas utifrån har visat sig trivas i det skånska klimatet. När Eric Theodor Björnlund 20 år senare disputerar om medicinalväxternas insamling och plantering beskriver han hur Lidbecks försöksplanteringar med medicinalväxter som *Asarum*, *Physalis*, *Atropa*, *Helleborus*, *Veratrum*, *Arum*, *Glycyrrhiza* med flera blivit så lyckade att flera av dem till och med hotar att bli ogräs (Lidbeck & Björnlund 1775).

3.2. Motsträviga apotekare

Det verkar dock ha varit svårt att få med apotekarna själva på att öka den inhemska odlingen av medicinalväxter. I kollegiets förslag om inventering av landets inhemskt växande örter går också att utläsa att även om apotekarna förbundit sig att odla läkeväxter har så inte skett i någon större skala:

Apothecarene hafva visserigen åhrligen budit till at här hemma fortplanta åtskilliga örter, men icke så kunnat komma det till väga, som de åstundat, dehls för att trädgårdsmästarene här äro så skamlöst dyra, ej heller hwar apothecares lägenhet att sjelf hawa trädgård och hafwa sedan 1710 ej heller fådt fattigt folck att skaffa de vildt växande örter, då liksom ett skrå af sådant folk utdödde.

(citerad i Hjelt 1891, s. 529)

Anledningen anses vara att trädgårdsmästare är så dyra, men också att apotekarna saknar mark att odla på. Insamlingen av vilda växter av ett ”skrå” av fattigt folk har också avstannat, enligt kollegiet.

År 1747 uppmanas Collegium medicum i ett kungligt brev att ge förslag på hur apotekare skulle uppmuntras att inte importera droger som kunde odlas i Sverige. Man menar då att någon slag morot kanske behövs; ”någon belöning, som [den] kan uppvisa [som] i sin trädgård någon stor quantitet växande af dylika örter, såsom lavendel, fenkol, rosenmarin. Scoridium eller fläderträ”¹³ (citerat i Hjelt 1891, s.531). Man försöker också att med olika pålagor påverka apotekarna, och landshövdingar får i uppdrag att stötta anläggandet av medicinalträdgårdar, så

---

¹³ Collegii medici protokoll den 13/8 1747, efter Hjelt

kallade ”plantager” (Hjelt 1891; Åberg 1989; Samuelsson 2001). Den 17/2 1753 skickar Collegium medicum uppgift på de växter ”som till apothequens behof uti nog tillräcklig myckenhet här i riket finnas och ej från fremmande orter behöfva införskrifvas, samt hvilka genom planteringars inrättande med tiden här hemma kunna frambringas” (citerat i Hjelt 1891, s.532). Kollegiet föreslår att apotekarna ska betala avgifter för de medicinalörter de importerar, om det är örter som finns att tillgå inom landet, antingen odlade eller vilda. Detta bifalls också från kungligt håll. Apotekare i Härnösand och Umeå ska uppmuntras att i lämplig tid samla så mycket kvanne (*Angelica archangelica* L.) och ”radix rhodia” (*Rhodiola rosea* L.) så att det räcker att förse hela riket (Hjelt 1891). Apotekarna i Kristianstad och Ystad ska samla och plantera de växter som är vanliga i de södra delarna av landet.¹⁴

Enligt Linné är en av anledningarna till bristen på inhemska medicinalväxter i de svenska apoteken lathet:

Jag anser mig ej heller böra med tystnad förbigå den skamliga lättja som vårt folk visar, när det gäller att odla åtskilliga medicinalväxter, som dock lika väl skulle kunna växa och trivas i vårt klimat som vi sett dem göra i Tyskland eller Holland.

(Linné 1950, s.22)

Dessutom verkar apotekarna inte särskilt bry sig om kvaliteten på de läkeväxter de säljer, så länge de får betalt. I ett brev till en magister Christian Lunnell i Kristianstad år 1754 skriver han att det:

[v]id begynnelsen af detta seculo voro uti Stockholm många käringar och gubbar, som samlade örter för apothekarene dem de af desse köpte, men detta släktet är länge sedan utgånet, nu är det apothekarne lika hvarifrån de få örterna, om det skjer ifrån Hamburg eller Holland, om de äro friska eller gamla, ty de nödlidande skola dock betala dem och gifva dem skälig vinst på sitt gods

(citerat i Hjelt 1891, s. 540)

---

¹⁴ Collegii medici protokoll 2/6 1753

Även Lidbeck lyfter frågan om hur apotekarna ska kunna övertygas att använda sig av inhemskt växtmaterial:

Frågan blir i anledning häraf, huru Apothekarne i Riket skulle kunna förmås, at betjena sig af inhemskt, samt dermed förse sina Apothek? ock är jag för min del af den tankan, at derest afsättningen vore någorlunda tilräckelig ooh (sic!) priset icke knappare för säljaren, än han dervid såge sin utkomst, skulle, ehuru folk-bristen hindrar många goda inrättningar hos oss, få af desse, som förr nämnde växter, snart nog fullt förråd kunna gifvas, och föreställer jag mig at det ginge så härmed, som i början med tobaken [...].

(Lidbeck 1755, s.10)

Swederus (1880) menar att Linne under den här tiden bidrar till en ökad odlingsentusiasm, och någonting verkar också hända efter Lidbecks tal och Linnés brev i mitten på 1750-talet. År 1770 är värdet av de medicinalväxter som inkommer till Stockholm 680 riksdaler 38 skilling och Collegium medicum ger den 26/11 1771 ut ett betänkande där de skriver att det:

[...] numera produceras stora partier medicinalväxter för apotekens behov, både ifrån apotekaren Kjellströms trädgård i Malmö, Berckenmeyer i Helsingborg, Runneblad i Mariestad och många flera i Skåne och Finland, så väl som i Stockholm och annorstädes, åtminstone till eget behov.

(citerat i Hjelt 1891, s. 536)

I nästa kapitel kommer vi titta närmare på några av dessa trädgårdar.

4. Apoteken och deras trädgårdar

I detta kapitel kommer jag att redogöra för trädgårdar på nio olika orter. Uppsatsens natur och variationen i tillgänglig information gör att det skiljer sig åt i hur utförliga avsnitten om de olika trädgårdarna är. Kapitlet börjar med ett avsnitt om två apotek i Uppsala. Här saknas en säker placering av odlingarna, och det har heller inte gått att hitta några växtlistor. Därefter kommer avsnitt med trädgårdar där det varit möjligt att gå djupare, och i de flesta fall finns antingen en placering eller växtlista. I några av fallen både och.

Med undantag för trädgårdarna i Augerum och Silltorp har det inte gått att hitta någon beskrivning över hur trädgårdarnas utformning, men kanske anlades några av dem utefter Linnés rekommendationer i "Plantae officinales". Där beskriver han hur en apotekarträdgård bör anläggas på ett läge med högt mot norr, men lågt och fuktigt mot söder. Detta ger förutsättningar för att "växter som utsätts för nordanvinden resp. för sunnanvinden, och de som önskar växa på torra resp. fuktiga ställen, trivas och frodas efter önskan" (Linné 1950, s. 23). Vidare bör trädgården omgärdas med en tät häck av levande material, antingen vindtålig hagtorn, fläder som bäst trivs på fälten, eller korgpil som ger den bästa skuggan. Inom häcken bör man ordna en port av alm eller ask som kan skydda de ömtåligaste växterna mot blåst och oväder. Rent vatten bör ledas in i trädgården, gärna åvatten eftersom vatten från källor eller brunnar är för "skarpt". Ett växthus bör byggas mot nordsidan för vinterförvaring av de ömtåligaste växterna. Det är också viktigt att *Örtagårdsmästaren* har kunskap om de olika växterna och deras föredragna jord och plats. Han bör till exempel veta att "Asarum, Arum, Dictamnus albus böra sås på skuggiga ställen, Lilium album, Lavendula, Thymus, Ruta på sandig mark,

Rhabarbarum på lerjord, Scordium, Pulegium på något fuktiga ställen, etc” (s.23). Och så mycket bör odlas, ”att de förslå för våra apotek”.

4.1. Uppsala

4.1.1. Akademiapoteket Kronan

Apoteket Kronan är troligen det första i Uppsala (Levertin *et al.* 1910). Det öppnas år 1628 av Simon Wolimhaus, som från drottning Kristina får ensamrätt att driva apotek i staden. Han tilldelas även tullfrihet på de varor han köper in till apoteket, och den som säljer varor som även tillhandahålls på apoteket straffas. År 1739 köper Daniel Wilhelm Böttiger akademiapoteket i Uppsala för 4000 daler kopparmynt. Böttiger är en nära vän till Linné och anlägger en medicinalväxtodling som sköts omsorgsfullt. Han säljer efter 25 år apoteket vidare år 1764 till Andreas Möllenhoff, och år 1791 säljs apoteket vidare till Hans Henric Harder (1754 - 1821) som driver det fram till 1809 (Levertin *et al.* 1910). Under Harder flyttar apoteket år 1801 till kvarteret S:t Per med adress Svartbäcksgatan 7. Harder ska ha börjat odla en större form av *Papaver somniferum* L. på grund av bristen på ”opium crudum” (Hjelt 1891). Detta opium hade vid försök på sjukhuset visat sig lika verksamt som det utländska och i renhet överträffat det. I uppgifter till Collegium medicum beskriver Harder hur vallmon bör odlas:

Till cultiverande af den stora orientaliska Wallmon med hvita blommor fordras en god och djup jord, hvilken är väl gödd och flera gånger omgräfd. Denna delas i vanliga kryddgårds-sängar, hvarpå fröen sås mycket glest, och när de uppkommit, samt något stadgat sig, uppryckas de öfverflödiga, så att hvarje planta har 9 till 10 tums omkrets, skild ifrån de andre. Sängarne hållas rena ifrån ogräs och, om stark torka infaller, vattnas ymnigt, hvilket förnyas så ofta som nödigt är. Skulle jorden derigenom mycket tillhårdna, upplöses den med en liten kratta eller annat dertill inrättadt instrument. Då wallmon satt knopp. Efterses när de närmast roten sittande blad gulna, då är tiden inne att skära den och samla Opium. En vacker och solvarm dag väljes då till arbetet, som kan förrätas af barn och gamla gummor.

(Forshæll 1832, s.4-5)

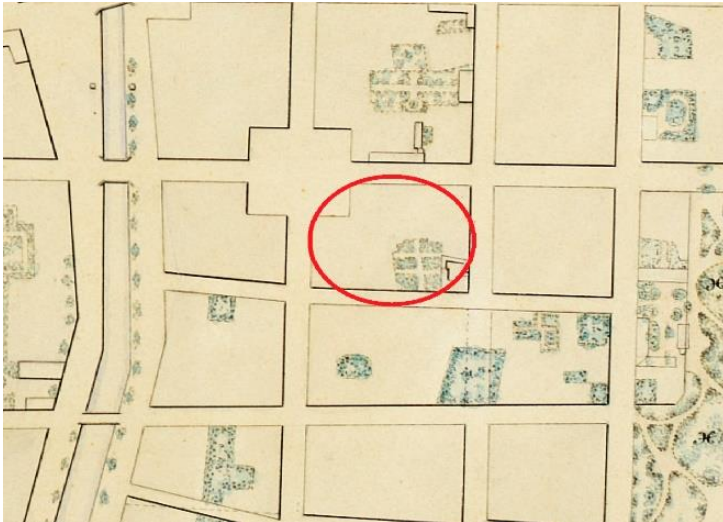

Han erbjuder sig att lämna frön och ge uppgifter på vad han anser behöver beaktas vid odlingen. Var Harders opieodlingar låg har jag inte kunnat hitta.

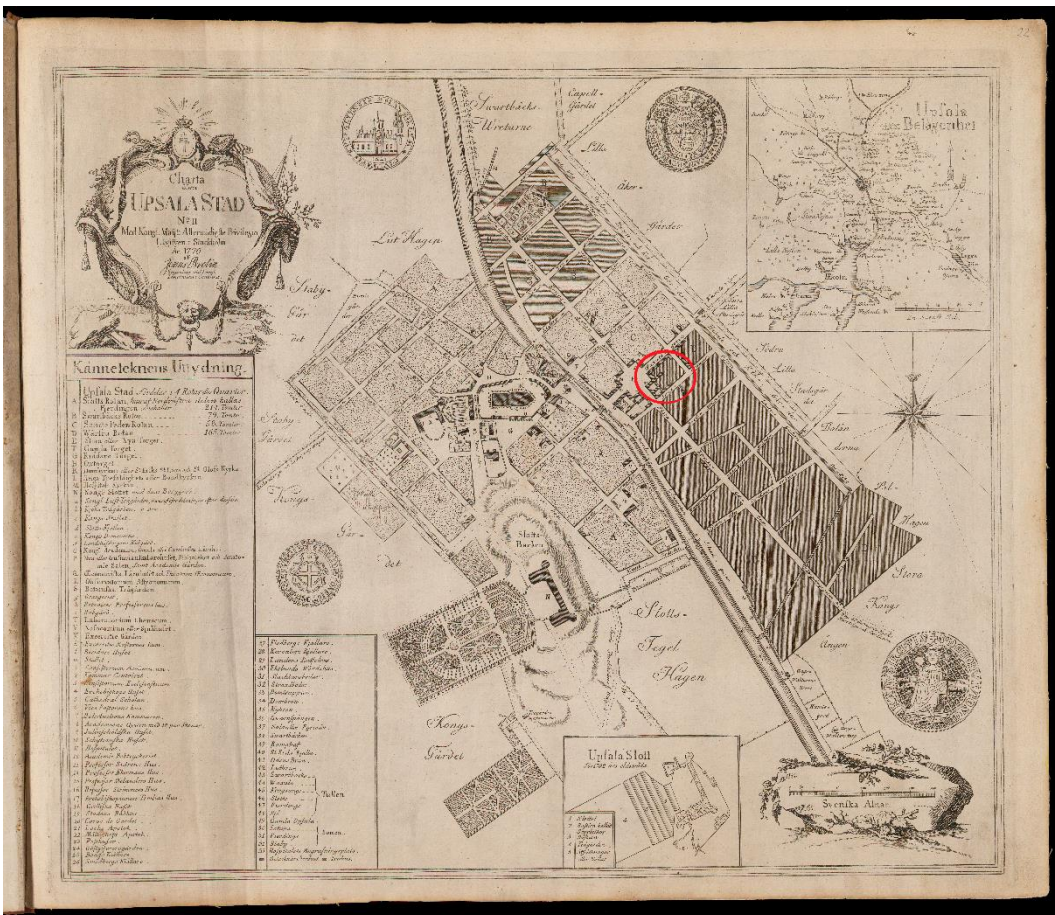
4.1.2. Apoteket Uplands vapen

Christian Ludvig Lokk föds 1718 i Stuttgart i Hinter-Pommern och flyttar senare till Sverige där han först arbetar på apoteken Lejonet och Svanen i Stockholm innan han tjänstgör ett år hos J. E. Ferber i Karlskrona (Levertin *et al.* 1910). I början av 1757 beviljas han apoteksprivilegium i Uppsala och anlägger stadens andra apotek – Uplands vapen. Under en tid arbetar även Carl Wilhelm Scheele som biträde i apoteket. År 1796 antar Lokk sin son Carl Ludvig som kompanjon, och vid faderns död 1800 övertar han apoteket, men säljer det snart vidare till Carl Fredrich Görges. Apoteket byter 1868 namn till Lejonet, döpt efter kvarteret som apoteket låg i. Huset revs 1960 (Dahlgren *et al.* 1977).

Av äganderättshandlingar framgår att Chr. L. Lokk äger gården vid hörnet Stora torget (Nya torget på kartor) och Kungsängsgatan, med adress Kungsängsgatan 2, och det är där apoteket anläggs (Levertin *et al.* 1910). Lokk ska även ha anlagt en stor medicinalväxtodling för att kunna förse apoteket med medicinalväxter, men var dessa odlingar låg är dock okänt, likaså vad som odlades där. Jag har inte kunnat hitta någon placering på kartor från 1700-talet, men på kartor från 1800-talet syns någon typ av gröna odlingar på apotekargården. Det betyder dock inte att de visar odlingar av just medicinalväxter. Kartorna är dessutom utgivna mer än 100 år efter anläggandet av Lokks odlingar, och jag har inte kunnat hitta någon information om att någon av de efterföljande apotekarna ska ha fortsatt odlingarna. Ett annat alternativ är att odlingarna låg i utkanten av staden; där syns både kål- och humlegårdar som omger staden.

Figur 1. Karta över Uppsala stad 1868. Apotekaregården inringad i rött. På gården syns någon typ av odlingar. Uppsala 1868 © ALVIN

Figur 2. Karta över Uppsala stad 1770. Lokks apotek inringat i rött. Staden omges av tobaksplantage, humle- och kålgårdar. Charta öfver Upsala stad no II med Kongl. Majijts allernädigaste privilegio utgifven i Stockholm år 1770 © ALVIN

4.2. Augerum – apoteket Göta Lejon

Johan Eberhard Ferber (1678 – 1761) blir stadsapotekare i Karlskrona år 1705 (Levertin *et al.* 1910). Ingen annan i staden får då driva liknande rörelse eller sälja varor som hör till hans näring, såsom till exempel ”purgere pulver”, ”medicinaliske Saker” eller ”Theriaca”. Några år senare, år 1711, anlägger han en trädgård i Augerums by norr om Karlskrona där han bland annat odlar medicinalväxter till sitt apotek Göta Lejon (Swederus 1880; Landell 2004). Trädgården omfattar 8 tunnland i tre avdelningar; en köks- och fruktträdgård med åttahundra fruktträd, en blomster- och prydnadsträdgård och en medicinalträdgård (Johansson 2006). Österut från herrgården planteras en avenboksallé som slutar vid Kronoberget. Trädgården blir vida berömd under sin samtid, och när Karl XII har retirerat till Lund skickar man honom meloner från Augerum som mognat redan i början av juni (Swederus 1880). Bland de köksväxter som odlades fanns bland annat potatis, jordärtskockor och sparris och kryddor som anis, fänkål, och koriander. Bland fruktträden fanns bland annat äpplen, päron, kvitten, mandlar och mullbär och några omtalade dvärgfruktträd sägs ha burit frukt i januari. Några exotiska inslag utgjordes av kaffe, bomull, och ingefära. Cronholm (1976) beskriver trädgården ur minnet år 1757:

Häckar och alléer voro mer än furstliga. Ett förträffligt orangeri fullt med allehanda rara trän och växter. Man såg i januari månad bärande dvärgträn i krukor, så äpple- som päron och krusbärsträn och andra; ej ett eller två, utan några och trettio till antalet. Först i juni månad vore meloner mogna (...) Utländska frukt bärande trän voro vid /pass/ 800 till antalet. Kål- och köksgården försedde hela staden Carlsrona, amiralitetet och sjukhusen med gröna saker. Kort sagt, här feltes intet av allt vad som lust och nytta lända kunde.

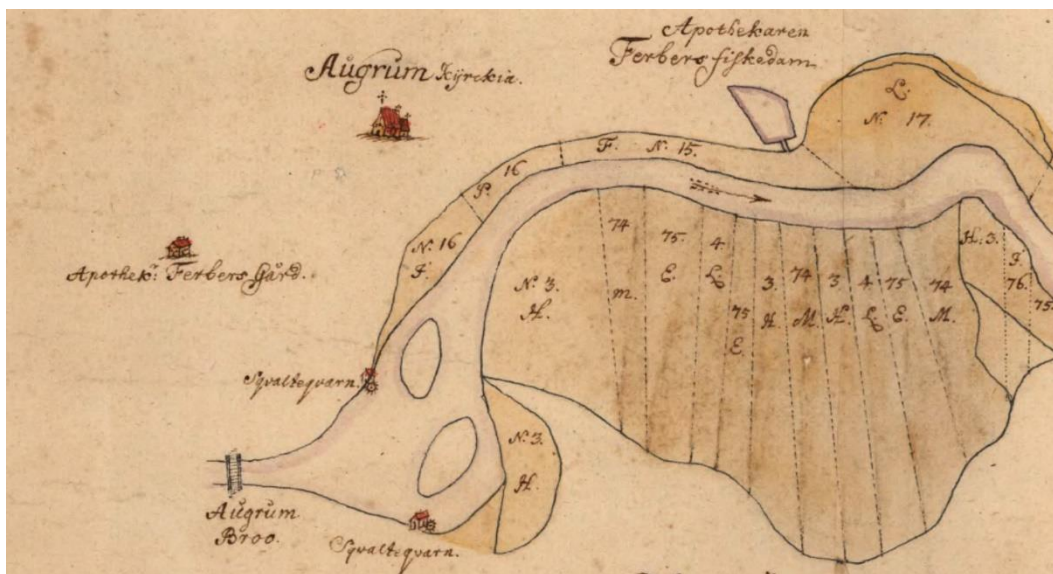
(Cronholm & Rosencrantz 1976, s. 364-365)

Enligt Cronholm var en av anledningarna till att trädgården anlades att kriget mellan Sverige och Danmark med påföljande kaperier gjorde det svårt att köpa in de varor som behövdes till apoteket, men Ferbers anläggning fick enligt Swederus också som effekt att ”äfvén andra personer i och utom staden lifvades att följa det patriotiska föredömet” (Swederus 1880; Cronholm & Rosencrantz 1976). När tre av hans trädgårdsmästare slår sig ner i Karlskrona tilltar odlingen av köksväxter så

mycket att stadens behov kan tillgodoses utan den tidigare importen från Tyskland (Swederus 1880).

Totalt odlas nästan 400 arter i Ferbers trädgård, som sedan kommer att förtecknas i "Hortus Agerumensis" och ges ut av Ferber 1739. Det är Carl von Linnés gamla lärare från Växjö, Johan Rothman, som står som författare, och skriften anses var den första där Linnés sexualsystem används; en metod "så kallad af dess uppfinnare Medecinae Doctoren Herr Carolo Linnaeo Smolando" (Landell 2004; Lindskog 2007). Enligt Lindskog (2007) är det Linné som redigerar texten efter Rothman, men i Linnés självbiografi skriver han senare att allt är utfört av honom själv, även om inga belägg finns för att Linné själv besökte trädgården i Agerum. Manuskriptet ska också ha korrekturlästs av Olof Rudebeck den yngre, och blir alltså ett samarbete mellan den tidens stora botaniker (Wallin 2013). I företalet prisar Rothman den svenska naturen och anser att Sveriges mineralhaltiga jordar är särskilt bördiga och kan förbättras så att allehanda örter är möjliga att odla (Ferber & Rothman 1739). Han argumenterar för att inhemska örter ska ersätta de tidigare importerade, till exempel rosenrot (*Rhodiola rosea* L.) som nu importeras men som växer så överflödigt i våra svenska fjäll. I bilaga 3 finns ett urval av de växter som förtecknas i Hortus Agerumensis och som ska ha vuxit i Ferbers trädgård.

Ferber överlåter så småningom apoteket till sin son Johan Henric (1703 – 1781), som blir den tredje Ferber att arbeta som apotekare, och strax efter att Hortus Agerumensis kommit ut säljer han hemmanet till handelsman Båt i Karlskrona för 8000 daler silvermynt. Orangeriet såldes till grevinnan Taube. Trädgården förfaller efter detta, och när Cronholm skriver sitt vittnesmål odlas mest tobak och säd. "Sic transit gloria mundi; eller värdselig ära och lust tager sådan ända", sammanfattar Cronholm. Vid nedläggningen av trädgårdarna ska Linné ha fått en del material till botaniska trädgården i Uppsala, men resterande ska ha delats ut till lokalbefolkningen som prytt trädgårdarna runt Karlskrona med exotiska växter som holländska tulpaner, vallmo och anemoner (Johansson 2006; Wallin 2013). Vissa växter ska ha förvildats och den gamla avenboksallén ska ha funnits kvar åtminstone i början på 2000-talet. Vid dess brant växte akacia, blodbok, fläder och liguster (Johansson 2006).

Figur 3. Apotekare Ferbers gård i Augerum socken, karta från 1728. Charta öfver de Åkrar och Ångar uti Lyckeby, Besebodas, Mölletorps och Augerums byar [...] 1728 © Lantmäteriet

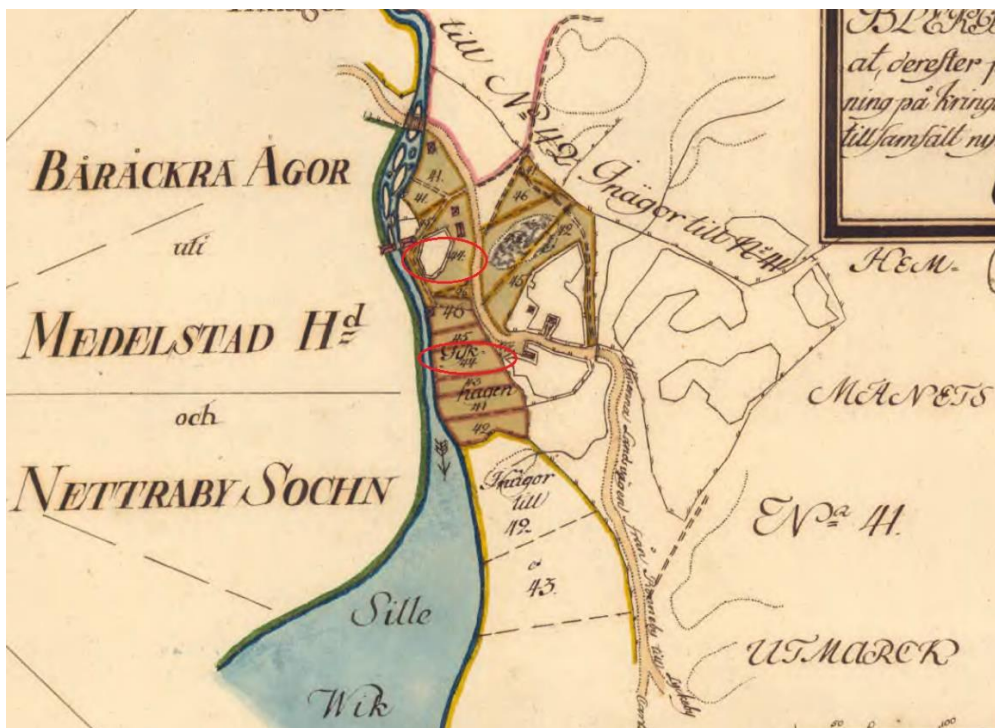
4.3. Silltorp – apoteket Göta Lejon

När professorn Johan Henrik Lidén befinner sig i Karlskrona 1768 besöker han apoteket Göta Lejon som då drivs av sonen till Johan Eberhard, Johan Henric Ferber, och beskriver det då som ”det bästa, största och snyggaste i vårt rike” (Ahnfeldt & Lidén 1901). Johan Henric säljer apoteket 1779 eller 1780 till apotekare Friedrich Brasch (Levertin *et al.* 1910). Brasch köper en gård i byn Silltorp (Silletorp) i närheten av Karlskrona där han anlägger en odling för inhemska och utländska medicinalväxter, enligt samtida vittnesmål på grund av den dåliga kvaliteten på de varor som fanns på marknaden, samt för att ”ej låta Utlänningen hafva en vinst, som kunde sparas (...)” (*Berättelse om den af hr apothekaren Fred. Brasch i Carlscrona anlagde medicinal- och botaniska trädgård* 1787). Trädgården ska ha räknats som en stor medicinsk och botanisk sevärdhet (Johnsson 1920).

Marken vid Silltorp var stenig, och för att kunna förbereda marken ska Brasch ha låtit spränga och ta bort stenen. Marken dikades och förbättrades sedan. Närmast bostadshuset anlades sedan blomsterparterrer, och nedanför dem drivbänkar, drivkurar (små växthus), melonbänkar och sparrissängar. I trädgården anlades

också ett drivhus/orangeri och en berså av avenbok. Där nedanför planterades 150 fruktträd och en trädskola med ympade och oympade stammar. Vid sidan av dessa planteringar avsattes sedan fyra tunnland (2 hektar) för plantering av medicinal- och andra växter, med häckar av ”Törne-rosor, svarta och röda Vinbär, Krusbär och Jasmin”. Rabatterna är ”garnerade” med lavendel, isop och åbrodd. För medicinalväxterna ”äro större och mindre sängar, samt hela kvarter anlagda och med alla såväl vanliga som här i riket mindre allmänna [...]”. Vittnet redogör också för en del av de medicinalväxter som odlas i trädgården. Dessa redovisas i bilaga 4.

Brasch sålde apoteket 1810 och drog sig tillbaka på heltid till Silltorp, där han också avled 1814. Jag har inte kunnat hitta mer information om vad som därefter hände med odlingarna.

Figur 4. Brasch tomter (nr 44) på karta från 1783. En karta från 1781 visar att Brasch även ägde mer mark i utkanterna av byn. Extract af 1766 Års Charta öfver Silltorps bys Ut- och Inn-ägor © Lantmäteriet

4.4. Malmö – apoteket Fläkta Örn

Odlingarna vid Malmö är ovanliga i sin stora omfattning och kontinuitet; där odlades oavbrutet i ett och ett halvt sekel (Åberg 1989). De första uppgifterna om apotekare i Malmö verkar vara från 1554¹⁵, då kyrkböckerna talar om att Rasmus apotekares hustru har begravts (Levertin *et al.* 1910). År 1731 blev apoteket Fläkta Örn det andra i ordningen att inrättas i staden då apotekare Thomas Arendt erhöll privilegium. Apoteket inrättades vid Stortorgetts södra sida, där det låg kvar fram till 1909 då det istället flyttade in i fastighet nr 10 vid Gustaf Adolfs torg.

Peter (Petter) Magnus Kjellström (1725–1803) köper år 1756 apoteket av T. Arendts son som drivit det efter sin fars död. Kjellström sätter apoteket i gott skick och bedriver dessutom omfattande odling av medicinalväxter. Odlingarna var så framgångsrika att han även kunde sälja vidare till andra apotek. Under perioden 1754 – 1776 odlas 99 skålpund fläderbär, 5 485 skålpund fläderblom, 1700 skålpund lavendelblommor, 1075 skålpund althea (läkemaiva), 1321 skålpund ålandsrot och 2082 skålpund korianderfrö (Swederus 1880). Andra exempel är sparris, cikoria, anis, tusensköna, vita liljor, pioner, törnrosor, krapp, luktviol, med mera. År 1756 besöks Kjellström av Linnélärjungen Anders Tidström, som anmärker att i dennes ”vackra och goda apotek” fanns ”det ansenligaste förråd av medicinalväxter, som knappt någon i riket” (citerat i Åberg 1989, s. 9). I Kjellströms böcker kan Tidström läsa vad som exporteras av både odlade och vilt insamlade växter. Insamlingen av de vilda växterna sköts enligt Kjellström själv av ”inövat fattigt folk på landet”¹⁶ (citerat i Åberg 1989, s. 9-10) som samlar in runt 100 olika vilt växande arter. Totalt odlas ca 100 olika växter, varav ett 70-tal arter även säljs till andra apotek. Resterande används enbart i hans egen verksamhet. Mellan 1754 och 1776 uppgår försäljningen till ca 27 200 kg; 1180 kg per år i genomsnitt. I Malmö stads tolagsbok¹⁷ finns nedtecknat den försäljning som gått via skepp. Mellan åren 1756–1769 går 22 sändningar till Stockholm, till ett sammanlagt värde av 2 505 daler. Under samma period har tolv sändningar gjorts

---

¹⁵ Vid denna tid tillhör Malmö Danmark

¹⁶ Coll. Med. Protokoll 26/10 1757, Riksarkivet

¹⁷ Tolag = typ av tullavgift

till Göteborg, tre var till Norrköping och Karlskrona, och en var till Köpenhamn, Karlstad och Helsingborg. Oftast anges varorna sammanfattningsvis som till exempel ”Apotheks Rötter, Örter och Frö”, men i vissa fall är några av varorna specificerade. Till exempel skickades i oktober 1765 2 lispund¹⁸ lavendelblommor och 1 lispund krusmynta till Stockholm. År 1769 sex kannor¹⁹ ”Hyllesaft” till Göteborg.

År 1757 skriver Kjellström till Collegium medicum och berättar om sin odling och anhåller då också om ett stycke jord där han kan anlägga en egen ”Plantage” (Åberg 1989). Hans nuvarande odlingar ligger nämligen på arrenderad mark (Hjelt 1891). Kjellströms odlingsansträngningar uppmärksammas av Collegium medicum som 1762 föreslår för Kungl Maj:t att apotekarna P. M. Kjellström och S. J. Runneblad i Mariestad ska erhålla något hederstecken för deras arbete i pharmaceutiken, och 1776 överlämnas patriotiska sällskapets guldmedalj honom under högtidliga former på Malmö rådhus. Samma år hedras Kjellström av Professor A J Retzius som en av de främsta kännarna av ”möjligheten och nyttan av medicinal-planteringar”²⁰.

När Kjellström dör 1803 tar sonen Magnus Kjellström (1771–1849) över apoteket med tillhörande odlingar (Levertin *et al.* 1910). Som en del i arvskiftet säljs de tidigare trädgårdstomterna vid Långgårdsgatan och Västergatan, samt plantagelyckan ”Blekinge” (Åberg 1989). Odlingarna fortsätter på plantagelyckan ”Jämtland”, i vad som verkar vara minskad omfattning, dock tillräckligt hög för att det i 1824 års visitationsprotokoll noteras att det från apoteket ”ärligen sändes ett betydande förråd av ortens vegetabilier till flera av Rikets städer” (citerat i Åberg 1989, s.15).

När Magnus Kjellström år 1836 drar sig tillbaka övertas apoteket av Claes Leonard Björkbom (1800 – 1883) som varit anställd på apoteket sedan 10 år tillbaka. Även Björkbom driver odlingarna vidare och kommer också att utöka dem betydligt

---

¹⁸ 1 lispund = ca 8,5 kg

¹⁹ 1 kanna = 2,617 liter

²⁰ A. J. Retzius ”Strödda tankar...” 1776

(Levertin *et al.* 1910). I en samtida skildring berättas att Björkbom både utökat och förbättrat anläggningarna, och att han lyckats organisera en så omfattande insamling av vilda växter att han kan förse andra apotek i riket, samt i Finland och Köpenhamn (Åberg 1989).

Denna vackra och nyttiga industri sysselsätter en mängd arbetare och de vilda växternas insamling skaffar en lätt arbetsförtjänst åt mången fattig i landet ... Och det bör anmärkas, att de av stadens innevånare, som äga tjänliga torkvindar, med mycken välvilja understödja Herr Björkbom, i det de kostnadsfritt upplåta dessa til honom under torkningstiden, förutan vilket ej tjugonedelen skulle kunna åstadkommas av vad som nu förädlas till en viktig handelsvara.

(citerad i Åberg 1989, s. 16)

I Björkboms odlingar förekommer 32 olika växter, varav de flesta även odlades av tidigare apotekaren P. M. Kjellström. Några nya inslag är belladonna (*Atropa belladonna* L.), fingerborgsört (*Digitalis purpurea* L.) samt rabarber: ”Rhabarbarum Indicum, nu tioårig och växande på fri hand. Skall till nästa vår upptagas” (citerad i Åberg 1989, s. 16). I ett kungligt brev²¹ från 1 april 1851 förklarar kungen sitt välbehag över Björkboms odling av medicinalväxter (Levertin *et al.* 1910). År 1869 säljer han apoteket vidare till sin son Algot, och föräras då med en skrivelse från Kungliga Sundhetskollegium (tidigare Collegium medicum) där man uttrycker sin stora erkänsla för särskilt hans framgångsrika verksamhet avseende odlingen av medicinalväxter. Sonen Algot driver även odlingarna vidare. Vid en inspektion 1870 noteras växtodling och odling och försäljning av medicinalväxter som binäring. Algot dör redan år 1881 bara 42 år gammal, och apoteket övertas då av Peter Mauritz Nordquist. Även i hans ägo rapporteras medicinalväxtodling som binäring. I ett föredrag av professor Theodor M. Fries vid Kungliga Lantbruksakademins sammankomst 1889 framgår att odlingarna under Nordquist enbart är två tunnland och framförallt avser eget bruk, även om viss försäljning sker (Fries 1889). Växer som odlas är kardbenedikt, pepparmynta, krusmynta, kungsljus, salvia, isop, myrrhis, spikklubba, digitalis, belladonna och melilotus. En viss insamling av vilda växter verkar också ha skett.

---

²¹ Uppå anmälan av Sundhetskollegium K. Maj:t genom K. bref d 1 april 1851

Den siste i ordningen av apotekare på Fläkta Örn som ska ha bedrivit egen odling verkar vara Fritz Gustaf Borg som tar över efter Nordquist 1892. I visitationsprotokollet från 1893 står nedtecknat att "En icke ringa del hade också apoteksföreståndaren själv odlat"(citerat i Åberg 1989, s. 19) . Odlingen fortsätter nämnas som binäring fram till 1897, vilket verkar vara slutet på ett och ett halvt sekels odlande av medicinalväxter i Malmö.

Vad gäller växtlistor över arter som odlades till apoteket Fläkta Örn kan en sådan hittas i Hushållningsjournalen 1778 (utgiven av Patriotiska sällskapet). Där publiceras Kjellströms redogörelse för de medicinalväxter han odlat eller samlat in. Vad gäller odlingarnas placering har jag inte inom ramen för detta arbete lyckats hitta kartor som visar detta. Åberg (1989) använder i sin artikel kartor från "Malmö stadshistoria. Där finns en karta över södra fältets plantagelyckor (del 2) samt "Kartor öfver staden Malmö med dertill lydande egor" (del 3). Nedan tabell utgör en översikt över odlingarnas möjliga placering och storlek.

Tabell 1. Översikt över P.M. Kjellströms och M. Kjellströms medicinalväxtodlingar och deras möjliga placering i Malmö enligt Åberg (1989). Vid P. M. Kjellströms död säljs tomterna vid Långgårdsgatan och Västergatan, samt plantagelyckorna "Jämtland" och "Blekinge". M. Kjellströms lyckas dock köpa tillbaka "Jämtland". Det är oklart om det odlades på alla tomterna.

ÄGARE	PLATS	NUVARANDE PLATS	STORLEK
P. M. Kjellström	Tomt tillhör. apotekshuset (nr 603, Storgatan)		1 tunnland
	Tomt tillhör. gården (nr 376, Södergatan)		1 tunnland
	Trädgårdstomt nr 495 + 496 vid Långgårdsgatan och Västergatan		
	Köper köpmannen Christopher Bothes plantage "Jämtland" vid "Fosie borrar"	Södra Malmö, nuv. Blekingsborg, bl. a. där Eriksfältsskolan ligger.	5 tunnland
	Övertar bagare Silovs plantage "Blekinge"		4 tunnland
			Tot: 11 tunnland
M. Kjellström	Tomt tillhör. apotekshuset (nr 603) samt tomt tillhör. gården (nr 376)		2 tunnland
	Plantagelyckan "Jämtland"		5 tunnland
			Tot: 7 tunnland

4.5. Ystad – apoteket Svanen²²

De första uppgifterna om att en apotekare ska ha funnits i staden är från tidigt 1600-tal, men det ska dröja till 1698 innan där finns en kontinuerlig apotekarverksamhet (Levertin *et al.* 1910). Petter Fuersen (1670 – 1715) anhåller då om tillstånd att få inrätta ett apotek, som han driver fram till sin död. Apoteket låg i fastighet nr 99 och 108 i kvarteret Lars, i det som idag kallas Pilgrändsgården²³ vid Stora Östergatan 22/Pilgränd 2 (tidigare Pillergränd). Två av byggnaderna vid Pilgränd finns kvar än idag, och den ena av dem, kallad magasinet, är från 1480 och räknas idag som Nordens äldsta korsvirkeshus.²⁴ Här ligger apoteket fram till 1780-talet då apotekare Bergh genom ett byte med handelsman Gråberg förvärvar fastigheter vid Stortorget (Ekberg 1952). Där kommer sedan apoteket att ligga fram till 1952 då den stora stenbyggnaden auktioneras ut för att sedan rivs på 1960-talet. Apotekshuset vid Stortorget var en del av en större köpmansgård. Tomten sträckte sig från torget mot den gamla Teppgränd (Tappgränd). På andra sidan gränden, öster om gården, låg den så kallade apotekarträdgården mot Tvättorget. Idag är där uteservering under sommartid²⁵. På hörnet Garvaregränd och Tvättorget ligger fortfarande par gamla korsvirkeshus, som varit stall och visthus till köpmansgården. Tidigare fanns också en korsvirkeshuslänga med överbyggd port på tomtens baksida mot Teppgränd som nu är riven.

Tabell 2. Översikt över apotekets placering i Ystad

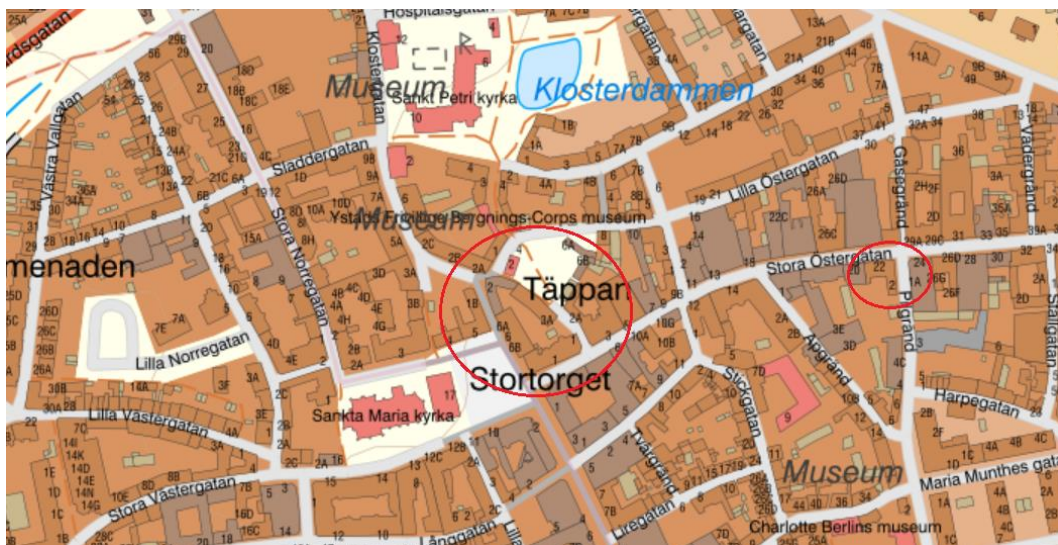
ÅR	ÄGARE	PLATS	NUV. PLATS
1700-1780-tal	P. Fuersen A. Schwartz d.ä. F. Rossou, A. Schwartz d.y.	Tomt nr 99 och nr 108 (kvarteret Lars)	Stora Östergatan 22 / Pilgränd 2
1780 - >	C. F. Bergh A. Fastberg	Stortorget, östra sidan om torget, Gråbergsska huset	

²² Oklart när apoteket fick detta namn

²³ Antikvarie Ingela Bergils, Ystads museer i mailkonversation, dec 2020

²⁴ *ibid*

²⁵ *ibid*

Figur 5. Nutida karta över Ystad med kvarteret kring Garvaregränd och Tappgränd inringat i rött. I öst även den äldre apoteksbyggnaden på Pilgränd. Ystad 2020 © Lantmäteriet.

År 1731 tar den tredje apotekaren i ordningen, Fredrich Rossou (1696 – 1755), över driften av apoteket. Det är under hans tid som Linné passerar under sin skånska resa 1749 (Linné *et al.* 1975). Under sin vistelse i staden inspekterar han apoteket och dess medikamenter, och anmärker att ”det är ingen ringa förmån för en provins, att apoteken bliva flitigt visiterade av medicis” (s. 291). Han anmärker också senare på det milda klimatet, och skriver att plantager för ”varjehanda färgegräs och medicinalörter” (s. 293) här borde anläggas. Det är Rossou som år 1746 tar upp den surbrunn som ligger i närheten av det som senare ska bli medicinalodlingar (Bæijer *et al.* 1965). Surbrunnen omgärdas med träd och buskar, men när Bæijer skriver sin ”Beskrifning öfver staden Ystad” år 1793 har ”denna hedrande inrättning [...] sedermera förfallit dels genom ofredande, dels genom efterlåtenhet” (s. 125). Brunnen var belägen:

[...] på högra sidan om Landzvägen ifrån Öster Port till Norra Mölle backen; ungefär 1000 steg från Staden, på en slät plan, vjd slutningen af en backe, derest sielfua Staden med Sjön och dess passerande seglare, jemte kring sidorna liggande frodiga Åkerfält och blomstrande Ängar formera et ganska behageligt utseende.

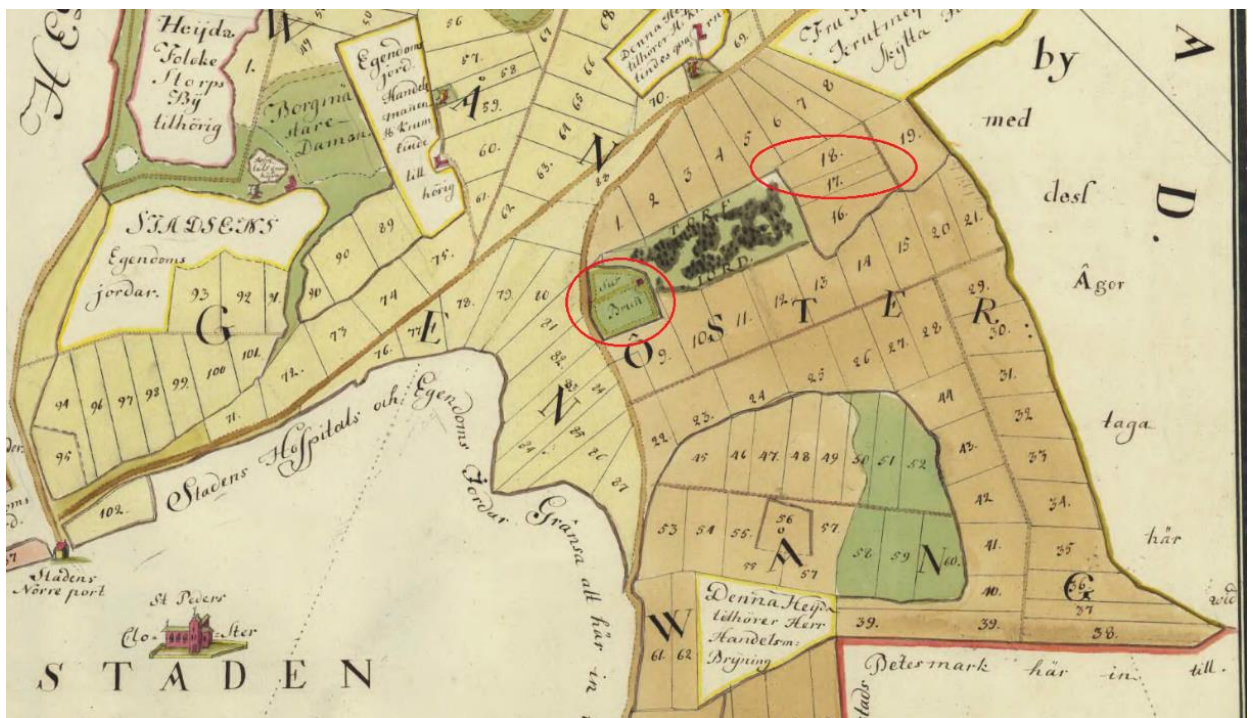
(Bæijer *et al.* 1965, s. 125)

Brunnen finns i det som idag är Surbrunnsparken i Ystad.

Den apotekare som först verkar ha anlagt en odling är den fjärde i ordningen, Andreas Schwartz (1723 – 1768), som tar över apoteket år 1758 (Levertin *et al.* 1910). I samband med delningen av stadens mark samma år anhåller han om att få tillagt ”ett eller två tunnland²⁶ jord” (s. 985) som han kan använda för att ”till apothequets förnödenhet samt fleres tjenst så frö och plantera allehanda rötter och blomster med mera”. Ansökan bifalls; ”som dylika plantagier icke allenast äro högst nödige och nyttige, utan äfwen befallte”. Han tilldelas:

(...) 2:ne uti östre Wång belägne jordstycken under N:ris 17 och 18, hvilka till thessa planteringar lära wara nyttigast och bequämligast, och hvilka herr apotequaren Andreas Schwartz och tillkommande ägare emot erläggande af then åsatta åhrliga jordskylden till sin gård får bruka och nyttia ewärdeliga, dock under förbehåld att samma jordstycken [icke] till annat än slike plantagiers nyttjande får brukas och Disponeras.

(citerad i Levertin *et al.* 1910, s. 985)

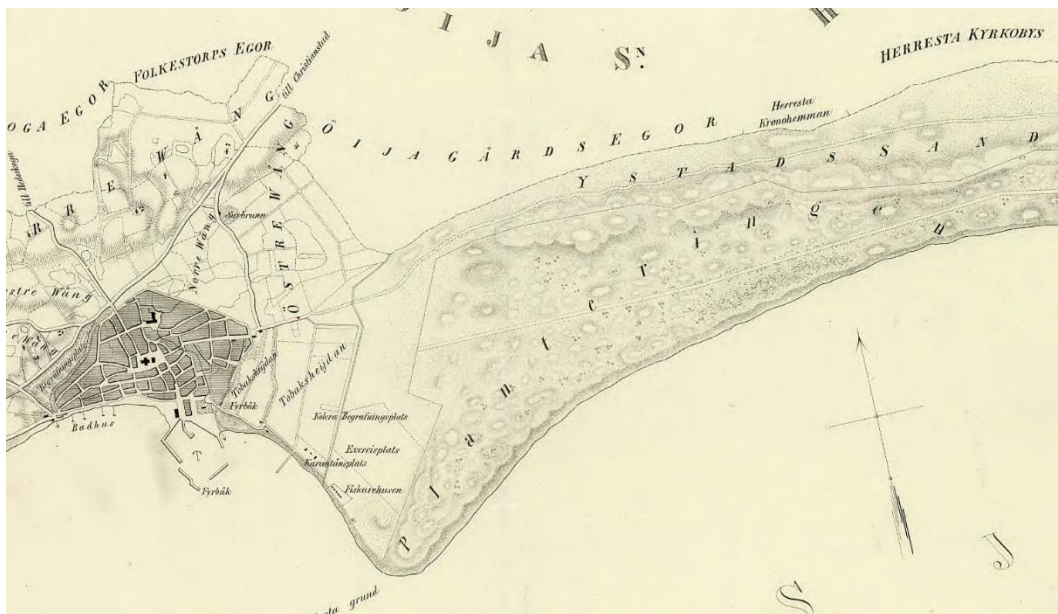

Figur 6. Karta från 1758. Inringat apotekare A. Schwartz tomter nr 17 och 18, samt surbrunnen i väst. Charta öfver en del av Ystads ägor © Lantmäteriet

²⁶ 1 tunnland = ca 0,5 hektar

Andreas Schwartz säljer år 1767 apoteket vidare till Carl Fredric Bergh (1741 – 1798), och dör året därpå, bara 45 år gammal. Också Bergh ska ha anlagt en odling för medicinalväxter, och även ha samlat vilda växter i sådan mängd att han kunnat sälja till andra apotek i landet. Baeijer redogör för 77 medicinalväxter som ”Ortens Climat producerar”, samt 39 örter som stadens apotekare Bergh odlar ”utj sina små Plantager”. Dessa finns redovisade i bilaga 5.

Två år före sin död säljer han apoteket vidare till Anton Fastberg (1763 – 1816) som driver det fram till 1805. Även Fastberg ska ha haft en medicinalodling. Enligt Levertin *et al.* (1910) verkar det vara Berghs plantage som har tagits över i samband med köpet. Efter Fastberg nämns inte någon medicinalodling i mina källor. Jag har inte lyckats ta reda på var Bergh och Fastbergs planteringar låg. En möjlighet är att odlingarna låg i det som kallades för apotekarträdgården, bakom Apotekshuset vid Stortorget. De kan också ha legat öster om staden, i vad som på en karta från 1853 kallas ”Planteringen”.

Figur 7. Ystadssand och ”Planteringen” öster om stadskärnan. Karta från 1853. Karta öfver staden Ystad med dertill lydande egor © Lantmäteriet

4.6. Mariestad – apoteket Lejonet

Mariestad fick sitt första apotek 1704, då tysken Georg Bartelman anhöll om privilegium (Levertin *et al.* 1910). Bartelman verkar ha förestått apoteket fram till 1749 då Samuel Johan Runneblad (1713 – 1784) övertog driften. Var Bartelmans apotek var beläget är inte helt säkerställt. Änkan var år 1750 bosatt i kvarteret norr om Torget, på västra sidan av Kyrkogatan, och det är troligt att även apoteket låg här (Möller 2005). När Runneblad sedan tar över anlägger han en mycket påkostad medicinalträdgård som kom att bli välkänd under sin samtid (Hjelt 1891).

Runneblad ägde tomt 34, 35 och 37 i kvarteret sydväst om Torget (Möller 2005). Tomt 35 tjänade som bostadshus och det är troligtvis även här apoteket låg. Ingen var mantalsskriven på de övriga två tomterna, och det bör vara här trädgården låg.

Figur 8. Renoverad karta från 1693. Tomterna 34, 35 och 37 inringade. Tomt 35 var troligtvis bostadshus och apotek, med trädgården på tomt 34 och 37. Torget är utmärkt med C. Charta öfwer Mariae Stad 1693 © ALVIN

Anläggandet och odlandet av trädgården verkar dock inte ha varit utan utmaningar. I augusti 1754 skriver han till arkiater Abraham Bäck om hur dyrt och besvärligt det har varit för honom att ”göra min trädgård fullkomligare” (Hjelt 1891, s.538)

Yrkesstoltheten lyser igenom; ”(d)et försäkras at hvad jag nu samlar och torkar sker af mig sjelf med största flit, så at jag tror näpligen någon skall wisa grönare och friska örter” (Hjelt 1891, s.538).

I samma brev beskriver Runneblad sitt torkkrum, som är 40 alnar långt, 20 alnar brett och 11 alnar högt. Allt material torkas i skugga. I hans trädgård växer mycket av *Marrubium* (kransborre) och *Arnica* (slättergubbe), och han har även mycket av den svenska kvannen. Runneblad verkar ha varit framgångsrik i sina strävanden efter att ”innan kort ha den bästa örtegården här i landet”. År 1756 besöks han av Linnélärjungen Anders Tidström som berömmar det vackra apoteket och hans ”än wakrare plantage af officinella örter” (Tidström & Sallander 1978). Runneblad odlar så pass mycket i sina trädgårdar att han även kan sälja till andra. Tidström redogör för alla de växter Runneblad odlar, och även de vilda växter som ”fourneras²⁷ apoteket”. Sammanlagt odlas 64 olika medicinalväxter, och över 80 vilt växande örter samlas in. Utöver dessa officinella växter finns i trädgården bland annat även druvor, syrén, och jordgubbar. Tidströms lista över de odlade medicinalväxterna finns i bilaga 6.

I ett nytt brev till arkiater Bäck i november 1758 beskriver Runneblad hur han sköter odlingarna:

Mina medicinalörter trifvas wähl, och jag har nu med min säningsart kommit så vida, att fast aldrig något bort fryst, som på vist sätt sås och skier på detta sätt, jag låter frönt om hösten sitta på sina stånd och falla af, då de så af snö som blad betäckas öfver vintern, wahren får jag se mina frö redan under snön utspruckit och jag får taga emot sådana plantor, som sedan ej frysa bort. Detta skier isynnerhet med Lavendel, Melissa, Betonica, Isop, Saliva, Ruta, Cochlearia, Scorzonera, Althaea med flere sorter. At vänja utlänska växter vid köld har jag sedt gå an, jag har satt russinstenar och fådt dem upp och har de redan utan minsta betäckning uthärdat 5 vintrar. Afgången med mina medicinalörter har varit rätt äländig, så att om jag ej haft sjelf till någon dehl nytta deraf för mina apothek att kunna skaffa goda örter, hade jag whäl redan upphört dermed. För 3 à 4 åhr sedan böd apoth. Georgij mig en dal kmt för lb²⁸ af Scord., Menth., Meliss. etc., hvilket hvar så obilligt, at jag med mer förmon upbrände dem. Alla mina örter är utan stielckar, och består endast i blader. Vist är at jag i förledne Sept. upbrände öfver 80 lb sådana folia Menthae och wähl öfver 40 lb Scordium, deraf jag gjorde salt”.

(citerat i Hjelt 1891, s. 538)

---

²⁷ förser

²⁸ Skålpund = 425 g, skålpund medicinalvikt = 356,28 g

Trots Runneblads möda var vinsten ringa eller ingen, men odlandet fortsätter. Vid ett tillfälle vill landshövdingen och magistraten i Mariestad att han ska bebygga de tomter där han odlar, men Runneblad skriver då till Collegium medicum och ansöker om att få behålla odlingarna, och får 1763 stöd från både kollegiet samt kungen. Den 4:e oktober 1763 beviljas Runneblad att:

[...] från byggnad å tomt vara befriad hälst han med mycken kostnad och arbete anlagt en Medicinal-Trädgård, varest ganska många både in- och utländska växter cultiveras, och han densamma så väl uparbetat, at både dess eget och andras apothiequer blivit deraf med allehanda örter försedde, och berörde Trädgård med ett vackert staquette av bräder är instängd.

(ur ”Mariestad 1538 – 1933, s 139, citerad i Möller 2005)

Som nämnts tidigare uppmärksammas även Runneblads odlingsansträngningar av Collegium medicum när de 1762 föreslår för Kungl Maj:t att apotekarna P. M. Kjellström och S. J. Runneblad i Mariestad ska erhålla något hederstecken för deras arbete i pharmaceutiken (Åberg 1989). Runneblad avlider 1784 och efterträds av sin svärson Petter Olof Tillqvist, som troligtvis fortsätter verksamheten i Runneblads lokaler fram till 1800 då Johan Erik Hillbom köper apoteket (Levertin *et al.* 1910; Möller 2005). Vad som hände med Runneblads trädgårdar är oklart, och jag har inte kunnat hitta någon information om att efterföljande apotekare fortsatte odlingsverksamheten.

4.7. Jönköping – apoteket Lejonet

En av de första apotekarna i Jönköping är Christian Oldenknecht som 1667 tillsätts som apotekare i staden (Levertin *et al.* 1910). Oldenknecht äger tomt 41²⁹ som han också bygger ut runt 1650, från tidigare ca 120 m² till mer än dubbla 300 m² (Stibéus 2012). Tomten är en trädgårdstomt till gården med nr 145³⁰ på norra sidan av Smedjegatan.

---

²⁹ Stadskarta av Edborg 1745, aktbeteckning FVI:49

³⁰ nligt 1696 års karta

Vid Oldenknechts död går hans privilegier vidare till svärsonen och apotekaren Petter Smitt, och trädgårdstomten ärvs av Oldenknechts barn med familjer. När Smitt dör 1677 övergår privilegierna till hans änka, Oldenknechts dotter Christina (Levertin *et al.* 1910). Hon låter en ”förfaren gesäll” sköta apoteket, kanske är det Anders Ernst som menas. Han och Christina gifter sig och 1678 blir han den nya innehavaren av apoteket. Tomt 41 verkar ha använts som trädgård av Oldenknecht och efterföljande svärsöner fram till 1680-talet då tomten först bebyggs och därefter brinner ner (Stibéus 2012). Under en arkeologisk undersökning 2008 grävs tomt 41 ut och i odlingsjorden hittas bland annat medicinalörterna lungrot, isop, bondtobak, opievallmo och bolmört. Resultatet tolkas som att växterna aktivt odlats på platsen i medicinskt syfte.

År 1737 köper Jacob Henrik Grapengieser (1706 – 1790) apoteket (Levertin *et al.* 1910). Även han ska ha anlagt en stor trädgård och odlat medicinalväxter för apotekets behov, möjligen i anslutning till apoteksbyggnaden. Apoteket förstörs i en brand 1785 men byggs upp igen, och sköts de sista åren innan Grapengiesers död av provisor Daniel Berzelius (1751 – 1807). När han sedan avlider köper Berzelius apoteket.

Berzelius, som enligt Swederus var både älskare och kännare av trädgårdsskötsel, hade stora odlingar på ett fält i närheten av staden, ”Plantaget” där han odlade rabarber och ett 70-tal andra medicinalväxter i sådan skala att han kunde sälja till både inhemska och utländska apotekare (Swederus 1880; Levertin *et al.* 1910). Mellan åren 1795 och 1799 skördade han över 2800 skålpund medicinalväxter och extrakt, (bland annat 50 skålpund radix rhei 1799), och samlade in och sålde 3 787 skålpund vilda örter (Hjelt 1891). År 1800 upptog odlingarna runt 2 ½ tunnland omgivna av alléer, och år 1801 beviljades han ett årligt understöd om 50 riksdaler ”såsom uppmuntran för sitt berömliga företagande genom plantering af åtskilliga, så väl in- som utländska medicinalier och andra växter gagna det allmänna, så länge han och hans hustru apoteket innehafva och väl förestå (Hjelt 1891, s.542-542)”.

I oktober 1795 skriver J. L. Odhelius om Berzelius omfattande odlingar i "Läkaren och Naturforskaren" (Odhelius 1797). Dessa odlingar, argumenterar han, skulle kunna bli ännu större om det inte vore för att "[s]tadens privilegier på jorden bibehöllo alla jordbitar under Borgerskapets usla handtering, uteslutande alla andra än Borgersmän at därmed göra nytta" (s. 107). Herr Berzelius har på prov odlat "Rhabarber", och vill lämna in ett sådant provexemplar till Kungliga Collegium. Odhelius och Berzelius är övertygade om att denna är den "ägta och rätta Siberiska Rhabarbern" och anser det "ganska nyttigt för Samhället, om en så dyr drogue snart blefve onödig at utifrån förskrifva, kunnandes i hvarje Län flera hundra skålpund hemma förskaffas" (s. 108).

Odhelius önskar således att Kongl. Collegium ska utlåta sig om det medskickade provets kvalitet och om denna rabarber även kan avyttras på andra apotek i landet. Rhabarber förekommer i flera av odlingarna under 1700-talet, och verkar ha varit av särskilt intresse (Fries 1889). Rabarbern odlades inte för sina stjälkar så som vi i Sverige använder dem idag, utan för rötterna som användes medicinskt. I Fries föredrag för Kongl. Landtbruks-Akademien 1889 nämner han att rabarberstjälkar som kulinarisk läckerhet är relativt nytt. Han menar också att svårigheterna de svenska odlarna hade med att odla rabarberrot var att man inte kände till vilka de riktiga "moderplantorna" var, utan dessa har först anträffats nyligen. Dessa, alltså *Rheum officinale* Baill. och *R. palmatum* var. *tanguticum* Regel., trivs bättre i vårt klimat.

Berzelius avlider 1807 och apoteket övergår hans änka, Christina Catharina (född Grapengieser), och deras barns ägo (Levertin *et al.* 1910). När Christina Catharina dör 1834 auktioneras "till den högstbjudande (...) Apotheke här i Staden med hus, gård och Bymarkslott, tillika med serskild Plantage-lägenhet samt Basa och Instrumenter [...]" (Jönköpings tidning den 8 november 1834). Vad som därefter händer med plantaget är oklart. Enligt Levertin *et al.* (1910) ska odlingarna ha legat där Jönköpings Östra folkskola senare kom att ligga. Ännu på 1860-talet ska området ha kallats för apotekarträdgården och använts som utflyktsområde. Möjligtvis är det Berzelius odlingar som senare kommer att bli det utvårdshus som

kallas Liljeholmens plantage, och som senare övergår i att bli parken som kallades ”Plantaget” (Jönköpings kommun). Odlingarna bör ha legat längs med Vätterns strand, eftersom Berzelius 1828:

[...] anhåller [...] om Magistratens witesförbud, för att undwika olägenheten deraf, att Planket åt sjösidan wid det så kallade Plantaget öster om Staden helt och hållet undergräfwes, genom Sandhämtning; och, som flere klagomål från andra personer, tid efter annan, till Magistraten äfwen inlupit öfwer wårdslös Sandhämtning wid Wätterns strand, till skada och förnärmande i deras lagliga rätt, som hafwa hus, Bryggor, Plant eller Gärdesgårdar derstädes [...].

(Jönköpings tidning 26/4 1828)

Figur 9. Möjlig ungefärlig placering för Berzelius plantage. Karta från 1797. Jönköping © ALVIN

Vad gäller apotekens placering under åren verkar det ha legat i samma kvarter en stor del av tiden. Fram till år 1785 då Grapengiesers apotek brann ned ska det ha legat väster om Torget, under Grapengieser själv på nuvarande Ö. Storgatan 27 (Levertin *et al.* 1910). Enligt Levertin *et al.* (1910) ska apoteket på kartan 1789 vara utmärkt på sitt gamla tomtnummer, men 1790 ha flyttat till Kyrkokvarteret 12 – 14. På den karta från samma år som jag använt är apoteket dock fortfarande utmärkt i Torgkvarteret där det både tidigare och senare ska komma att ligga.

Tabell 3. Apotekets placering enligt Stibéus (2012) och Levertin et al. (1910)

ÅR	ÄGARE	PLATS	NUV. PLATS
ca 1650*	Oldenknecht med svärsöner	Tomt 145	-
1700-talets början**	Grapengieser	Torgkvarteret 11	Östra Storgatan 27
1790**	Berzelius mfl	Kyrkokvarteret 12-14	Östra Storgatan 51***
1856**		Torgkvarteret 12-14	Östra Storgatan 29, Apotekargränd

*(Stibéus 2012)

** (Levertin et al. 1910)

Figur 10. Karta från 1790, apoteket utmärkt som g. Torget syns som litet a. Charta öfver stapelstaden Jönköping No XXVIII © ALVIN

4.8. Gävle – apoteket Lejonet

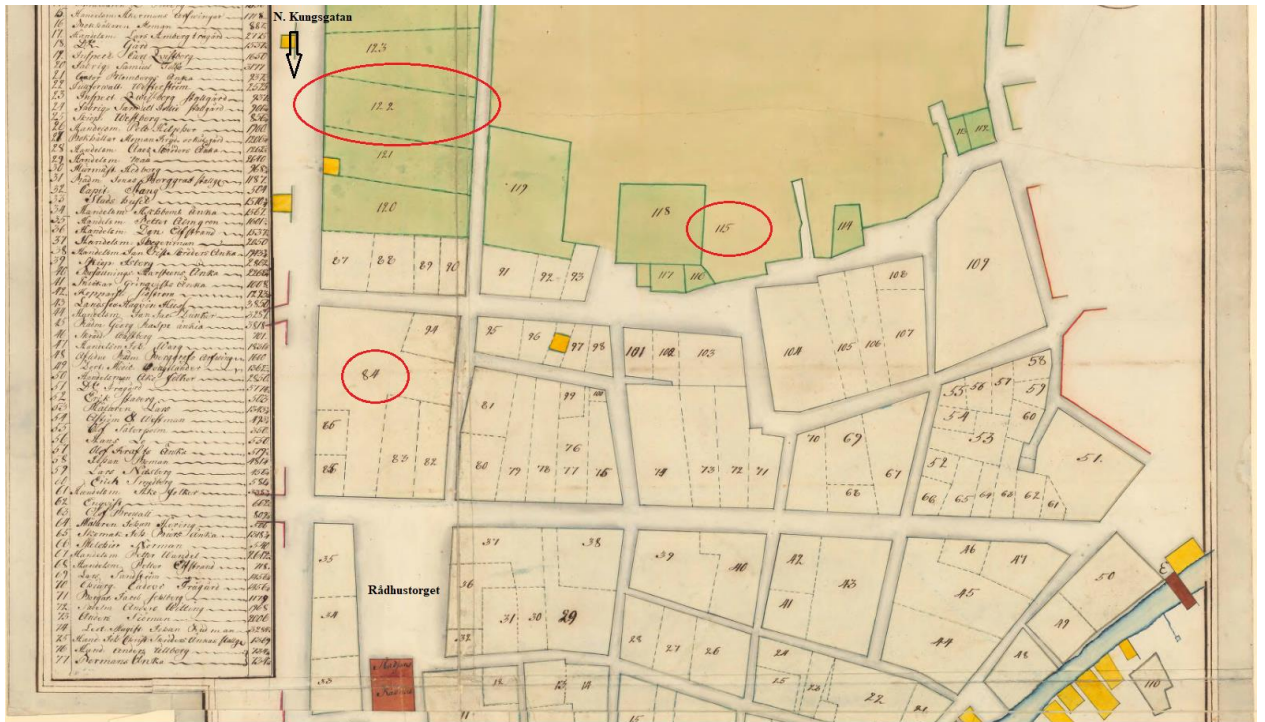
I Linnés lappländska resa beskriver han hur han i Gävle på sin väg norrut passerar Nordens sista apotek och provinsialläkare (Linné et al. 1965). Året är 1732 och apoteket i fråga bör vara apoteket Lejonet, som då var det enda apoteket i staden (Levertin et al. 1910). Apoteket har anor från åtminstone 1650-tal, men säkrare data finns först från apotekare Jonas Falcks tid, som 1703 får tillstånd att anlägga ett apotek i staden. År 1713 är apotekare Falk skriven på tomt nr 94 i 2:a kvarteret på adress V. Drottninggatan, idag ungefär Drottninggatan 19 (Ljungström & Danielsson 2012). När Falck dör 1714 driver hans änka Sara Falck (Salin) med hjälp av provisor Laurentz Haggeus apoteket vidare i ytterligare tre år, under vilka

apoteket går med förlust på grund av de svåra krigsåren som undergrävt Falcks ekonomi (Levertin *et al.* 1910; Ljungström & Danielsson 2012). Änkan Falck flyttar också österut till tomt nr 67 i 3:e kvarteret, korsningen Ö. Drottninggatan/Hattmakargatan där apoteket ligger fram till 1749. År 1717 säljer Sara apoteket till provisorern Haggeus som då sätter det i ”godt stånd”, och senare samma år gifter de sig. Sara blir återigen änka när Haggeus dör 1724, och driver då apoteket själv fram till år 1731 då hon säljer till T(h)yge Jacob Hassenbal(c)k. Det är alltså han som driver apoteket när Linné passerar igenom på väg norrut. Hassenbalk gifter sig senare med Helena Margareta, Sara och Jonas Falcks dotter, och på så sätt stannar apoteket i familjen ytterligare en tid.

Det verkar vara Hassenbalk som först anlägger en medicinalväxtodling; enligt Levertin *et al.* (1910) ska han ha tillrett de flesta av sina läkemedel utav växter han själv hade odlat. Han ägde bland annat tomt nr 84 i 3:e kvarteret, 7 249 och $\frac{1}{4}$ kvadratalnar³¹ stor, där apoteket ska ha legat med fasaden mot Rådhusstorget från 1749 (Ljungström & Danielsson 2012). Odlingarna bör ha legat på någon av hans andra tomter. Tomt nr 115, ”grästomt”, låg ungefär vid nuvarande adressen Hattmakargatan 13B, strax bakom Nygatan 37. Tomt nr 122, ”Trädgård”, är idag en del av Rådhusplanaden, det grönstråk som sträcker sig mellan Gavleån i söder och Norrtull i norr. Odlingen låg troligtvis mellan Norra Kungsgatan 13 och Norra Rådmansgatan 12.

---

³¹ 1 aln = 59,4 cm (ca 4300 kvm stort)

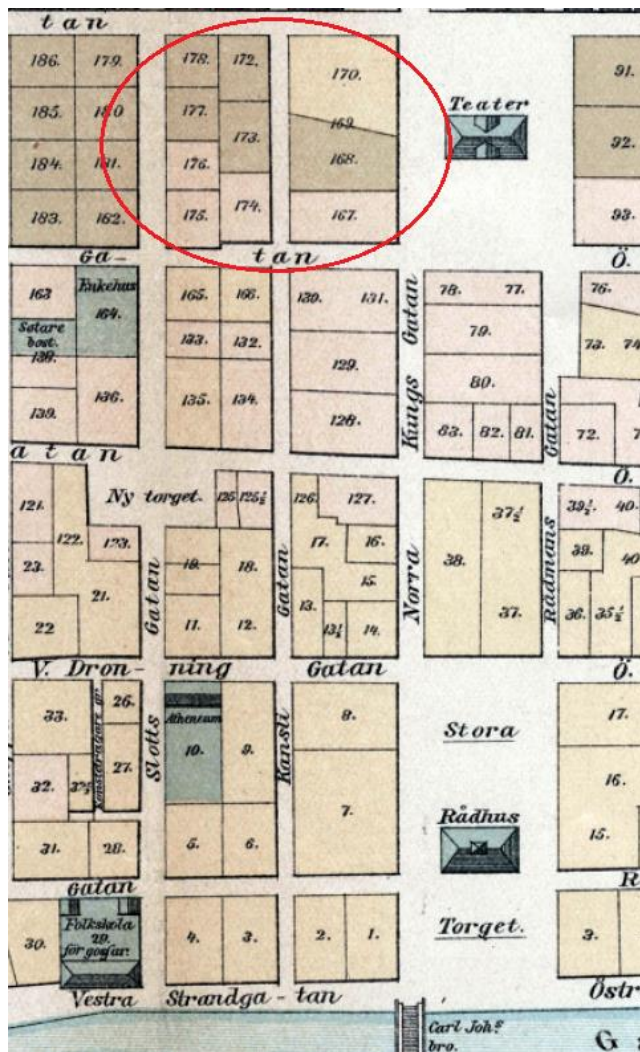

Figur 11. Karta över del av Gävle, år 1741. Röda ringar markerar tomterna 155 ("grästomt"), 122 samt 84 (apotekets placering 1749 – 1776 (samma tomt fram till 1869)). Norra Kungsgatan i väst. Grundritning öfver Stapel Staden Gefle © Lantmäteriet

78	Handelsm. Herm. Sköder	1716
79	Löjv. Dabls Anka	1656
80	Kofflaga: Tideman	1468
81	Collega Monjons Anka	1550
82	Sandbergs Anka	1550
83	Krükim: Geotg. Brudin	1718
84	Apot: Thygge Hassenbalks	7249
85	Hennens Anka	1716
86	Wacktm: Joh. Lundström	1716
87	Librmak: Matt. Mörnberg	1500
88	Norström	1357
89	E. Westberg	768
90	Lars Norlind	850

Figur 12. Karttext: "115 apotek: Thyge Hassenbalks Grästomt, 122 apotek: Thyge Hassenbalks Trädg". Grundritning öfver Stapel Staden Gefle © Lantmäteriet

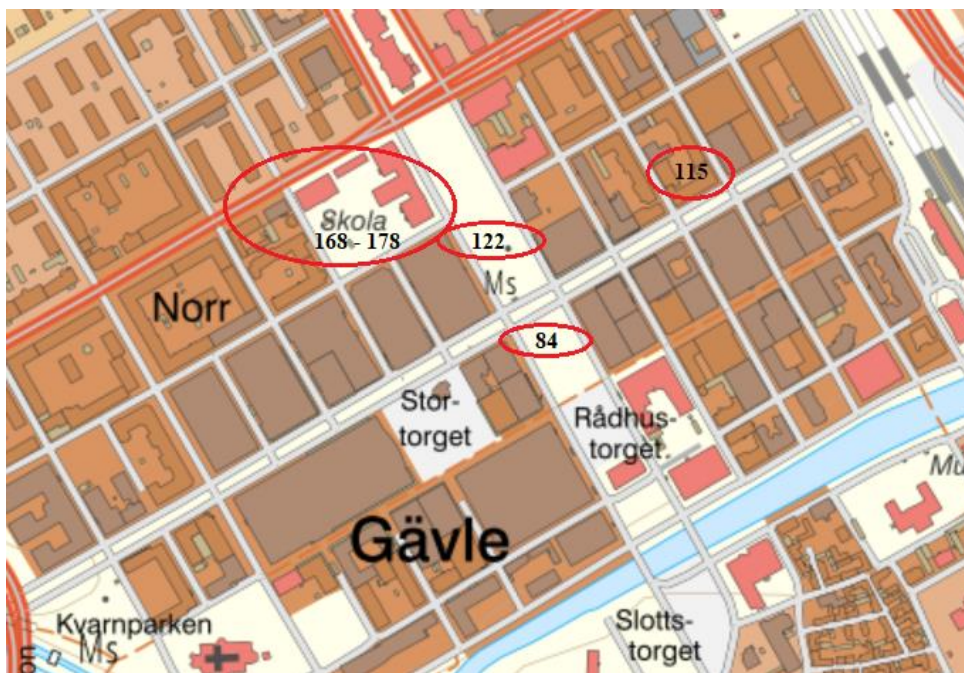
När Hassenbalk dör 1772 säljer arvingarna apoteket vidare till Lars Luth, som under några år varit provisor åt Hassenbalk. Fyra år senare brinner apoteket ner tillsammans med hela tredje kvarteret i stadsbranden 1776. Apoteket byggs upp på samma tomt men med nya adressen Ö. Drottninggatan 1 (tomt nr 38, 3:e kvarteret).

Efter Lars Luth går apoteket år 1804 i arv till sonen Johan Cornelius Luth som driver det fram till 1846. Även J. C Luth ska ha tillverkat sina egna mediciner av växter han odlar i sina trädgårdar. Hans odlingar ska ha legat sydväst om Hassenbalks, där Vasaskolan idag ligger (tomt 168-178). Jag har dock inte kunnat hitta någon information om vad som där odlades.

Figur 13. Karta från 1853. På bilden syns tomterna 168-178, vid nuvarande Vasaskolan. Här syns även den gamla teatern som brann ner 1869. Karta öfver Gefle Stad jemte förstaden Strömsbro © Gävle kommunarkiv

Figur 14. Ungefärlig nutida placering av tomterna 84, 115, 122 samt tomterna 168 – 178 på Vasaskolans tomt uppe till vänster i bild. Gävle 2020 © Lantmäteriet

Tabell 4. Översikt medicinalväxtodlingarnas placering i Gävle

ÅR	ÄGARE	PLATS	NUVARANDE PLATS
1713-1714	J. Falck	-	
1714-1717	Sara Falck (Salin)	-	
1717-1724	L. Haggeus	-	
1724-1731	Sara Falck (Salin)	-	
1731-1772	T. J Hassenbalk	Tomt nr 122, 3:e kvarteret Tomt nr 155, 3:e kvarteret	Rådhusplanaden, mellan N Kungsg. 13 och N Rådmanng. 12 Hattmakargatan 13b
1772-1804	L. Luth	-	
1804-1846	J. C Luth	Tomt nr 168-178, 2:a kvarteret	Vasaskolan

Tabell 5. Översikt apotekets placering i Gävle

ÅR	ÄGARE	PLATS	NUVARANDE PLATS
1713-1714	J. Falck	Tomt nr 94 (2:a kvarteret) V. Drottninggatan	Drottninggatan 19
1714-1749	Sara Falck (Salin) L. Haggeus T. J. Hassenbalk	Tomt nr 67 (3:e kvarteret) Ö Drottninggatan/Hattmakargatan	Ö. Drottninggatan/Hattmakargatan
1749-1776*	T. J. Hassenbalk L. Luth	Tomt nr 84 (3:e kvarteret)	Rådhusplanaden
1778- 1869***	L. Luth J. C Luth m. fl.	Tomt nr 38** (3:e kvarteret) Ö Drottninggatan 1	Rådhusplanaden

*Apoteket brinner ner tillsammans med stora delar av staden

** Apoteket byggs upp på samma plats, men en ny tomtreglering har gjorts, därav den ändrade adressen.

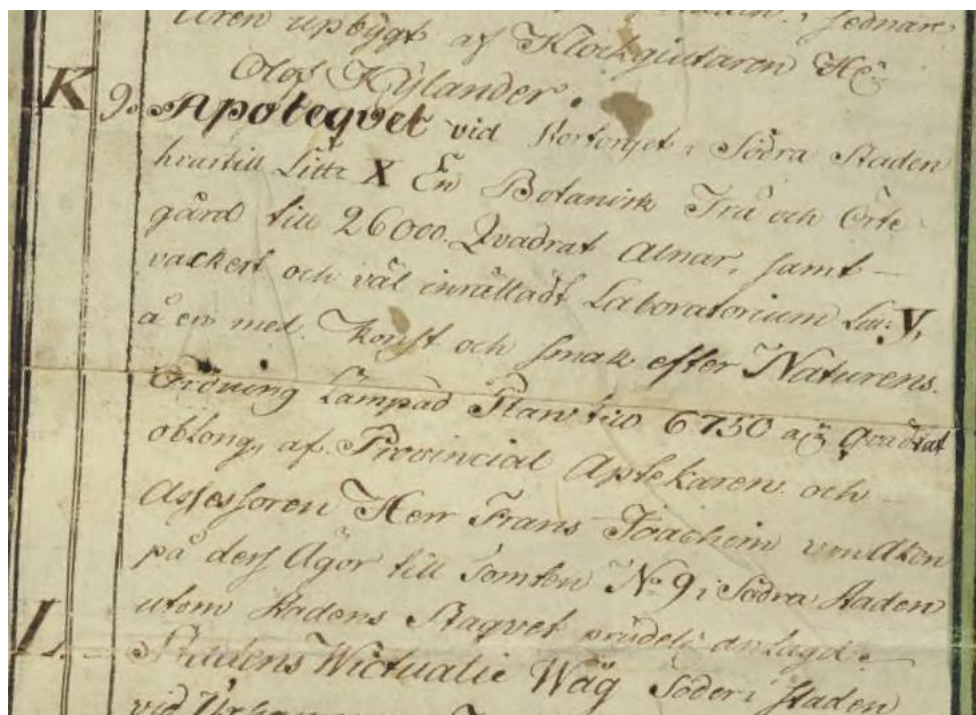
*** Apoteket brinner återigen ner

4.9. Örebro – apoteket Hjorten

Stadens första apotek inrättades år 1699 av Johan Christian Martens som då erhöll privilegium (Levertin *et al.* 1910). År 1727 köper Frans Mikael von Aken (1698 – 1772) apoteket från tidigare ägaren Olof Åhmans arvingar, och i slutet av 1728 erhåller han apoteksprivilegier i vilka stadgas att ingen annan ska tillåtas driva apotek i städerna inom Närke eller Värmland, vare sig under hans eller hans barns tid (Johnsson 1917; Lundberg & Nilsson 2015). Von Aken ska ha varit mycket kunnig och haft sitt apotek i ypperligt skick. Han blir så småningom både hovapotekare och hovmedicus. Han gav även ut ett antal skrifter.³² När han dör 1760 övertas apoteket av hans änka Fredrika Bagge som själv driver det fram till sin död 1772, med sonen Frans Joachim von Aken (1738 – 1798) som provisor.

³² Bland annat "Hus- och rese-apotheque, huru man sin hälsa rätt skjöta, och the rätta approberade medel, vti ett hushåll, bruka skal, vti möjligaste kortthet sammandragit af Frantz. Michaël. von Aken" 1746
"Hus- och land-apotheque" 1747, 1756

Han tar efter moderns död över apoteket, och även han ger ut ett antal skrifter. Bland annat "Svenska medicinal och apothekar växterna efter genera och species upstälde" i vilken han redogör för mer än 200 medicinalväxters användning och även var de kan hittas. Det verkar också vara Frans Joachim som börjar odla medicinalväxter i familjens trädgård. Den von Akenska trädgården låg där idag Oskarsparken samt nedre delen av Stortorget ligger.

Figur 15. På en karta från 1782 hittas följande beskrivning: "Apoteket vid Stortorget i Södra staden hvartill Litt X En Botanisk Trä och Örtgård till 26 000 kvadrat alnar³³, samt vackert och väl inrättadt Laboratorium Litt Y å en med konst och smak efter Naturens ordning lämpad Plan till 6 750 alnar kvadrat³⁴ oblong³⁵ af Provincial apotekaren och assessoren Herr Frans Joachim von Aken på dess ägor till Tomten No 9 i Södra staden utom stadens staquet prydeligt anlagd". Grundritning Öfver Upstaden Örebro No XXVII © Lantmäteriet

³³ 15 340 m²

³⁴ 3 982,5 m

³⁵ Rektangulär, avlång

Figur 16. Karta från 1782 med apoteket (K) vid Stortorget (D) och "oblong" (9) samt den större trädgården (X9) inringade. Observera även laboratoriet (y). Grundritning Öfver Upstaden Örebro No XXVII © Lantmäteriet

Figur 17. Samma plats 1801. Stortorget (d.) Nikolaikyran (c), trädgården (B). Chartor öfver Swea Rikes landshöfdingedömen och städer, Örebro Stad © Lantmäteriet

Var apoteket låg innan von Aken är inte känt, men Franz Mikael von Aken flyttade det till ett då nybyggt hus vid Stora torget med fasad åt Nikolaikyran (*Levertin et al.* 1910). Där låg det fram till 1841 då det flyttades till stadens centrum, fastighet nr 161, söder. Apoteket brann ned 1854 men byggdes upp på samma plats igen.

I april 2019 gjordes en arkeologisk förundersökning vid kvarteret Hållstugan, där husgrunder i anslutning till von Akens odlingar grävdes ut. Tyvärr visade de arkeobotaniska analyserna få fynd av växtdelar; det som hittades var flertalet frö av hallon, svinmålla, jordrök, starr och ett frö av bolmört (Bergold 2019). Vid slutundersökningen i år (2020) togs några prover av odlingsjord, men dessa är i skrivande stund inte färdiganalyserade.³⁶

Jag har inte lyckats hitta någon information om vad som odlades i trädgården i Örebro, men i och med att odlingarna syftade till att förse det von Akenska apoteket är det inte orimligt att tro att åtminstone några av de växter F. J. von Aken redogör för i sin skrift odlades i trädgården. Dessa visas i bilaga 7.

4.10. Annan odling av medicinalväxter

Apoteksträdgårdar i detta arbete är endast ett urval. I källorna nämns fler apotekare som ska ha haft sina egna odlingar av medicinalväxter, men som tyvärr inte har fått plats här. I Carlshamn besöker Anders Tidström apotekaren Brushaber som i sin trädgård odlar växter till sitt eget apotek, bland annat lavendel, anthericum, scorzonera och scordium (Tidström & Weibull 1891). I Norrköping fanns G. Wulf och i Uddevalla S. Bergius som båda odlade vallmo (*Papaver somniferum* L.) (Hjelt 1891). Även i Kalmar (D. Nordstedt), Eksjö (C. M. Wanslow m. fl.) och Helsingborg (B. N. Berckenmeijer) fanns apotekare som odlade sina egna medicinalväxter (Levertin *et al.* 1910). Enligt professor P. J. Bergius handlar de flesta av Stockholms 12 apotekare år 1769 med trädgårdsmästare och andra ”trädgårdsidkare” som de uppmanat att odla medicinalväxter (Åberg 1989). Ett flertal av dem har också egna trädgårdar. Särskilt utmärker sig enligt Hjelt (1891) Johan Michael Wirrwachs, Johan Christian Georgii, Pehr Christopher Schulzen, Hindrich Schultz Lorentzson, och Casten Julius Salberg. Forsstrand (1927) nämner även Molitor och Ziervogel samt Warmholtz. För mer information om sex av dessa Stockholmsapotekare, se bilaga 2.

---

³⁶ Muntlig uppgift från ansvarig arkeologgrupp

Det verkar inte heller enbart ha varit apotekare som odlade medicinalväxter. Vid Kristianstads trivialskola fanns bland annat magister Lunell vars brevväxling med Linné tidigare nämnts (Hjelt 1891). År 1755 anmäler han till Collegium medicum att han anlagt en botanisk trädgård vid skolan där han ämnar odla officinella växter. I Alingsås verkade under en tid läkaren Jonas Gunnarsson Kruse, som efter att ha studerat medicin i Lund anställdes för att sköta Jonas Alströmers trädgårdar i staden (Lindberg 2019). I det så kallade Färggräsplantaget odlades förutom färgväxter som safflor, vejde och krapp även en del medicinalväxter som rabarber och lakritsrot (Stråle & Sallander 1884).

I Stockholm anlade Abraham Bäck efter lasarettens påbud våren 1753 en trädgård vid lasarettet på Kungsholmen (Swederus 1880). I trädgården odlades utöver prydnadsväxter och buskar som till exempel syrén, kaprifol och rosor även medicinalväxter som belladonna (*Atropa belladonna* L.), *Asarum europæum* L., *Helleborus niger* L., *Mentha* L., *Actæa* L. samt färgväxter som vejde och krapp. Trädgården visade att många växter som apoteken köpte in från utlandet även kunde klara de svenska vintrarna, och blivande apotekare och läkare kunde genom trädgården öka sin kunskap om växterna i levande tillstånd. I ett försök att sprida kunskapen om de växter som odlades i trädgården fick Peter Bergius i uppdrag att på hösten 1754 föreläsa om växterna och deras nytta i medicin och ekonomi varje onsdag- och lördagseftermiddag. Därefter tog E. Tuvén över föreläsningarna, och trädgården var dessutom öppen för allmänheten. Flera av Stockholms apotekare lämnade ekonomiska bidrag till anläggningen. Trädgården anlades 1758 och var i bruk fram till 1774 (Levertin *et al.* 1910).

Under 1700-talet var hortikultur något även många av landets präster ägnade sig åt, och deras roll inom trädgårdsskötseln har varit betydande (Franzén 2006). Flera av prästerna verkade för att sprida trädgårdskunskap, och prästsonen Linnés ambition var att de blivande prästerna skulle få en botanisk utbildning för att sedan kunna omsätta den praktiskt i sitt yrkesutövande. Linné hävdade att prästerna borde verka som läkare i sina församlingar och i det syftet odla värdefulla medicinalväxter.

Då har bland annat prästen Isak Ericis (1576 – 1650) sedan tidigare framhållit betydelsen av nyttiga örter i trädgården, så som medicinalväxter som kvanne (*Angelica archangelica* L.) och ringblomma (*Calendula officinalis* L.).

Kort kan även nämnas medicinalväxtodling innan den i denna uppsats aktuella tidsperioden. Ett exempel är Anna Sture (1541 – 1595), gift med Hogenskild Bielke och boende på Hörningsholms slott (Lindberg 2017). Enligt vittnesmål ska hon ha varit läkekunnig, och själv samlat läkevaxter som bereddes till läkemedel. Fru Anna ska både ha gjort hembesök och tagit emot hjälpsökande i sitt hem.

År 1666, ger Olof Rudbäck d. ä. ut en förteckning över de växter som odlades i Gabriel De la Gardies (1622 – 1686) trädgårdar vid Jakobsdal³⁷ (Swederus 1880). Utöver prydnadsväxter, köksväxter och kryddor odlades där även medicinalväxter som stormhatt (*Aconitum napellus* L.), belladonna (*Atropa belladonna* L.), tidlösa (*Colchicum autumnale* L.), spikklubba (*Datura stramonium* L.), fingerborgsblomma (*Digitalis purpurea* L.), ålandsrot (*Inula helenium* L.), sävenbom (*Juniperus sabina* L.) samt vänderot (*Valeriana officinalis* L.).

4.11. Vad hände sedan?

Några av apotekarodlingarna ovan består in på 1800-talet, till exempel Fläkta Örnens odlingar i Malmö. När Fries år 1889 beskriver den dåvarande situationen för odlandet av medicinalväxter menar han att: ”[o]dlingen af officinella växter har emellertid under årens lopp hos oss rätt mycket aftagit och lusten därför minskats” (Fries 1889, s.97). Det är tydligt att apotekarna tyckte det var för besvärligt och inte mödan värt att bedriva odling. Även om några få apotekare fortfarande odlar i liten skala, handlar de flesta från Tyskland. Bara i Malmö sker odling i nämnvärd skala, odlingar som fortgått oavbrutet sedan 1756. De drivs 1889 av dåvarande apotekaren P. M. Nordqvist på ca 2 tunnland, och sker framförallt för eget behov. Där odlas kardbenedikt, peppar- och krusmynta, kungsljus, salvia, isop, myrrhis, spikklubba, digitalis, belladonna och melilotus. Även vilda växter samlas fortfarande.

---

³⁷ Nu Ulriksdal

Problemet är inte heller nu tillgången på inhemska medicinalväxter; apotekarna importerar det som hos oss växer i överflöd, som till exempel maskros, rölleka och kamomill, och inte heller är kvaliteten sämre. I Fries föredrag hörs ekon från det föregående seklet – argumentationen är den samma. Här finns möjlighet att odla och samla egna medicinalväxter, och på så sätt slippa importera från utlandet. Potentialen är så stor att till och med export skulle vara möjlig.

Insamling af vildtväxande medicinalväxter och odling af ett ej ringa antal sådana är derför högeligen att förorda om man vill undvika, att vi svenskar i detta, liksom i så många andra afseenden, skola 'gå öfver ån efter vatten'.

(Fries 1889, s.99)

För att ett önskat resultat ska uppnås så måste dock insamlingen, beredningen och förvaringen skötas med noggrannhet och kunskap. Kvalitet och sammansättning kan nämligen variera beroende på skördeperiod, jordmån, behandling efter skörd med mera. Fries rekommenderar därför att varje större odlare endast ska odla ett mindre antal örter för att på så sätt kunna ha fullgod kunskap om vilka de optimala förutsättningarna är för varje ört. Fries menar också att även om en större odling kanske inte kan ge en säker vinst, så skulle det i alla fall kunna ge produkter av högre kvalitet. Apotekare vittnar nämligen om att de örter som importeras från Tyskland, som mer eller mindre har fått monopol på droghandeln, ofta är av mindre god eller till och med undermålig kvalitet. Om en storskalig odling av medicinalväxter ska kunna bedrivas bör någon eller några kapitalstarka personer eller bolag finansiera en sådan. Fries beskriver en möjlig framtida odling med centrala depåer dit köpare kan vända sig och vara säkra på att de får varor av hög kvalitet – ”ärliga varor”.

I slutet av 1800-talet minskar alltså medicinalväxtodlingarna avsevärt även om det i Dals Rostock i Dalsland anläggs en omfattande odling som finns kvar fram till 1930-talet (Ljungqvist 2011). Under början av 1900-talet väcks intresset åter, och en större anläggning kallad Esperanza uppförs utanför Landskrona. År 1910 bildas Svenska medicinalväxtföreningen vars syfte var att uppmuntra till insamling och odling av medicinalväxter, samt även bedriva odling och försäljning i egen regi.

Efter första världskriget minskade intresset åter för den inhemska medicinalväxtodlingen och föreningen lades ner 1921.

Sekelskiftet är en brytningstid vad gäller farmacien; framsteg inom kemin gör att fler och fler syntetiskt läkemedel börjar användas, och medicinalväxter börjar istället mer och mer användas som råvara till läkemedelsindustrin (Åberg 1989). Efter andra världskriget går utvecklingen snabbt och när fler och fler av växternas verksamma ämnen kan renframställas eller syntetiseras är inte behovet av växtodling lika stort (Ljungqvist 2011). Även om många verksamma ämnen idag kan framställas helt på kemisk väg måste man också många gånger använda sig av moderväxter för att kunna utvinna de rena substanserna. Denna odling sker idag i stor skala utomlands, men anses inte lönsam i Sverige.

5. Sammanfattande diskussion

I detta avsnitt kommer jag att sammanfatta och diskutera de frågeställningar jag initialt satte upp. Hur mycket information som har gått att hitta om de olika trädgårdarna har varierat. Jag har i detta arbete gjort ett försök att redogöra för en del av den aktuella tidsandan och vilka drivkrafter som fanns för en ökning av inhemskt odlade medicinalväxter. I flera fall jag kunnat redogöra för var odlingarna låg, samt redogöra för vilka växter som odlades där. Svårare har det varit att hitta beskrivningar över hur odlingarna såg ut; om det finns några är de ofta flytande. I källorna om de specifika odlingar har någon information om hur trädgårdsarbetet gick till inte kunnat hittas, men det har heller inte varit fokus. För att få en bild av trädgårdshantverket hänvisas till trädgårdsforskning som behandlar just trädgårdsarbete på 1700-talet, se till exempel Åsa Ahrlands avhandling ”Den osynliga handen” som behandlar trädgårdsmästarens roll och villkor inom 1700-talets trädgårdskultur.

5.1. I vilken kontext uppstod dessa trädgårdar?

Under den undersökta perioden eftersträvades bland annat oberoende, nytta och sparsamhet. Det fanns en nationell stolthet, där vetenskapsmän som Linné lyftes fram. De egna medicinalodlingarna skulle ge svenskarna egenodlade läkemedel med högre kvalitet till ett billigare pris, och minska beroendet av utländska försäljare. Man ansåg att Sverige hade rika råvaruresurser och de odlingstekniska förutsättningarna för att kunna försörja landet med inhemska medicinalväxter till apoteken. Myndigheterna försökte under den här perioden på olika sätt uppmuntra till inhemsk odling av medicinalväxter. Man samlade kunskap om de inhemska läkeörterna och om vilka medicinalväxter som kunde odlas i Sverige. Botaniker

som Linné skulle inventera landets medicinalväxtresurser och bidra till att sprida kunskap om de inhemska medicinalväxterna. Man försökte också med olika avgifter förmå apotekarna att minska sin import av medicinalväxter. Trots myndigheternas påtryckningar tycks det ha funnits ett visst motstånd hos apotekarna själva att odla de medicinalväxter de behövde. De begränsande faktorerna verkar ha varit tid och pengar. Trädgårdsmästare var dyra, och det var inte alla apotekare hade tillgång till odlingsbar mark. Den som inte själv ägde mark kunde eventuellt arrendera, som bland annat Kjellström gör i Malmö, men det krävde ekonomiska förutsättningar. Ska man tro Linné så var en orsak till apotekarnas motsträvighet brist på moral; så länge de gjorde sig en vinst brydde de sig inte särskilt mycket om kvaliteten på sina varor. För många apotekare verkar det helt enkelt ha varit lättast att importera billiga medicinalväxter från utlandet. När professor Fries (1889) beskriver den aktuella situationen i slutet på 1800-talet menar han att apotekarna inte tycker det är mödan värt att själva odla. I Tyskland, som enligt Fries under den här perioden är dominerande i Europa vad gäller medicinalväxtodling, har man lång erfarenhet. Här odlar man på stora fält, men varje ”plantör” odlar enbart ett fåtal olika växter. Det är här det verkar skilja sig mellan den svenska medicinalväxtodlingen och den utländska. I Sverige tycks man ha fokuserat på att uppmuntra de enskilda apotekarna att odla till sina egna apotek, vilket förefaller ha inneburit till ytan mindre odlingar med en mängd olika växter som kräver olika odlingsförutsättningar. Till skillnad från de specialiserade utländska odlingarna kräver en sådan typ av odlingar mer resurser i form av tid och kunskap för de enskilda apotekarna som skulle driva odlingarna. Fries menar också att om en framtida odling ska ske i större skala, bör varje odlare ägna sig åt endast ett fåtal arter för att på så sätt kunna lära känna just dessa arters natur. Någon eller några kapitalstarka personer eller bolag kan på lämpliga platser anlägga sådana större odlingar och skapa en typ av centraldepåer. Det är också det som till viss del händer under början av 1900-talet, när ett par större odlingar anläggs i landet, och man bildar den Svenska medicinalväxtföreningen.

Det fanns dock de apotekare som hörsammade uppmaningen om att odla medicinalväxter. Motiven som redovisats i detta arbete är flera; till exempel

opålitliga transporter från utlandet och missnöje med kvaliteten på de importerade växterna. Hos flera av apotekarna anas dock också ett personligt intresse och engagemang för botanik och trädgårdsodling. Runneblad i Mariestad kämpar vidare, trots att odlingarna verkar ge liten vinst, och i Jönköping nämns Berzelius som ”älskare och kännare av trädgårdskonsten”. Von Aken i Örebro ger ut en bok om medicinalväxters användning och var de kan hittas. Bland 1700-talets apotekare kan vi skymta två arketyper som utgör motpoler på en skala. I ena änden finns de med bristande yrkesmoral som av lättja väljer att importera medicinalväxter från utlandet, och i andra änden apotekare med ett brinnande botaniskt intresse som ser sitt arbete som ett kall och värdesätter kvaliteten på de läkemedel de säljer. Mellan dessa motpoler fanns förstås apotekare längs med hela skalan.

Myndigheternas påtryckningar under 1700-talet fick effekt, och det är mycket som tyder på att den här typen av apotekarodlingar var relativt vanliga även en bit in på 1800-talet. Till exempel vittnar Fries om att det inte var ovanligt att det i slutet av 1700 och början 1800 fanns trädgårdar i anslutning till apotek eller sjukhus där ett större eller mindre antal officinella växter odlades för åtminstone eget bruk (Fries 1889). Utöver de trädgårdar som redogörs för i tidigare kapitel har jag under arbetets gång även stött på andra odlingar, varav några av dessa kort nämnts ovan.

5.2. Var låg odlingarna?

I flera fall har det varit möjligt att något sånär peka ut var odlingarna låg, och försöka härleda placeringen till dagens stadsbild. Framförallt gäller det odlingarna i Ystad, Mariestad, Gävle och Örebro, där det har gått att mer eller mindre exakt ange odlingarnas läge. Resultatet visar att odlingarna låg på olika platser i förhållande till apoteket och den övriga stadsbebyggelsen. I Mariestad äger apotekare Runneblad tre angränsande tomter centralt i staden, varav hans bostad finns på en av dem. Uppgiften om att Runneblad ska ha anmodats att bebygga sina övriga tomter, och hans begäran att få slippa detta, tyder på att det var på de andra två tomterna medicinalväxtodlingen låg. Här skiljer sig odlingarna i Mariestad från de andra odlingarna genom att ligga centralt i anslutning till bostadstomten. I

Jönköping verkar Berzelius odlingar under 1700-talet ha legat i utkanten och öster om staden, medan de tidigare 1600-talsodlingarna låg centralt och som en trädgård tillhörande en fastighet. I Ystad, Gävle och Örebro låg odlingarna precis i utkanten eller utanför staden, tillsammans med övriga odlingstomter. I Malmö finns platsen för odlingarna beskrivna i källorna, men jag har inte lyckats få tag på kartor från tiden för att kunna peka ut dem närmare. I Silltorp och Augerum låg odlingarna på tomter tillhörande gårdar på landsbygden. Vad gäller de två odlingarna i Uppsala har jag inte kunnat fastställa var de har legat. På kartan från 1868 ser det ut som att det kan ha varit någon typ av odling på gården där Lokks apotek låg, men vad som i så fall odlades där är okänt.

Tidigare forskning såg städerna som beroende av landsbygden för sin livsmedelsförsörjning, vilket dock på senare tid har nyanserats (Björklund 2010; Lindeblad & Nordström 2014). Även om nyare forskning istället visar att trädgårdsodling varit en viktig del redan vid anläggandet av många städer, och var en del av stadsbornas livsmiljö, så är kunskapen om historiska stadsjordbruk fortfarande bristfällig. Forskning har visat att det i staden odlades både på bebyggda gårdstomter, men också på de omfattande stadsjordar som hörde till städerna (Lindeblad 2006). Björklund (2010) menar att en faktor som kan ha stimulerat stadsjordbruket är dåtidens transporter som var långsamma och oberäkneliga. Medicinalväxtodlingarna i detta arbete bidrar till att komplettera kunskapen om vad som odlades i städerna och den omgivande stadsjorden under den här perioden.

Alla de undersökta apoteken ligger i städer. Odlingarna är med undantag för Augerum och Silltorp placerade inne i staden eller i nära anslutning, men alltid närheten till apotekaren själv, vilket kan tyda på att apotekaren själv haft en viktig roll för odlingarna. Hur den rollen såg ut är en fråga för vidare forskning. Hur mycket tid hade apotekaren själv att lägga på odlingsarbetet? Sköttes det av honom, hans familj, eller inhyrd arbetskraft? Som nämnts ovan verkar flera av apotekarna ha drivits av ett personligt botaniskt intresse, vilket kan vara en anledning till odlingarna är placerade i deras närhet. I Augerum, Silltorp, Mariestad och Örebro kan odlingarna till och med sägas vara (en del av) apotekarens egen trädgård. Närheten till apoteken var också en fördel i en tid där transporter var långsamma

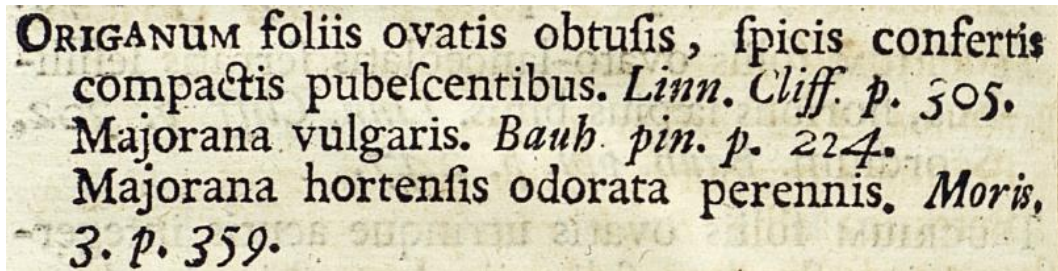
och besvärliga. Enligt Cronholm (1976) var en av anledningarna till att Ferber anlade sin odling i Augerum just de kaperier som gjorde importen opålitlig.

5.3. Vilka växter odlades?

I arbetet har jag redogjort för växter som odlades i fyra av apotekarträdgårdarna (se bilaga 3-6). Utöver det finns även växtlistan från von Akens skrift från 1763 med (bilaga 7). Det framgår inte om växterna i skriften faktiskt odlades till von Akens apotek, men de finns ändå med här som referens. Vad gäller trovärdigheten får man anta att von Aken som var både apotekare (och därmed botaniskt kunnig) och bedrev odling av medicinalväxter hade tillräcklig kännedom om växtidentifiering och nomenklatur. Samma resonemang bör gälla för Hortus Agerumensis som tycks ha varit ett samarbete mellan botaniker och apotekare. Växtlistan från Mariestad har nedtecknats av Linnélärjungen Anders Tidström, som även han får anses ha tillräcklig kompetens för att vara en trovärdig källa. Listan över de medicinalväxter som odlades i Ystad, har hämtats från G. H. Baeijers stadshistoriska verk ”Beskrifning öfver Staden Ystad” från 1793. Baeijer var medicine doktor och stads- och garnisonsläkare i Ystad, och bör även han ha haft så pass god kännedom om botanik att de växter han listar är korrekt identifierade (Baeijer *et al.* 1965). Mer komplicerat blir det när det gäller listan över växter som odlades i Silltorp. Växterna där har nedtecknats av ett ”i Orten boende samt åsyna Vitne” och publicerat i ”Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar” år 1787. Vittnet är alltså samtida med trädgården, men vilken botanisk och/eller medicinsk kompetens hen hade vet vi inte. Beskrivningen över trädgården och det arbete som gjorts där är dock relativt utförlig och detaljerad, varför man kan anta att vittnet hade viss kunskap om trädgårdsodling, åtminstone om den trädgårdsodling som skedde på Silltorp.

Nästa utmaning är att tolka de växtnamn som förtecknats i de olika växtlistorna och identifiera deras nuvarande vetenskapliga namn. Till min hjälp har jag haft växtnamnsportalen på SKUD (Svensk kulturväxtdatabas) samt i vissa fall jämfört med von Akens skrift där han även skriver med de dåtida svenska namnen på växterna samt en kort beskrivning.

Att använda sig av äldre växtlistor är komplicerat av flera anledningar. När växterna i Hortus Agerumensis förtecknas är inte den binära nomenklaturen etablerad ännu, och växterna förtecknas med sina genusnamn samt karakteristiska artgenskaper och synonymer från andra författare, vilket exemplifieras i figur 18 (Drake 1921).

Figur 18. Exempel på hur växter förtecknats i Hortus Agerumensis, här mejram (Origanum majorana L.).

I växtlistan och sammanställningen nedan har en av synonymerna per växt från Augerum valts ut, för läslighetens skull oftast den kortaste. I fallet mejram ser det ut så här:

ORIGANUM [...] (Majorana vulgaris. Bauh. pin.)

I kursiv stil i slutet av synonymen anges auktor (för lista över de aktuella auktorerna, se bilaga 3).

Första gången Linné använder sig konsekvent av tvånamnprincipen (binominalprincipen) är i Species Plantarum 1753 (Moberg 2010). Vi kan se att systemet har börjat få genomslag i von Akens skrift från 1763 där han mer eller mindre konsekvent använder sig av den binära nomenklaturen. Växtlistorna från Mariestad (1756), Ystad (1793) och Silltorp (1797) är inte lika tydliga. Därför blir översättningarna nedan också *förslag* som tagits fram med hjälp av kulturväxtdatabasen som listar synonymer för växtarterna från både före och efter den binära nomenklaturen införs. Några växter har varit extra svåra att tolka. Till exempel de växter som anges som antingen "Tanacetum" eller "Matricaria" i listorna. I Hortus Agerumensis hittar vi "Matricaria vulgaris s. sativa" som enligt SKUD är en förinneansk synonym för mattram, vars vetenskapliga namn idag är

Tanacetum parthenium (L.) Sch. Bip. Under ”Tanacetum” finns endast ”Tanacetum foliis s. crispis”, en synonym för munkrenfana (*Tanacetum vulgare* ’Crispum’). I Augerum är alltså mattram och munkrenfana representerade från det som idag är släktet *Tanacetum* L, men ingen växt från det som idag är släktet *Matricaria* L.

I Mariestad hittar vi både ”Matricaria” och ”Tanacet.”. Det är oklart vilken art ”Tanacet.” syftar på, och ”Matricaria” kan här gälla för antingen en art ur det nuvarande släktet *Matricaria*, eller som i fallet Augerum, en art från det nuvarande släktet *Tanacetum*. Hos von Aken hittar vi nämligen släktet *Matricaria* igen, men då är det tydligare att det syftar på kamomill; ”Matricaria chamomilla” (*Matricaria chamomilla* L.) samt ”Matricaria svaveolens” som bör vara *Matricaria discoidea* DC., gatkamomill. Från släktet *Tanacetum* L. hittar vi renfana (*Tanacetum vulgare* L). I Ystad hittar vi enbart ”Matricaria”, och ingen ”Tanacetum” och i Silltorp tvärtom ”Tanacetum” men ingen ”Matricaria”, dock ”Chamomilla romana” som bör vara *Chamaemelum nobile* (L.) All., romersk kamomill. När det enbart står ”Matricaria” i källorna, kan det alltså betyda mattram (*Tanacetum parthenium*), kamomill (*Matricaria chamomilla*) eller gatkamomill (*Matricaria discoidea*). Vidare kan ”Tanacetum” betyda munkrenfana (*Tanacetum vulgare* ’Crispum’) eller renfana (*Tanacetum vulgare*), och i senare källor även mattram. Ett annat exempel är ”Cochlearia” som vi hittar i alla trädgårdarna. ”Cochlearia” kan syfta på både skörbjuggsört (*Cochlearia officinalis* L.) och ”Cochlearia armoracia” som idag är *Armoracia rusticana* G.Gaertn. & al. (pepparrot). I Silltorp används enbart ”Armoracia” som namn och bör då syfta på pepparrot. Sammanfattningsvis ska alltså översättningarna av växtnamnen utläsas med viss försiktighet.

Växtlistorna beskriver vilka växter som odlades i trädgårdarna under en viss period. Den tidigaste kommer från Hortus Agerumensis 1739, och den senaste från odlingen i Silltorp 1797. I sammanställningen nedan finns alla växter med från trädgårdarna i Mariestad, Ystad och Silltorp. I Hortus Agerumensis redogörs för ca 400 växter, som inte alla fått plats här. Från Hortus Agerumensis samt von Akens skrift är därför bara de växter med som även hittats i någon av de andra trädgårdarna, eller av annan anledning bedömts relevant (för den kompletta listan från von Aken se bilaga 7).

Tabell 6. Sammanställning av växtlistor samt växter från von Akens skrift. Namn markerade med * har placerats på flera ställen på grund av osäkerhet kring identifiering. Gäller "Cochlearia" och "Matricaria". Även tolkningen av "Bryonia" är något osäker. Syftar troligtvis på *Bryonia alba*, men kan även syfta på *Kedrostis africana*.

NUV. VET. NAMN	AUGERUM	MARIESTAD 1756	ÖREBRO 1763 (VON AKEN)	YSTAD 1793	SILLTORP 1797
<i>ACONITUM ANTHORA</i>	Aconitum salutiferum sive Anthora	Anthora			
<i>ACONITUM NAPELLUS</i>	Aconitum caeruleum sive Napellus	Napillus			
<i>ACONITUM SP.</i>				Aconitum	Aconitum
<i>AJUGA CHAMAEPITYS</i>	TEUCRIUM / Chamaepitys lutea vulgaris [...]				Chamaepithys
<i>AJUGA PYRAMIDALIS</i>			AJUGA Pyramidalis		Consolida
<i>ALKEKENGII OFFICINARUM</i>	PHYSALIS / Alkekengi officinarum	Alkekenki			Alkekengi
<i>ALLIUM SPP.</i>	Allium sativum	R. Allii, Radix Allii		Allium	Allium
<i>ALTHAEA OFFICINALIS</i>	Althaea s Bismalva	Althea, Altheae		Althaea	Althea
<i>ANETHUM GRAVEOLENS</i>	Anethum hortense	Anet.		Anethum	
<i>ANGELICA SPP.</i>	Angelica sativa	Angelica	A. archangelica & A. sylvestris	Angelica	Angelica Italica
<i>ANTHRISCUS CEREFOLIUM</i>		Chäref	SCANDIX Cerefolium	Cerefolium	Cerefolium
<i>ANTIRRHINUM SPP.</i>	Antirrhinum spp.				Anthirrhinum
<i>AQUILEGIA SPP.</i>	Aquilegiae integrum genus	Aquilegia	AQVILEGIA vulgaris	Aquilegia	
<i>ARISTOLOCHIA CLEMATITIS</i>	Aristolochia clematitidis recta				
<i>ARISTOLOCHIA ROTUNDA</i>	Aristolochia rotunda				
<i>ARISTOLOCHIA SP.</i>					Aristolochia
<i>ARMORACIA RUSTICANA</i>		Coclear*	COCHLEARIA Armoracia	Cochlearia*	Armoracia

<i>ARTEMISIA ABROTANUM</i>	ARTEMISIA / Abrotanum mas angustifolium majus	Abrotan.		Abrotanum	
<i>ARTEMISIA ABSINTHIUM</i>			ARTEMISIA Absinthium		
<i>ARTEMISIA DRACUNCULUS</i>	ARTEMISIA / Dracunculus hortensis				Dracunculus
<i>ARTEMISIA PONTICA</i>	ARTEMISIA / Absinthium ponticum [...]	Absint Pont.			Absinthium ponticum
<i>ARUM SP.</i>	Arum acaule [...]			Arum	Arum
<i>ASARUM EUROPAEUM</i>	Asarum		ASARUM Europaeum		Asarum
<i>BELLIS PERENNIS</i>	Bellis hortensis	Bellis	BELLIS perennis		
<i>BETONICA OFFICINALIS</i>	Betonica alba & purpurea	Betonic.	BETONICA officinalis	Betonica	Betonica
<i>BISTORTA OFFICINALIS</i>	Bistorta major [...]	Bistorta		Bistorta	Bistorta
<i>BRYONIA ALBA</i>			BRYONIA alba		Bryonia*
<i>CARTHAMUS TINCTORIUS</i>	CARTHAMUS / Cnicus sativus [...]	Cartham			Carthamus
<i>CARUM CARVI</i>			CARUM carvi		Carvum
<i>CENTAUREA BENEDICTA</i>	CNICUS / Carduus benedictus	Carduus bened. (mariae)		Carduus Bened.	Carduus benedictus
<i>CHAMAEMELUM NOBILE</i>					Chamomilla Romana
<i>CICHORIUM INTYBUS</i>	Cichorium sativum	Cichorei	CICHORIUM Intybus		Cichorium
<i>CLEMATIS SP</i>					Clematis
<i>COCHLEARIA OFFICINALIS</i>	Cochlearia folio subrotundo	Coclear*	COCHLEARIA officinalis	Cochlearia*	Cochlearia
<i>COLCHICUM AUTUMNALE</i>	Colchicum commune				Colchicum
<i>CORYDALIS SOLIDA</i>		Fum. bulbos.	FUMARIA bulbosa		
<i>DAPHNE MEZEREUM</i>	DAPHNE [...] Laureola folio [...]		DAPHNE mezereum	Mezereum, Daphne	Mezereum
<i>DATURA SPP.</i>	Datura spp.	Datura	DATURA stramonium		Datura
<i>DIANTHUS SPP.</i>	Dianthus spp.	Tunicae			
<i>DICTAMNUS ALBUS</i>	Dictamnus albus [...]				Dictamnus albus

<i>DIGITALIS PURPUREA</i>	Digitalis alba [...] & purpurea [...]	Digitalis		
<i>ECHIUM SP</i>		Echium		
<i>FOENICULUM VULGARE</i>	ANETHUM / Foeniculum vulgare [...]	Foenic.	Foeniculum	Foeniculum
<i>FRITALLARIA IMPERIALIS</i>	Fritillaria e foliorum [...]	Fritallaria		
<i>FUMARIA OFFICINALIS</i>			FUMARIA officinalis	
<i>GALEGA OFFICINALIS</i>	Galega vulgaris	Galleg.		
<i>GENTIANA SPP.</i>	Gentiana spp.			Gentiana rubra
<i>GLYCYRRHIZA GLABRA</i>	Glycyrrhiza leguminibus glabris		Glycirriza	Glycyrrhiza
<i>GRATIOLA OFFICINALIS</i>	Gratiola centaurides			Gratiola
<i>HEDERA HELIX</i>	Hedera arborea	Heder. arbor.		
<i>HELLEBORUS NIGER</i>	Heleborus niger [...]			Helleborus albus & niger
<i>HYACINTHUS ORIENTALIS</i>	Hyacinthus orientalis major & minor	Hyacinth		
<i>HYSSOP OFFICINALIS</i>	Hyssopus officinarum [...]	Hysop	Hyssopus	
<i>INULA HELENIUM</i>		Inula	INULA Helenium	Enula
<i>IRIS SPP.</i>	Iris spp.	Ireos	IRIS pseudacorus	Iris florentina
<i>JUNIPERUS SABINA</i>	JUNIPERUS / Sabina mas.	Sabina	Sabina	
<i>JUNIPERUS COMMUNIS</i>			JUNIPERUS communis	
<i>KEDROSTIS AFRICANA</i>	Bryonia africana laciniata [...]			Bryonia*
<i>LAVANDULA OFFICINALIS</i>	Lavendula spp.	Lavendul	Lauendula	
<i>LEVISTICUM OFFICINALE</i>	Ligusticum vulgare	Levistici	Leuisticum	Levisticum
<i>LILIUM CANDIDUM</i>	Lilium album vulgare	Lilior. alb.		Lilium album
<i>LYSIMACHIA NUMMULARIA</i>	LYSIMACHIA / Nummularia major lutea	Numular	LYSIMACHIA nummularia	
<i>MALVA SPP.</i>	Malva spp.	Malva arbor.	MALVA sylvestris	

<i>MATRICARIA CHAMOMILLA</i>		Matricaria*	MATRICARIA Chamomilla	Matricaria*
<i>MATRICARIA DISCOIDEA</i>			MATRICARIA svaveolens	
<i>MELILOTUS OFFICINALIS</i>	TRIFOLIUM / Melilotus officinarum [...]	Melilot.	TRIFOLIUM Melilot. off.	Melilotus
<i>MELISSA OFFICINALIS</i>	Melissa hortensis	Melissa		Melissa Citrin. Melissa
<i>MENTHA ARVENSIS</i>			MENTHA arvensis	
<i>MENTHA PULEGIUM</i>	MENTHA / Pulegium latefolium			Pulegium
<i>MENTHA SPICATA 'CRISPA'</i>	Mentha crispata	Menta crisp.		Mentha Crispa Mentha crispata
<i>MENTHA X PIPERITA</i>				Mentha Piperitidis Mentha Piperit.
<i>NARCISSUS SPP.</i>	Narcissus spp.	Narcissus		
<i>NIGELLA SP.</i>	Nigella flore majore pleno [...]			Nigella
<i>OCIMUM BASILICUM</i>	Ocimum caryophyllatum [...]	Basilic.		Basilicum Basilicum
<i>ORIGANUM MAJORANA</i>	ORIGANUM / Majorana vulgaris	Majoran		
<i>PAEONIA SP.</i>	Paeonia	Poeonia		Poenia Poeonia
<i>PAPAVER SOMNIFERUM</i>	Papaver sativum			
<i>PAPAVER ORIENTALE</i>	Papaver orientale			
<i>PAPAVER RHOEAS</i>			PAPAVER Rhaeas	
<i>PAPAVER SP.</i>				Papauer Albus Papaver
<i>PASSIFLORA SP.</i>	Passiflora spp.	Passion		
<i>PETASITES HYBRIDUS</i>		Petasitid.	TUSSILAGO Petasitis	
<i>PEUCEDANUM</i>	Imperatoria major	Imperator		Imperatoria Imperatoria
<i>OSTRUTHIUM</i>				
<i>PLANTAGO AFRA</i>	PLANTAGO / Psyllium majus erectum			Psyllium
<i>PLANTAGO MAJOR</i>			PLANTAGO major	
<i>PULMONARIA OFFICINALIS</i>	Pulmonaria foliis radicalibus [...]	Pulm. macul.	PULMONARIA officinalis	

<i>RHEUM SPP.</i>	Rheum	Rhapont.		Rheum Palmat. offic. & Raponticum
<i>RICINUS COMMUNIS</i>	Ricinus vulgaris			Ricinus
<i>ROSA SPP.</i>	Rosa spp.	Rosar. alb., rubr.	ROSA canina	Rosae rubrae
<i>RUTA GRAVEOLENS</i>	Ruta hortensis latifolia	Rut. hort.		Ruta
<i>SALVIA SPP.</i>	Salvia spp.	Salvia		Salvia
<i>SANGUISORBA OFFICINALIS</i>		Pimpin. ital.	SANGVISORBA officinalis	
<i>SAPONARIA OFFICINALIS</i>	Saponaria major laevis	Saponaria		Saponaria
<i>SATUREJA VULGARIS</i>	Satureja hortensis	Saturey		
<i>SCORZONERA HISPANICA</i>	Scorzonera latifolia sinuata	Scorzoner		Scorzonera Hisp. Scorzonera
<i>SILYBUM MARIANUM</i>	Carduus marianus [...]	Carduus (bened.) mariae		Carduus Mariae Carduus Mariae
<i>TANACETUM BALSAMITA</i>				Balsamita
<i>TANACETUM PARTHENIUM</i>	Matricaria vulgaris s. sativa	Matricaria*		Matricaria*
<i>TANACETUM VULGARE</i>		Tanacet.	TANACETUM vulgare	Tanacetum
<i>TANACETUM VULGARE 'CRISPUM'</i>	Tanacetum foliis crispis			
<i>TEUCRIUM CHAMAEDRYIS</i>	TEUCRIUM / Chamaedrys major [...]	Chamaed.		Chamaedrys
<i>TEUCRIUM SCORDIUM</i>	TEUCRIUM / Scordium	Scordium	TEUCRIUM Scordium	Scordium
<i>THYMUS SPP.</i>	Thymus spp.	Thymus	THYMUS Serpyllum	
<i>TRIGONELLA FOENUM- GRAECUM</i>	TRIGONELLA / Foenum graecum sativum			Foenum Graecum Foenum graecum
<i>TUSSILAGO FARFARA</i>	Tussilago vulgaris		TUSSILAGO Farfara	Tussilago
<i>URTICA SPP.</i>	Urtica romana	Urtica Ziber.	URTICA dioica	

<i>VALERIANA OFFICINALIS</i>			VALERIANA officinalis	Vallerianae Major	
<i>VERBASCUM THAPSUS</i>	Verbascum mas latifolium [...]		VERBASCUM Thapsus		
<i>VERBASCUM NIGRUM</i>			VERBASCUM nigrum		
<i>VERBASCUM SP.</i>					Verbascum
<i>VIOLA ODORATA</i>	Viola martia purpurea	Viola noctua	VIOLA odorata	Viola Odorata	Viola

I sammanställningen ovan ser vi att flera släkten och arter är gemensamma för odlingarna. I tabellerna nedan finns de vanligaste växterna listade.

Tabell 7. Arter som odlas i minst tre eller fyra av trädgårdar samt hos von Aken. Inom parentes anges i hur många av trädgårdarna växterna förekommer.

NAMN		KOMMENTAR	SVENSKT NAMN
<i>Alkekengi officinarum</i>	(3)		japansk lykta
<i>Anethum graveolens</i>	(3)		dill
<i>Carthamus tinctorius</i>	(3)		safflor
<i>Glycyrrhiza glabra</i>	(3)		lakritsrot
<i>Hyssop officinalis</i>	(3)		isop
<i>Juniperus sabina</i>	(3)		sävenbom
<i>Lilium candidum</i>	(3)		madonnalilja
<i>Ruta graveolens</i>	(3)		vinruta
<i>Saponaria officinalis</i>	(3)		såpnejlika
<i>Teucrium chamaedrys</i>	(3)		gamander
<i>Trigonella foenum-graecum</i>	(3)		bockhornsklöver
<i>Anthriscus cerefolium</i>	(3 + v. Aken)		dansk körvel
<i>Cichorium sp.</i>	(3 + v. Aken)	trol. <i>C. intybus</i> Sativum-gruppen	cikoria
<i>Daphne mezereum</i>	(3 + v. Aken)		tibast
<i>Inula helenium</i>	(3 + v. Aken)		ålandsrot
<i>Melilotus officinalis</i>	(3 + v. Aken)		gul sötväppling
<i>Teucrium scordium</i>	(3 + v. Aken)		lökgamander
<i>Althaea sp.</i>	(4)	trol. <i>A. officinalis</i>	läkeralva
<i>Bistorta officinalis</i>	(4)		stor ormrot
<i>Centaurea benedicta</i>	(4)		kardbenedikt
<i>Foeniculum vulgare</i>	(4)		fänkål
<i>Levisticum officinale</i>	(4)		libbsticka
<i>Melissa officinalis</i>	(4)		citronmeliss
<i>Ocimum basilicum</i>	(4)		basilika
<i>Paeonia sp.</i>	(4)		pionsläktet
<i>Peucedanum ostruthium</i>	(4)		mästerrot
<i>Scorzonera hispanica</i>	(4)		svartröt
<i>Silybum marianum</i>	(4)		mariatistel

Tabell 8. Släkten som odlas i minst tre eller fyra av trädgårdar samt hos von Aken. Inom parentes anges i hur många av trädgårdarna växterna förekommer.

NAMN	KOMMENTAR	SVENSKT NAMN
<i>Arum spp.</i> (3)		munkhättesläktet
<i>Lavandula spp.</i> (3)		lavendelsläktet
<i>Aquilegia spp.</i> (3 + v. Aken)		aklejsläktet
<i>Datura spp.</i> (3 + v. Aken)	<i>D. stramonium, D. sp.</i>	spikkclubbesläktet
<i>Iris spp.</i> (3 + v. Aken)	<i>I. pseudacorus, I. florentina, I. sp.</i>	irissläktet
<i>Juniperus spp.</i> (3+ v. Aken)	<i>J. sabina, J. communis</i>	ensläktet
<i>Papaver spp.</i> (3 + v. Aken)	<i>P. orientale, P. somniferum, P. rhoeas, P. sp.</i>	vallmosläktet
<i>Rosa spp.</i> (3 + v. Aken)		rossläktet
<i>Aconitum spp.</i> (4)	<i>A. anthora, A. napellus, A. sp.</i>	stormhattsläktet
<i>Allium spp.</i> (4)		löksläktet
<i>Salvia spp.</i> (4)		salviasläktet

Tabell 9. Arter eller släkten som odlas i alla fyra trädgårdar samt finns med i von Akens skrift.

NAMN	KOMMENTAR	SVENSKT NAMN
<i>Artemisia spp.</i> (<i>A. abrotanum, A. absinthium, A. dracunculus</i> och <i>A. pontica</i>)		malörtsläktet (åbrodd, malört, dragon, romersk malört)
<i>Angelica spp.</i> (<i>A. archangelica, A. sylvestris</i> och <i>A. italica</i>)		kvannesläktet (kvanne, strätta, oidentifierad <i>A. italica</i>)
<i>Mentha spp.</i> (<i>M. arvensis, M. x piperita, M. pulegium</i> och <i>M. spicata 'Crispa'</i>)		myntasläktet (åkermynta, pepparmynta, polejmynta och krusmynta)
* <i>Tanacetum spp.</i> (<i>T. balsamita, T. parthenium, T.</i> <i>vulgare, T. vulgare 'Crispum'</i>)		
<i>Betonica sp.</i>	trol. <i>B. officinalis</i>	humlesuga
** <i>Cochlearia sp.</i> (<i>C. officinalis</i> och ev. även <i>Armoracia rusticana</i>)		skörbjuggsört och pepparrot
<i>Viola sp.</i>	trol. <i>V. odorata</i>	luktsviol

* Förutsatt att "Matricaria" i Ystads växtlista syftar på mattram som idag tillhör släktet *Tanacetum*. **Vad gäller *Cochlearia* kan det som tidigare nämnts syfta till både skörbjuggsört (*Cochlearia officinalis*) och pepparrot (*Armoracia rusticana*). I växtlistorna ovan bör det dock syfta till *C. officinalis* vad gäller Augerum och Silltorp, i Augerum eftersom "Cochlearia folio subrotunde" enligt SKUD är synonym för *C. officinalis*, och i Silltorp eftersom där även finns listat pepparrot, men då som *Armoracia*. Von Aken kallar i sin skrift skörbjuggsört för "C. officinalis" och pepparrot för "C. armoracia". Det är dock oklart vad som åsyftas med *Cochlearia* i Mariestad och Ystad.

Vad gäller i vilken mängd dessa växter odlades är det svårt att säga. Troligen var det vanligaste att apotekarträdgårdar framförallt försåg det egna apoteket, och att större anläggningar var mer sällsynta. Av de trädgårdar jag redovisat i detta arbete är det odlingarna i Ystad, Mariestad, Jönköping och Malmö som odlar i så stor skala att de även kan sälja vidare. Det är möjligt att detta även skedde i de andra trädgårdarna. Att undersöka hur omfattande odlingen var kräver vidare forskning.

5.4. Slutsatser

Apotekarträdgårdarna i detta arbete uppstod under en period i historien där sparsamhet, hushållning och oberoende sågs som dygder. Myndigheterna försökte minska importen av utländska varor genom att uppmuntra den inhemska odlingen av medicinalväxter. Mycket tyder på att medicinalväxtodlingar var relativt vanliga under en period från mitten av 1700-talet och en bit in på 1800-talet, och även andra yrkesgrupper som präster och läkare odlade medicinalväxter. De svenska apotekarträdgårdarna verkar ha skiljt sig från de utländska odlingar man importerade från. Dessa tycks ha varit större till ytan och mer specialiserade, medan syftet med apotekarträdgårdarna i Sverige framförallt var att förse de egna apoteken. Detta innebar mindre men mer diversifierade odlingar med ett större antal arter, som krävde mer resurser i form av växt- och odlingskunskap, vilket kan ha varit en anledning till det motstånd som verkar ha funnits hos flera apotekare och till varför odlingen av medicinalväxter avtog under 1800-talet.

De odlingar som undersökts låg på olika platser i förhållande till apoteket och den övriga stadsbebyggelsen. Majoriteten av de odlingar som gått att placera ligger i odlingsområden i utkanten av staden, ett par på apotekarnas privata gårdar på landsbygden, och en av de undersökta odlingarna ligger centralt i staden. Alla ligger med närhet till apotekaren själv. Detta kan tyda på att apotekaren själv var viktig för odlingen, eller hade ett personligt intresse för botanik eller trädgårdsskötsel, vilket också stöds av materialet. Närheten till apoteken var också en fördel i en tid där transporter var långsamma och besvärliga.

De vanligast förekommande³⁸ släktena i de fyra trädgårdarna är malörts-, kvanne-, mynta-, pion-, salvia-, lök-, och stormhattssläktet. De vanligast förekommande arterna är luktviol, humlesuga, svartrot, mästerrot, citronmeliss, libbsticka, kardbenedikt, mariatistel, läkermalva, stor ormrot, fänkål, och basilika. För att få en djupare bild av, samt styrka identifieringen av växterna ovan, kan vidare forskning sätta dem i relation till farmakopéer, örtaböcker och andra växtlistor.

5.5. Vidare forskning

Apotekarträdgårdarnas existens vittnar om en del av vårt gröna kulturarv vi ännu inte känner så väl. Utökad kunskap om denna del av kulturarvet kan vara till nytta för alla som på något sätt arbetar med eller forskar om (lokal) trädgårds- och/eller medicinhistoria. Kunskap om var apotekarodlingar har legat och vad som odlades där kan vara användbart vid eventuella framtida växtinventeringar, arkeologiska utgrävningar eller vid anläggandet av pedagogiska örtagårdar. Resultatet i detta arbete utgör en grund för vidare forskning.

Apotekarträdgårdarna i detta arbete utgör endast ett urval av de som fanns. För att kunna svara på hur vanliga dessa apotekarträdgårdar verkligen var krävs vidare forskning, och en större systematisk undersökning av källorna. Hur många apotek fanns under perioden, och till hur många av dem kan man koppla medicinalväxtodlingar?

I arbetet redogör jag för de växter som odlats i fyra av trädgårdarna, samt finns med i von Akens skrift. I vidare forskning hade det varit intressant att jämföra dessa med de för tiden aktuella farmakopéerna, rimligtvis bör där finnas en stor överlappning. Hur valdes de växter som skulle odlas? Vad kan vi mer lära oss om relationen odling/apotek?

Utöver dessa fördjupningar i ämnet har det även dykt upp flera andra teman som skulle vara spännande att undersöka vidare. Ett sådant är det ”släckte” av insamlare

---

³⁸ Förekommer i alla trädgårdar, samt i vissa fall även i von Akens skrift

av vilda växter som jag stött på vid två tillfällen i arbetet; dels i Linnés brev till magister Lunnell år 1754 (se s. 29) samt i Collegium medicum's förteckning från mars 1741 (s. 26). På båda dessa ställen nämns ett "släckte" eller "skrå" som vid början av 1700-talet samlat medicinalväxter till apotekare. De ska dock vara sedan länge "utgågna" och "utdöda" när de i dessa källor omnämns. Vilka var dessa insamlare? Vilken kunskap hade de om botanik och medicin, och varifrån kom den kunskapen?

Det är också tydligt att kvinnorna är märkbart frånvarande i detta arbete om apotekare och deras trädgårdar. I källorna om apotekarverksamhet och odling av medicinalväxter nämns de bara mycket kort, oftast i egenskap av änka till en apotekare. De beskrivs sällan som aktiva, trots att en del av dem var ägare av ett apotek längre än flera av deras manliga motsvarigheter ute i landet. Till exempel verkar Daniel Berzelius änka Christina Catharina ha varit i ägo av apoteket i Jönköping från makens död 1807 till sin egen död 1834. Hon var dessutom sondotter till den tidigare apotekaren Jacob Henric Grapengieser.

Jonas Falcks änka Sara (f.d. Salin) i Gävle är först ägare till apoteket i tre år (1714 – 1717) efter Jonas död, och sedan återigen från 1724 till 1731 när hennes andre man (Haggeus) dör. I Örebro är det Fredrika Bagge, änka till Frans Mikael von Aken, som äger apoteket efter makens död (från 1760 till 1772) med sin son Frans Joakim som provisor. I Gävle var Haggeus provisor hos Sara Salin innan de gifte sig, och enligt Levertin *et al.* (1910) ska hon ha använt sig av provisor även efter hans död. Jag har inte hittat någon information om Christina Catharinas eventuella provisor i Jönköping.

Vilken kunskap satt dessa kvinnor på? Vad innebar möjligheten att ärva ett apoteksprivilegium för en kvinna under den här perioden? Kunde de ta en aktiv roll i driften av apoteket eller var de tvungna att förlita sig på en manlig provisor? Sköttes apoteken alltid av provisor? Här finns flera uppslag till vidare forskning som skulle kunna ge en fördjupad bild av apotekarhistorien. Om det hade varit möjligt att även titta på deras eventuella roll i odlingen av medicinalväxter hade det även kunnat bidra till forskningen inom trädgårdshistoria.

Referenser

- Ahnfeldt, O. & Lidén, J.H. (1901). J. H. Lidéns dagboksanteckningar om Blekinge och Skåne år 1768. *Historisk tidskrift för Skåneland*, Första bandet. <http://runeberg.org/htskanel/1/0292.html> [2020-11-11]
- Bergold, H. (2019). *Kvarteret Hållstugan*. (2019:40). Örebro: Arkeologgruppen i Örebro. http://arkeologgruppen.se/wp-content/uploads/2019/11/H%C3%A5llstugan_web-pdf-A.pdf
- Bergqvist, J. (2010). Kropp, själ och läkekonst: kulturhistorisk tolkning av medicinska föremål från Vreta kloster. I: Tagesson, G., Regner, E., Alinder, B., & Ladell, L. (red.) *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*. Historiska museet, Riksantikvarieämbetet, Klosterliv i Vreta
- Berättelse om den af hr apothekaren Fred. Brasch i Carlsrona anlagde medicinal- och botaniska trädgård (1787). *Upfostrings-sällskapets tidningar*. Upfostrings-sällskapets tidningar.
- Björklund, A. (2010). *Historical Urban Agriculture: Food Production and Access to Land in Swedish Towns before 1900*. Stockholm: Stockholms universitet, Kulturgeografiska institutionen. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-42578> [2021-01-14]
- Björkquist, E. & Flygare, I. (1963). Den centrala medicinalförvaltningen. *Medicinalväsendet i Sverige 1813-1962: utgiven med anledning av Kungl. Medicinalstyrelsens 300-årsjubileum*. Kock, Wolfram (red.). Stockholm: Nordiska bokhandeln förlag
- Bæijer, G.H., Olsson, N., Borg, G. & Carlquist, S. (1965). *Beskrifning öfver staden Ystad: författad år 1793*. Malmö: Allhem [distr.]. (Ystads fornminnesförenings skrifter, 99-0668735-5; 10)
- Dahlgren, A., Ehn, O. & Elfström, G. (1977). *Sekelskiftets Uppsala i Dahlgrens bilder*. Stockholm: Natur och kultur.
- Drake, G. (1921). Medicinalväxterna i Agerums trädgård. *Svensk farmaceutisk tidskrift*. Svensk farmaceutisk tidskrift
- Ekberg, P. (1952). Märkligt gammalt ystadshus kan bli församlingshem. *Sydsvenska dagbladet*, 28/11 1952
- Ferber, J.E. & Rothman, J. (1739). *Hortus Agerumensis, exhibens plantas saltem rariores, exoticas & officinales, quas horto proprio intulit, secundum methodum Linnæi sexualem digestus* [Elektronisk resurs]. Holmiæ, typis Petri G. Nyström. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:eod-2413655> [2020-12-29]
- Forshæll, J.H. (1832). *Kort underrättelse om medicinal-växters odling och om svenska växtdroguers insamlings-tid* [Elektronisk resurs]. Stockholm. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:eod-485188> [2020-12-13]
- Forsstrand, C. (1927). *Trädgårdar och trädgårdsmästare i 1700-talets Stockholm*. Stockholm. (S:t Eriks årsbok)
- Franzén, E. (2006). *Prästgårdsträdgårdar - Barndomsskildringar från 14 prästgårdsträdgårdar i Växjö stift*. (Masteruppsats, Institutionen för landskapsplanering). Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Fries, T.M. (1889). *Äro några i tekniskt och medicinskt afseende viktiga växter inom vårt land förtjenta af odling i större skala än för närvarande är*

- förhållandet? : Föredrag vid Kongl.Landbruks-Akad:s sammankomst den 16 sept. 1889.* Stockholm. (Landbruks-Akad:s handl.o.tidskr. för år 1890)
- Hagström, J.O. & Bäck, A. (1997). *"Wälborne Herr Archiater-": Johan Otto Hagströms brev till Abraham Bäck 1747-1791.* Linköping: Östergötlands medicinhistoriska sällskap.
- Heimdahl, J. (2010). Arkeobotaniska spår av medicinalväxtodling och örtmedicinsk praktik i Sverige 1000–1700. *Källor till trädgårdsodlingens historia. Fyra tvärvetenskapliga seminarier [Andréasson, Anna, Gräslund Berg, Elisabeth & Heimdahl, Jens m.fl. (red.)]*, 2014 (Rapport 2014:25)
- Heimdahl, J. (2014). När grönskans prakt till mull och stoft förtvinat. Forna tiders trädgårdar i Sverige studerade genom kvartärgeologi och arkeobotanik 1999 – 2012. *Källor till trädgårdsodlingens historia. Fyra tvärvetenskapliga seminarier [Andréasson, Anna, Gräslund Berg, Elisabeth & Heimdahl, Jens m.fl. (red.)]*, 2014:25. https://www.academia.edu/17347514/N%C3%A4r_gr%C3%B6nskans_prakt_till_mull_och_stoft_f%C3%B6rtvinat_Forna_tiders_tr%C3%A4dg%C3%A5rdar_i_Sverige_studerade_genom_kvart%C3%A4rgeologi_och_arkeobotanik_1999_2012 [2020-11-30]
- Hjelt, O.E.A. (1891). *Svenska och finska medicinalverkets historia 1663-1812.* Helsingfors: Helsingfors centraltryckeri.
- Hulter Åsberg, K. & Östlund, K. (2014). *Medicin och farmaci 400 år vid Uppsala universitet : föreläsningar vid medicinska och farmaceutiska fakulteternas högtidlighållande av tillsättningen av Johannes Chesnecopherus på den första professuren 1613 : oktober 2013.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Johnsson, P. (1917). *Två Örebro-apotekare från 1700-talet. : Några anteckningar om Frans Michael och Frans Joachim von Aken. Far och son.* Stockholm. (Svensk farmaceutisk tidskrift 1917:15)
- Johnsson, P. (1920). *Apotekare Brasch i Karlskrona och hans trädgårdsanläggningar vid Silltorp. : Några anteckningar.* Stockholm. (Svensk farmaceutisk tidskrift 1920:18)
- Jönköpings kommun *Plantagegränd Jönköping.* <https://karta.jonkoping.se/gatunamn/?ort=J%C3%B6nk%C3%B6ping&gata=Plantagegr%C3%A4nd> [2020-12-20]
- Kock, W. (1963). *Medicinalväsendet i Sverige 1813-1962 : utgiven med anledning av Kungl. Medicinalstyrelsens 300-årsjubileum.* Stockholm: Nordiska bokhandelns förlag.
- Larsson, I. (2010). *Millefolium, rölika, näsegräs : medeltidens svenska växtvärld i lärd tradition.* Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.
- Levertin, A., Schimmelpfennig, C.F.V. & Ahlberg, K. (1910). *Sveriges apotekarhistoria från konung Gustaf I:s till närvarande tid Bd 1 Stockholms stad, Stockholms län, Uppsala län, Södermanlands län, Östergötlands län, Jönköpings län, Kronobergs län.* Stockholm: Ernst Westerbergs boktryckeri.
- Lidbeck, E.G. (1755). *Tal, om skånska plantagerna, hållit den 18 octob. 1755. Af Eric Gustaf Lidbeck ... då han intog sit rum såsom ledamot i kongl. vetenskaps academiens. På kongl. vetenskaps academiens befallning.* Stockholm: Stockholm: Lars Salvius.
- Lidbeck, E.G. & Björnlund, E.T. (1775). *Academisk afhandling om nyttan af medicinal-växters samlande ock plantering innom riket, med vederbörandes samtycke vid kongl. acad. i Lund under Herr Eric Gustaf Lidbecks ... inseende, utgifven ock försvarad af Eric Theodor Björnlund ... I acad. större lärosal d. 22 April f. m. 1775.* Lund: tryckt hos hof-camer. och direct. C. G. Berling.

- Lindberg, B.S. (2017). *Inte vid helt sunda vätskor : Gustav Vasa och hans söner ur ett medicinhistoriskt perspektiv*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindberg, B.S. (2019). *Peregrinatio medica : svenska medicinares studieresor i Europa 1600–1800*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Lindeblad, K. (2006). Den gröna staden. I: Larsson, S. (red.) *Nya stadsarkeologiska horisonter*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 301–318
- Lindeblad, K. & Nordström, A. (2014). Trädgårdsarkeologi i medeltida och tidigmoderna städer. I: Andréasson, A., Gräslund Berg, E., Heimdahl, J., Jakobsson, A., Larsson, I., & Persson, E. (red.) *Källor till trädgårdsodlingens historia*. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet: Sveriges Lantbruksuniversitet, s. 31–45
- Lindestolpe, J. (1720). *Johan Linders Swenska färge-konst, med inländske örter, gräs, blommor, blad, löf, barkar, rötter, wexter, och mineralier. [Elektronisk resurs]*. Stockholm: tryckt hos Johan Lur. Horn. Kongl. antiquit. archivi boktr. <http://runeberg.org/fargekonst> [2020-11-22]
- Linné, C. von (1741). *Professor Linnæi upsats på de medicinal växter som i apotheken bewaras, och hos oss i fädernes-landet wäxa*. Stockholm.
- Linné, C. von (1950). *Officinella växter : Plantæ officinales : akademisk avhandling under Linnés præsidium Upsala 1753*. 2008. uppl. Uppsala: Svenska Linnésällskapet.
- Linné, C. von, Platen, M. von, Sydow, C.-O. von & Brusewitz, G. (1965). *Caroli Linnæi Iter Lapponicum Dei gratia institutum 1732..* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Linné, C. von, Sydow, C.-O. von & Brusewitz, G. (1975). *Carl Linnæi Skånska resa på höga överhetens befallning förrättad år 1749 ..* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ljungqvist, K. (2011). *Nyttans växter : uppslagsbok med över tusen växter : historik om svensk medicinalväxtodling*. Dals Rostock: Calluna.
- Ljungström, J.G. & Danielsson, L. (2012-03-08). *LEJONET – ett av landets äldsta apotek. Gävledraget*. <https://www.gavledraget.com/22000-gavleprofiler/22601-r-o-gavleprofiler/22750-ake-nyhlen/lejonet-ett-av-landets-aldsta-apotek-jan-g-ljungstrom/> [2020-12-03]
- Lundberg, E. & Nilsson, S. (2015). *Eviga livet i arkivet : bevarade ögonblick i Örebros historia*. Örebro: Örebro stadsarkiv.
- red. Moberg, R. (2010). *Linné, växterna och djuren. Linné on line*. http://www2.linnaeus.uu.se/online/lvd/index.html#LVDHeader01_10 [2020-12-29]
- Müller, L. (2004). Kolonialprodukter i Sveriges handel och konsumtionskultur, 1700-1800. Stockholm: Historisk tidskrift, s. 225-248
- Möller, Å. (2005). [Opublicerat material], Mariestad.
- Odhelius, J.L. (1797). *Läkaren och naturforskaren XII:te bandet. Runeberg*. <http://runeberg.org/weckoskr/12/0111.html> [2020-11-13]
- Ohlson, B. (2011). *Sveriges farmakopéer. PerBos Farmacihistoriska Sidor*. <http://pharmhist.ownit.nu/Artiklar/farmakope.html> [2020-12-19]
- Ohlson, B. & Boström, P. (2013). *Farmacihistoriska föreläsningar - "Svenskt apoteksväsende"*. *PerBos Farmacihistoriska Sidor*. <http://pharmhist.ownit.nu/Forelasn/FH41.html> [2020-12-28]
- Runefelt, L. (2001). *Hushållningens dygder : affektlära, hushållningslära och ekonomiskt tänkande under svensk stormaktstid*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-14688> [2020-11-22]
- Sacklén, J.F. (1833). *Sveriges apotekare-historia, ifrån konung Gustaf I:s till närvarande tid*. Nyköping: tryckt hos P. E. Winge.

- Samuelsson, G. (2001). Medicinalväxter på apoteken. *Människan och naturen [vetenskapliga redaktörer: Börge Pettersson, Ingvar Svanberg, Håkan Tunón]*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Sjöholm, I. (2014). Apotekarutbildningen - från pillertrillare till samhällets läkemedelsexpert. I: Hulter Åsberg, K. & Östlund, K. (red.) *Medicin och farmaci 400 år vid Uppsala universitet : föreläsningar vid medicinska och farmaceutiska fakulteternas högtidlighållande av tillsättningen av Johannes Chesnecopherus på den första professuren 1613 : oktober 2013*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Stibéus, M. (2012). *Från vassbevuxen strandkant till handelsgårdar : tre gårdar från 1600- och 1700-talen vid Munksjön, Småland, Jönköpings stad och kommun, kv Ansvaret 5 och 6*. (RAÄ 50 : dnr 423-00917-2008). Linköping: Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Öst), Riksantikvarieämbetet. <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/5441>
- Stråle, G.H. & Sallander, H. (1884). *Alingsås manufakturverk : ett bidrag till den svenska industriens historia under frihetstiden*. Stockholm.
- Swederus, M.B. (1880). *Svensk hortikultur i forna dagar*. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.
- Tidström, A. & Sallander, H. (1978). *Anders Tidströms resor i Västergötland 1756 och 1760*. Göteborg: Föreningen för västgötalitteratur.
- Tidström, A. & Weibull, M. (1891). *Anders Tidströms resa i Halland, Skåne och Blekinge år 1756 : med rön och anmärkningar uti oeconomien, naturalier, antiqviteter, seder , lefnads-sätt*. Lund: De skånska landskapens historiska o. arkeologiska förening. <http://62.20.57.210/lla/linne/karta.html> [2020-12-26]
- Welander, A. (1963). Läkemedlen och apoteksväsendet. *Medicinalväsendet i Sverige 1813-1962 : utgiven med anledning av Kungl. Medicinalstyrelsens 300-årsjubileum [redaktör: Wolfram Kock]*. Stockholm: Nordiska bokhandelns förlag
- Åberg, G. (1989). Apotekarna på Fläkta örn och deras medicinalväxtodlingar. *Elbogen (Tidskrift)*. Elbogen (Tidskrift) Malmö: Elbogen Malmö fornminnesförening, 1971-1991
- Åsen, P.A. (2015). *Norske klosterplanter : levende kulturminner fra middelalderen*. Kristiansand: Portal.

KARTOGRAFISKT MATERIAL

Augerum

Paul Lindahl (1793) *Charta öfver de Åkrar och Ängar uti Lyckeby, Besebodas, Mölletorps och Augerums byar [...] 1728*. Akt: 10-lös-8
 [Kartografiskt material] Tillgänglig: Lantmäteriets historiska kartarkiv
https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/show.html?archive=REG&showmap=true&searchType=v&nbOfImages=4&sd_base=lm10&sd_ktun=0004rs8l&mdat=20161212194234229665

Gävle

Lars Lindenberg (1741) *Grundritning öfver Stapel Staden Gefle*. Akt: V14-1:3
 [Kartografiskt material] Tillgänglig: Lantmäteriets historiska kartarkiv
https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/s/document/lms2_V14-1:3_4c4d535f5631342d313a33.bundle.djvu [2020-12-03]

Johan Henrich Rosenbaum (1853) *Karta öfver Gefle Stad jemte förstaden Strömsbro* [Kartografiskt material] Tillgänglig: Gävle kommunarkiv <http://old.gavle.se/PageFiles/36760/Gefle%20stad%201853.pdf> [2020-12-08]
Lantmäteriet (2020) Gävle [Kartografiskt material] <https://minkarta.lantmateriet.se/> [2020-12-31]

Jönköping

J. C. Schulzen (1790) *Charta öfver stapelstaden Jönköping No XXVIII* [Kartografiskt material] Tillgänglig: ALVIN https://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?dswid=7509&searchType=EXTENDED&query=j%C3%B6nk%C3%B6ping&aq=%5B%5B%7B%22A_FQ%22%3A%22j%C3%B6nk%C3%B6ping%22%7D%5D%5D&aq=%5B%5D&af=%5B%22RES_facet%3Acartographic%22%5D&pid=alvin-record%3A101007&c=2#alvin-record%3A101007 [2020-12-11]
F. A. Wiblingen (1797) *Jönköping*. [Kartografiskt material] Tillgänglig: ALVIN <http://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0001&pid=alvin-record%3A267246&dswid=9173> [2020-12-11]

Silltorp

Gabriel Vickenberg (1783) *Extract af 1766 Års Charta öfver Silltorps bys Ut- och Inn-ägor*. Lösens socken Silltorp nr 1-3 1-7. Akt: 123-15:7 [Kartografiskt material] Tillgänglig: Lantmäteriets historiska kartarkiv https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/s/document/lms2_I23-15:7_4c4d535f4932332d31353a37.bundle.djvu [2020-12-16]

Uppsala

Jonas Broolin, Kongl. Landtmäteri Contoirtet (1770). *Charta öfwer Upsala stad no II med Kongl. Maijts allernådigaste privilegio utgifven i Stockholm år 1770*. [Kartografiskt material]. Tillgänglig: ALVIN http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?aq=%5B%5B%7B%22A_FQ%22%3A%22Uppsala+jonas+broolin%22%7D%5D%5D&c=2&aq=%5B%5D&af=%5B%5D&searchType=EXTENDED&query=Uppsala+jonas+broolin&pid=alvin-record%3A340488&dswid=-9104#alvin-record%3A340488 [2020-11-24]
Uppsala trädgårdssällskap (1868). *Uppsala år 1868*. [Kartografiskt material]. Tillgänglig: ALVIN http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?aq=%5B%5B%7B%22A_FQ%22%3A%22uppsala%22%7D%5D%5D&c=2&aq=%5B%5D&af=%5B%22RES_facet%3Acartographic%22%5D&searchType=EXTENDED&query=uppsala&pid=alvin-record%3A86122&dswid=-8477#alvin-record%3A86122 [2020-11-24]

Ystad

Per Borgh (1758) *Charta öfver en del av Ystads ägor*. Laga delning. Akt: L252-1:2 [Kartografiskt material] Tillgänglig: Lantmäteriets historiska kartarkiv https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/s/document/lms2_L252-1:2_4c4d535f4c3235322d313a32.bundle.djvu [2020-12-04]

Ljunggrens atlas (1853) *Karta öfver staden Ystad med dertill lydande egor*.
Litografi. Akt: Lj-46 [Kartografiskt material] Tillgänglig: Lantmäteriets historiska
kartarkiv https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/s/document/lms2_LJ-46_4c4d535f4c4a2d3436.bundle.djvu [2020-12-16]

Lantmäteriet (2020) Ystad [Kartografiskt material]
<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2020-12-31]

Örebro

Erik Nyberg (1782) *Grundritning Öfver Upstaden Örebro No XXVII* Akt: S73-
1:8 [Kartografiskt material] Tillgänglig: Lantmäteriets historiska kartarkiv
https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/s/document/lms2_S73-1:8_4c4d535f5337332d313a38.bundle.djvu [2020-12-08]

Carl P. Hagström (1801) *Chartor öfwer Swea Rikes landshöfdingedömen och städer, Örebro Stad [första bandet, s.106]* Tillgänglig: ALVIN
<https://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0106&pid=alvin-record:90734> [2020-11-26]

Bilaga 1. Sökord, databaser och annan informationsinhämtning

Sökord

Apotek

Apothek

Apotekarträdgård

Apoteksträdgård

Apot(h)ek + trädgård

Växt

Medicinal

Medicinalväxt*

Medicinalväxtodling

Läkeväxt*

Odling

Söktjänster

Google

Google scholar

Ecosia

Arkiv och databaser

LIBRIS

LubCat

Kungliga vetenskapsakademins samlingar

Primo

Kungliga bibliotekets databas över svenska dagstidningar

Kontakter

Apotekarsocieteten/Farmacihistoriska sällskapet

Facebookgruppen Gartnerihistoria – Norden

Sydsvenska medicinhistoriska sällskapet

Helsingborgs medicinhistoriska förening

Medicinhistoriska museet Göteborg

Övrigt

PerBos bibliografi (genom Bo Ohlson)

Referenslistor i litteratur

Bilaga 2. Odlande Stockholmsapotekare

APOTEK	APOTEKARE	KOMMENTAR
MARKATTAN	Johan Conrad Warmholz (1673 – 1745)	Odlade bland annat medicinalväxter i sin trädgård i kvarteret Draken på Södermalm (Forsstrand 1927). Linné besökte trädgården under sin Stockholmsvistelse 1731.
MORIANEN	Casten Julis Salberg (1723 – 1792)	Mycket intresserad av medicinalväxtodling och odlade i sin trädgård ett stort antal växter till sitt apotek (Levertin <i>et al.</i> 1910). En av flera apotekare som bidrog ekonomiskt till anläggandet och underhållet av Serafimerlasarettets botaniska trädgård på Kungsholmen
ENHÖRNINGEN	Johan Michael Wirrwachs (1710 – 1783)	Anlade en stor trädgård där han odlade mycket medicinalväxter (Sacklén 1833). Ägde Wirrwachs malmgård vid Hornskroken (Levertin <i>et al.</i> 1910).
HVITA BJÖRNEN	Hindrich Schultz Lorentzon (1703 – 1773)	Enligt Levertin <i>et al.</i> (1910) den förste apotekaren i Stockholm som bedrev en större odling för sitt apoteks behov. Odlingen ska ha fortsatt under hans son Henrics tid på apoteket.
KRONAN	Johan Christian Georgii (1721 – 1781)	Även lasarettapotekare på Serafimerlasarettet och bidrog till underhållet av den botaniska trädgården där (Levertin <i>et al.</i> 1910). Anlade enligt Sacklén (1883) en ”tämmligen vidlyftig plantage af Medicinal-växter” och ska dessutom ha bidragit till den botaniska trädgården på Kungsholmens anläggning.
UGGLAN	Pehr Christopher Schulzen (1736 – 1822)	En av apotekarsocietetens grundare och dess andre ordförande, och blev tilldelad titeln assessor (Sacklén 1833). Han deltog även i arbetet med den första svenska farmakopén ”Pharmacopoea suecica”. Schulzen anlade vidsträckta plantager av varjehanda medicinalväxter, särskilt rabarber som han kunde skörda i sådan mängd att han kunde sälja vidare till andra. Enligt Levertin <i>et al.</i> (1910) var han den främste odlaren av ”moderväxter till droger” i ett Stockholm där odling av medicinalväxter under denna period bedrevs i rätt stor skala. År 1768 hade Schulzen sen 3 – 4 år tillbaka odlat 178 olika medicinalväxter.

Bilaga 3. Urval av växter i Hortus Agerumensis (1739) samt förslag på översättning

I tabellen nedan listas ett urval av de växter som finns med i Hortus Agerumensis. År 1739 finns inte den binära nomenklaturen än, utan växterna förtecknas med sina genusnamn samt karakteristiska artegenskaper och synonymer från andra författare (Drake 1921). Till exempel beskrivs en *Salvia* så här:

“SALVIA foliis lanceolato-ovatis integris crenulatis, floribus spicatis, calycibus acutis. Linn. Cliff. p. 12. *Salvia major*. Bauh. pin. p. 237. variat foliis pictis ex luteo & viridi” (Ferber & Rothman 1739, s. 18)

I listan nedan finns i de flesta fall en av dessa synonymer med. För läslighet har oftast den kortaste av dessa synonymer valts ut. I kursiv stil i slutet av synonymen anges auktor:

<i>Bauh. pin.</i>	C. Bauhini Pinax
<i>hist.</i>	J. Bauhini Historia Plant.
<i>Boerh. Lugdb.</i>	Boerhavii Hortus Lugduno-Batav.
<i>Comm. Hort.</i>	Commelini Hortus Amstelaedam
<i>Linn. Cliff.</i>	Linnaei Hortus Cliffortianus
<i>Lob. obs.</i>	Lobelii Observationes s. Historia
<i>Riv. mon.</i>	Rivini Pl. flore Monopetalo
<i>Tourn. Inst.</i>	Tournefortii Institutiones R. H. & Pauci Alii

---

NAMN I HORTUS AGERUMENSIS

NUV. VET. NAMN

ACONITUM [...] (Aconitum salutarium sive Anthora. *Bauh. pin.*)

Aconitum anthora

ACONITUM [...] (Aconitum caeruleum sive Napellus. *Bauh. pin.*)

Aconitum napellus

TEUCRIUM [...] (Chamaepithys lutea vulgaris s. folio trifido. *Bauh. pin.*)

Ajuga chamaepitys

PHYSALIS [...] (Alkekengi officinarum. *Tournef. Inst.*)

Alkekengi officinarum

ALLIUM [...] (Allium sativum. *Bauh. pin.*)

Allium sativum

ALTHAEA [...] (Althaea s Bismalva. *Bauh. hist.*)

Althea officinalis

ANETHUM [...] (Anethum hortense. *Bauh. pin.*)

Anethum graveolens

ANGELICA (Angelica sativa. *Bauh. pin.*)

Angelica sp.

ANTIRRHINUM (fyra sorter)

Antirrhinum spp.

AQUILEGIA (Aquilegiae integrum genus. *Bauh. pin.*)

Aquilegia sp.

ARISTOLOCHIA [...] (Aristolochia clematitis recta. *Bauh. pin.*)

Aristolochia clematitis

ARISTOLOCHIA [...] (Aristolochia rotunda. *Bauh. hist.*)

Aristolochia rotunda

ARTEMISIA [...] (Abrotanum mas angustifolium majus. *Bauh. pin.*)

Artemisia abrotanum

ARTEMISIA [...] (Dracunculus hortensis. *Bauh. pin.*)

Artemisia dracunculus

ARTEMISIA [...] (Absinthium ponticum tenuifolium incanum. *Bauh. pin.*)

Artemisia pontica

ARUM acaule, foliis peltatis cordatis; margine repandis *Linn. Cliff.*

Arum sp.

ASARUM [...] (Asarum. *Bauh. pin.*)

Asarum europaeum

BELLIS [...] (Bellis hortensis. *Bauh. pin.*)

Bellis perennis

BETONICA (Betonica alba & purpurea. *Bauh. pin.*)

Betonica officinalis

BISTORTA [...] (Bistorta major, radice minus intorta <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Bistorta officinalis</i>
CARTHAMUS [...] (Cnicus sativus s. Carthamus officinarum. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Carthamus tinctorius</i>
CNICUS [...] (Carduus benedictus. <i>Bauh. hist.</i>)	<i>Centaurea benedicta</i>
CICHORIUM [...] (Cichorium sativum. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Cichorium intybus</i> Sativum-gruppen
COCHLEARIA [...] (Cochlearia folio subrotundo. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Cochlearia officinalis</i>
COLCHICUM [...] (Colchicum commune. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Colchicum autumnale</i>
CROCUS (Crocus sativus. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Crocus sativus</i>
DAPHNE [...] (Laureola folio deciduo, flore purpureo, officinis Laureola faemina <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Daphne mezereum</i>
DATURA (två sorter)	<i>Datura spp.</i>
DIANTHUS (tre sorter)	<i>Dianthus spp.</i>
DICTAMNUS <i>Linn. Cliff.</i> (Dictamnus albus, sive Fraxinella. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Dictamnus albus</i>
DIGITALIS (Digitalis alba [...] & purpurea [...]. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Digitalis purpurea</i>
ANETHUM (Foeniculum vulgare Italicum (...) <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Foeniculum vulgare</i>
FRITILLARIA e foliorum alis florens. <i>Linn. Cliff.</i>	<i>Fritillaria sp.</i>
GALEGA <i>Bauh. hist</i> (Galega vulgaris. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Galega officinalis</i>
GENTIANA (två sorter)	<i>Gentiana spp.</i>
GLYCYRRHIZA leguminibus glabris <i>Linn. Cliff.</i>	<i>Glycyrrhiza glabra</i>
GRATIOLA (Gratiola centauroides. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Gratiola officinalis</i>
HEDERA [...] (Hedera arborea. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Hedera helix</i>
HELLEBORUS [...] (Heleborus niger, flore roseo <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Helleborus niger</i>
HYACINTHUS (fyra sorter)	<i>Hyacinthus spp.</i>

HYSSOPUS [...] (Hyssopus officinarum caerulea s. spicata <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Hyssopus officinalis</i>
IRIS (fyra sorter)	<i>Iris spp.</i>
JUNIPERUS [...] (Sabina mas. <i>Boerh. Lugdb.</i>)	<i>Juniperus sabina</i>
BRYONIA [...] (Bryonia africana laciniata [...]. <i>Herm. .parad.</i>)	<i>Kedrostis africana</i>
LAVENDULA (tre sorter)	<i>Lavandula spp.</i>
LIGUSTICUM [...] (Ligusticum vulgare. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Levisticum officinale</i>
LILIUM [...] (Lilium album vulgare. <i>Bauh. hist.</i>)	<i>Lilium candidum</i>
LYSIMACHIA [...] (Nummularia major lutea. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Lysimachia nummularia</i>
MALVA (tre sorter)	<i>Malva spp.</i>
TRIFOLIUM [...] (Melilotus officinarum germaniae. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Melilotus officinalis</i>
MELISSA [...] (Melissa hortensis. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Melissa officinalis</i>
MENTHA [...] (Pulegium latifolium. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Mentha pulegium</i>
MENTHA [...] (Mentha crispa. <i>Riv. mon.</i>)	<i>Mentha spicata 'Crispa'</i>
NARCISSUS (två sorter)	<i>Narcissus spp.</i>
NIGELLA [...] (Nigella flore majore pleno caeruleo. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Nigella sp.</i>
OCYUMUM [...] (Ocimum caryophyllatum majus. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Ocimum basilicum</i>
ORIGANUM [...] (Majorana vulgaris. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Origanum majorana</i>
PAEONIA <i>Linn. Cliff.</i>	<i>Paeonia sp.</i>
PAPAVER (Papaver orientale (...) <i>Comm. rar.</i>)	<i>Papaver orientale</i>
PAPAVER [...] (Papaver sativum. <i>Lob. hist.</i>)	<i>Papaver somniferum</i>

PASSIFLORA (två sorter)	<i>Passiflora spp.</i>
IMPERATORIA (Imperatoria major. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Peucedanum ostruthium</i>
PLANTAGO [...] (Psyllium majus erectum. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Plantago afra</i>
PULMONARIA foliis radicalibus ovato-cordatis. <i>Linn. Cliff.</i>	<i>Pulmonaria officinalis</i>
RHEUM. <i>Linn. Cliff.</i> (Rhabarbarum monachornm. <i>vulgo</i>)	<i>Rheum sp.</i>
RICINUS [...] (Ricinus vulgaris. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Ricinus communis</i>
ROSA (fem sorter)	<i>Rosa spp.</i>
RUTA [...] (Ruta hortensis latifolia. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Ruta graveolens</i>
SALVIA (fyra sorter)	<i>Salvia spp.</i>
SANGVISORBA spicis longissimis. <i>Linn. Cliff.</i>	<i>Sanguisorba canadensis</i>
SAPONARIA [...] (Saponaria major laevis. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Saponaria officinalis</i>
SATUREJA [...] (Satureja hortensis. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Satureja hortensis</i>
SCORZONERA [...] (Scorzonera latifolia sinuata. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Scorzonera hispanica</i>
CARDUUS [...] (Carduus marianus, s. lacteis maculis notatus <i>Bauh. hist.</i>)	<i>Silybum marianum</i>
MATRICARIA [...] (Matricaria vulgaris s. sativa. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Tanacetum parthenium</i>
TANACETUM [...] (Tanacetum foliis crispis. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Tanacetum vulgare</i> 'Crispum'
TEUCRIUM [...] (Chamaedrys major repens. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Teucrium chamaedrys</i>
TEUCRIUM [...] <i>Linn. Cliff.</i> (Scordium. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Teucrium scordium</i>
THYMUS (två sorter)	<i>Thymus spp.</i>
TRIGONELLA [...] (Foenum graecum sativum. <i>Bauh. pin.</i>)	<i>Trigonella foenum-graecum</i>

TUSSILAGO [...] (Tussilago vulgaris. *Bauh. pin.*)

URTICA [...] (Urtica romana. *Lob. obs.*)

VERBASCUM (Verbascum mas latifolium luteum. *Bauh. pin.*)

VERBENA [...] (Verbena communis, caeruleo flore *Bauh. pin.*)

VIOLA [...] (Viola martia purpurea. *Bauh. hist.*)

Tussilago farfara

Urtica pilulifera

Verbascum thapsus

Verbena officinalis

Viola odorata

Bilaga 4. Medicinalväxter i apotekarträdgården i Silltorp (1797) samt förslag på översättning

NAMN	NUV. VET. NAMN	SVENSKT NAMN
Absinthium ponticum	<i>Artemisia pontica</i>	romersk malört
Aconitum	<i>Aconitum sp.</i>	stormhattssläktet
Alkekengi	<i>Alkekengi officinarum</i>	japansk lykta
Allium	<i>Allium sp.</i>	lök
Althea	<i>Althea officinalis</i>	läkermalva
Angelica Italica	<i>Angelica sp.</i>	kvanne
Anthirrhinum	<i>Antirrhinum sp.</i>	lejongapssläktet
Aristolochia	<i>Aristolochia sp.</i>	piprankesläktet
Armoracia	<i>Armoracia rusticana</i>	pepparrot
Arum	<i>Arum sp.</i>	munkhätta
Asarum	<i>Asarum europaeum</i>	hasselört
Balsamita	<i>Tanacetum balsamita</i>	balsamblad
Basilicum	<i>Ocimum basilicum</i>	basilika
Betonica	<i>Betonica officinalis</i>	humlesuga
Bistorta	<i>Bistorta officinalis</i>	stor ormrot
Bryonia	<i>Bryonia alba el. Kedrostis africana</i>	hundrova/snabelreva
Carduus benedictus	<i>Centaurea benedicta</i>	kardbenedikt
Carduus Mariae	<i>Silybum marianum</i>	mariatistel
Carthamus	<i>Carthamus tinctoria</i>	safflor
Carvum	<i>Carum carvi</i>	kummin
Cerefolium	<i>Anthriscus cerefolium</i>	dansk körvel
Chamaedrys	<i>Teucrium chamaedrys</i>	gamander
Chamaepithys	<i>Ajuga chamaepitys</i>	gulsuga
Chamomilla Romana	<i>Chamaemelum nobile</i>	romersk kamomill
Cichorium	<i>Cichorium intybus Sativum-gruppen</i>	rotcikoria
Clematis	<i>Clematis sp.</i>	klematissläktet
Cochlearia	<i>Cochlearia officinalis</i>	skörbjuggsört

Colchicum	<i>Colchicum autumnale</i>	tidlösa
Consolida	<i>Ajuga pyramidalis</i> el. <i>Consolida</i> sp.	blåsuga-/ åkerriddarsporresläktet
Cucumis asininus	<i>Cucumis sativus</i>	vit slanggurka
Cuminum	<i>Pimpinella anisum</i> el. <i>Cuminum cyminum</i>	anis el. spiskummin
Datura	<i>Datura</i> sp.	spikkklubbesläktet
Dictamnus albus	<i>Dictamnus albus</i>	Moses brinnande buske
Dracunculus	<i>Artemisia dracunculus</i>	dragon
Enula	<i>Inula helenium</i>	ålandsrot
Foeniculum	<i>Foeniculum vulgare</i>	fänkål
Foenum graecum	<i>Trigonella foenum-graecum</i>	bockhornsklöver
Gentiana rubra	<i>Gentiana purpurea</i>	baggsöta
Glycyrrhiza	<i>Glycyrrhiza glabra</i>	lakritsrot
Gratiola	<i>Gratiola officinalis</i>	jordgalla
Helleborus albus & niger	<i>Helleborus niger</i>	julros
Imperatoria	<i>Peucedanum ostruthium</i>	mästerrot
Iris florentina	<i>Iris florentina</i>	violrotsiris
Levisticum	<i>Levisticum officinale</i>	libbsticka
Lilium album	<i>Lilium album</i>	madonnalilja
Melilotus	<i>Melilotus officinalis</i>	gul sötväppling
Melissa	<i>Melissa officinalis</i>	citronmeliss
Mentha crispa	<i>Mentha spicata</i> 'Crispa'	krusmynta
Mentha Piperit.	<i>Mentha x piperita</i>	pepparmynta
Mezereum	<i>Daphne mezereum</i>	tibast
Nigella	<i>Nigella</i> sp.	nigellasläktet
Papaver	<i>Papaver</i> sp.	opievallmo
Patientia	<i>Rumex patientia</i>	spenatskräppa
Paeonia	<i>Paeonia</i> sp.	pion
Psyllium	<i>Plantago afra</i>	loppfrö
Pulegium	<i>Mentha pulegium</i>	polejmynta
Ricinus	<i>Ricinus communis</i>	ricin
Salvia	<i>Salvia officinalis</i>	salvia
Saponaria	<i>Saponaria officinalis</i>	såpnejlika
Scordium	<i>Teucrium scordium</i>	lökgamander
Scorzonera	<i>Scorzonera hispanica</i>	svartrot
Tanacetum	<i>Tanacetum vulgare</i> alt. <i>T. vulgare</i> 'Crispum'	renfana alt. munkrenfana
Tussilago	<i>Tussilago farfara</i>	tussilago
Verbascum	<i>Verbascum</i> sp. möjl. <i>V. thapsus</i> el. <i>V. phlomoides</i>	kungsljussläktet, kungsljus el. läkekungsljus
Viola	<i>Viola odorata</i>	luktviole

Bilaga 5. Medicinalväxter i apotekare Berghs trädgård enl. Baeijer (1793) samt förslag på översättning

NAMN ENL BAEIJER	NUV. VET. NAMN	SVENSKT NAMN
Abrotanum	<i>Artemisia abrotanum</i>	åbrodd
Aconitum	<i>Aconitum napellus</i>	äkta stormhatt
Allium	<i>Allium sp.</i>	löksläktet
Althaea	<i>Althaea officinalis</i>	läkermalva
Anethum	<i>Anethum graveolens</i>	dill
Angelica	<i>Angelica archangelica</i>	kvanne
Aquilegia	<i>Aquilegia sp.</i>	akleja
Arum	<i>Arum sp.</i>	munkhättesläktet
Basilicum	<i>Ocimum basilicum</i>	basilika
Betonica	<i>Betonica officinalis</i>	humlesuga
Bistorta	<i>Bistorta officinalis</i>	stor ormröt
Carduus Bened.	<i>Centaurea benedicta</i>	kardbenedikt
Carduus Mariae	<i>Silybum marianum</i>	mariatistel
Cerefolium	<i>Anthriscus cerefolium</i>	dansk körvel
Cochlearia	<i>Cochlearia officinalis el. Armoracia rusticana</i>	skörbjuggsört/pepparrot
Enula	<i>Inula helenium</i>	ålandsrot
Foeniculum	<i>Foeniculum vulgare</i>	fänkål
Foenum Graecum	<i>Trigonella foenum-graecum</i>	bockhornsklöver
Glycirriza	<i>Glycyrrhiza glabra</i>	lakritsrot
Hyssopus	<i>Hyssopus officinalis</i>	isop
Imperatoria	<i>Peucedanum ostruthium</i>	mästerrot
Lauendula	<i>Lavandula angustifolia</i>	lavendel
Leuisticum	<i>Levisticum officinale</i>	libbsticka
Matricaria	<i>Tanacetum parthenium alt. Matricaria chamomilla</i>	mattram alt. kamomill
Melissa Citrin.	<i>Melissa officinalis</i>	citronmeliss

Mentha Crispa	<i>Mentha spicata 'Crispa'</i>	krusmynta
Mentha Piperitidis	<i>Mentha x piperita</i>	pepparmynta
Mezereum, Daphne	<i>Daphne mezereum</i>	tibast
Papauer Albus	<i>Papaver sp.</i>	vallmo
Poenia	<i>Paeonia sp.</i>	pion
Rosae rubrae	<i>Rosa sp.</i>	ros, röd
Raponticum	<i>Rheum raponticum</i>	munkrabarber
Rheum Palmat. offic.	<i>Rheum palmatum</i>	flikrabarber
Ruta	<i>Ruta graveolens</i>	vinruta
Sabina	<i>Juniperus sabina</i>	sävenbom
Salvia	<i>Salvia officinalis</i>	salvia
Scorzonera Hisp.	<i>Scorzonera hispanica</i>	svartrot
Vallerianae Major	<i>Valeriana officinalis</i>	vänderot
Viola Odorata	<i>Viola odorata</i>	luktkviol

Bilaga 6. Medicinalväxter i apotekare Runneblads trädgård i Mariestad enl. Tidström (1756) samt förslag på översättning

NAMN ENL. TIDSTRÖM	NUV. VET. NAMN	SVENSKT NAMN
Abrotan	<i>Artemisia abrotanum</i>	åbrodd
Absint Pont.	<i>Artemisia pontica</i>	Romersk malört
Alkekenki	<i>Alkekengi officinarum</i>	japansk lykta
Althea / Altheae	<i>Althaea officinalis</i>	läkemaalva
Anet.	<i>Anethum graveolens</i>	dill
Angelica	<i>Angelica archangelica</i>	kvanne
Anthora	<i>Aconitum anthora</i>	gul stormhatt
Aqvilegia	<i>Aquilegia sp.</i>	akleja
Basilic.	<i>Ocimum basilicum</i>	basilika
Bellis	<i>Bellis perennis</i>	tusensköna
Betonic.	<i>Stachys officinalis</i>	humlesuga
Bistorta	<i>Bistorta officinalis</i>	stor ormrot
Carduus bened. (mariae)	<i>Centaurea benedicta och/el. Silybum marianum</i>	kardbenedikt el. mariatistel
Carduus (bened.) mariae	<i>Silybum marianum</i>	mariatistel
Cartham	<i>Carthamnus tinctorius</i>	safflor
Chamaed.	<i>Teucrium chamaedrys</i>	gamander
Chäref	<i>Anthriscus cerefolium</i>	körvel
Cichorei	<i>Cichorium intybus</i>	cikoria
Coclear.	<i>Cochleria officinalis</i>	skörbjuggsört
Datura	<i>Datura stramonium</i>	spikklubba
Digitalis	<i>Digitalis purpurea</i>	fingerborgsblomma
Echium	<i>Echium sp.</i>	snokörtssläktet
Foenic.	<i>Foeniculum vulgare</i>	fänkål
Fritillaria	<i>Fritillaria imperialis</i>	kejsarkrona
Fum. bulbos.	<i>Corydalis solida</i>	stor nunneört
Galleg.	<i>Galega officinalis</i>	getruta

Heder. arbor.	<i>Hedera helix</i>	murgröna
Hyacinth	<i>Hyacinthus orientalis</i>	hyacint
Hysop	<i>Hyssopus officinalis</i>	isop
Imperator	<i>Peucedanum ostruthium</i>	mästerrot
Inula	<i>Inula helenium</i>	ålandsrot
Ireos	<i>Iris florentina</i>	violrot
Lavendul	<i>Lavandula officinalis</i>	lavendel
Levistici	<i>Levisticum officinale</i>	libbsticka
Lilior. alb.	<i>Lilium candidum</i>	madonnalilja
Majoran	<i>Origanum majorana</i>	mejram
Malva arbor.	<i>Malva arborea</i>	jättemalva
Matricaria	<i>Tanacetum parthenium</i> alt <i>Matricaria chamomilla</i>	mattram el kamomill
Melilot.	<i>Melilotus officinalis</i>	gul sötväppling
Melissa	<i>Melissa officinalis</i>	citronmeliss
Menta crisp.	<i>Mentha spicata</i> 'Crispa'	krusmynta
Napillus	<i>Aconitum napellus</i>	stormhatt
Narcissus	<i>Narcissus</i> sp.	narcissläktet
Numular	<i>Lysimachia numularia</i>	penningblad
Passion	<i>Passiflora</i> sp.	passionsblomma
Petasitid.	<i>Petasites hybridus</i>	pestskräp
Pimpin. ital.	<i>Sanguisorba officinalis</i>	blodtopp
Poeonia	<i>Paeonia</i> sp.	pion
Pulm. macul.	<i>Pulmonaria officinalis</i>	lungört
R. Allii, Radix Allii	<i>Allium</i> sp.	lök
Rhapont.	<i>Rheum rhaponticum</i>	munkrabarber
Rosar. alb., rubr.	<i>Rosa</i> spp.	ros, vit och röd
Rut. hort.	<i>Ruta graveolens</i>	vinruta
Sabina	<i>Juniperus sabina</i>	sävenbom
Salvia	<i>Salvia officinalis</i>	salvia
Saponaria	<i>Saponaria officinalis</i>	såpnejlika
Saturey	<i>Satureja vulgaris</i>	kyndel
Scordium	<i>Teucrium scordium</i>	löksuga
Scorzoner	<i>Scorzonera hispanica</i>	svartrot
Tanacet.	<i>Tanacetum vulgare</i>	renfana
Thymus	<i>Thymus vulgaris</i>	timjan
Tunicae	<i>Dianthus caryophyllus</i>	trädgårdsnejlika
Urtica Ziber.	<i>Urtica</i> sp.	nässla
Viola noctua	<i>Viola odorata</i>	luktvio

Bilaga 7. Växterna i “Svenska medicinal och apothekarväxterna efter genera och species upstälde” av F. J. von Aken (1763) samt förslag på översättning.

NAMN	NUV. VET. NAMN	SVENSKT NAMN
ACHILLEA Millefolium	<i>Achillea millefolium</i>	rölleka
ACHILLEA Ptarmica	<i>Achillea ptarmica</i>	nysört
ACORUS Calamus	<i>Acorus calamus</i>	kalmus
AGRIMONIA Eupatorium	<i>Agrimonia eupatoria</i>	småborre
AJUGA Pyramidalis	<i>Ajuga pyramidalis</i>	blåsuga
ALCHEMILLA vulgaris	<i>Alchemilla vulgaris</i>	daggkåpa
ANCHUSA officinalis	<i>Anchusa officinalis</i>	oxtung
ANEMONE Hepatica	<i>Hepatica nobilis</i>	blåsippa
ANEMONE nemorosa	<i>Anemone nemorosa</i>	vitsippa
ANEMONE Pulsatilla	<i>Pulsatilla vulgaris</i>	backsippa
ANGELICA archangelica	<i>Angelica archangelica</i>	kvanne
ANGELICA sylvestris	<i>Angelica sylvestris</i>	strätta
ANTHEMIS Cotula	<i>Anthemis cotula</i>	kamomillkulla
ANTHIRRHINUM Linaria	<i>Linaria vulgaris</i>	gulsporre
APIUM graveolens	<i>Apium graveolens</i>	selleri
AQVILEGIA vulgaris	<i>Aquilegia vulgaris</i>	akleja
ARBUTUS uva ursi	<i>Arctostaphylos uva-ursi</i>	mjölon
ARCTIUM Lappa	<i>Arctium lappa</i>	stor kardborre
ARNICA montana	<i>Arnica montana</i>	slättergubbe
ARTEMISIA Absinthium	<i>Artemisia absinthium</i>	malört
ARTEMISIA vulgaris	<i>Artemisia vulgaris</i>	gråbo
ASARUM Europaeum	<i>Asarum europaeum</i>	hasselört
ASPARGUS officinalis	<i>Asparagus officinalis</i>	sparris
ASPERULA odorata	<i>Galium odoratum</i>	myskmadra
ASPLENIUM Ruta muraria	<i>Asplenium ruta-muraria</i>	murruta
ASPLENIUM Scolopendr.	<i>Asplenium scolopendrium</i>	hjortunga

ASPLENIUM Trichomanes	<i>Asplenium trichomanes</i>	svartbräken
BELLIS perennis	<i>Bellis perennis</i>	tusensköna
BERBERIS vulgaris	<i>Berberis vulgaris</i>	berberis
BETONICA officinalis	<i>Betonica officinalis</i>	humlesuga
BETULA alba	<i>Betula pendula</i>	vårtbjörk
BRASSICA Napus	<i>Brassica napus</i>	raps
BRYONIA alba	<i>Bryonia alba</i>	hundrova
CALENDULA officinalis	<i>Calendula officinalis</i>	ringblomma
CARUM carvi	<i>Carum carvi</i>	kummin
CENTAUREA Cyanus	<i>Centaurea cyanus</i>	blåklint
CHAEROPHYLLUM sylvestre	<i>Anthriscus sylvestris</i>	hundkäk
CHELIDONIUM majus	<i>Chelidonium majus</i>	skelört
CHRYSANTHEMUM Leucanthemum	<i>Leucanthemum vulgare</i>	prästkraige
CICHORIUM Intybus	<i>Cichorium intybus</i>	cikoria
CICUTA virosa	<i>Cicuta virosa</i>	sprängört
COCHLEARIA Armoracia	<i>Armoracia rusticana</i>	pepparrot
COCHLEARIA officinalis	<i>Cochlearia officinalis</i>	skörbjuggsört
CONIUM maculatum	<i>Conium maculatum</i>	odört
CONVALLARIA majalis	<i>Convallaria majalis</i>	liljekonvalj
CONVALLAR. polygonatum	<i>Polygonatum odoratum</i>	getrams
CORYLUS Avellana	<i>Corylus avellana</i>	hassel
CRATAEGUS Aria	<i>Sorbus intermedia alt. S. aria</i>	oxel alt. vitoxel
CUSCUTA Europaea	<i>Cuscuta europaea</i>	nässelsnärja
CYNOGLOSSUM officinale	<i>Cynoglossum officinale</i>	hundtunga
DAPHNE mezereum	<i>Daphne mezereum</i>	tibast
DATURA stramonium	<i>Datura stramonium</i>	spikkclubba
DAUCUS carota	<i>Daucus carota</i>	morot
DELPHINIUM Consolida	<i>Consolida regalis</i>	riddarsporre
DROSEROTA rotundifolia	<i>Drosera rotundifolia</i>	rundsilesår
EQUISETUM arvense	<i>Equisetum arvense</i>	åkerfräken
ERYSIMUM Alliaria	<i>Alliaria petiolata</i>	löktrav
ERYSIMUM Barbaraea	<i>Barbarea vulgaris</i>	sommargyllen
ERYSIMUM officinale	<i>Sisymbrium officinale</i>	vägsenap
EUPHRASIA officinalis	<i>Euphrasia officinalis</i>	ögontröst
EUPATORIUM Cannabinum	<i>Eupatorium cannabinum</i>	hampflöckel
EUPHORBIA Helioscopia	<i>Euphorbia helioscopia</i>	revormstörel
EUPHORBIA palustris	<i>Euphorbia palustris</i>	kärrtörel
FAGUS sylvatica	<i>Fagus sylvatica</i>	bok
FRAGRARIA vesca	<i>Fragaria vesca</i>	smultron
FRAXINUS excelsior	<i>Fraxinus excelsior</i>	ask
FUMARIA bulbosa	<i>Corydalis solida</i>	stor nunneört

FUMARIA officinalis	<i>Fumaria officinalis</i>	jordrök
GALIUM verum	<i>Galium verum</i>	gulmåra
GENISTA tinctoria	<i>Genista tinctoria</i>	färgginst
GENTIANA Centaurium	<i>Centaurium littorale</i>	kustarun
GERANIUM cicutarium	<i>Erodium cicutarium</i>	skatnäva
GERANIUM Robertianum	<i>Geranium robertianum</i>	stinknäva
GEUM rivale	<i>Geum rivale</i>	humleblomster
GEUM Urbanum	<i>Geum urbanum</i>	nejlikrot
GLECHOMA hederacea	<i>Glechoma hederacea</i>	jordreva
GNAPHALIUM arenarium	<i>Helichrysum arenarium</i>	hedblomster
GNAPHALIUM dioicum	<i>Antennaria dioica</i>	kattfot
HIERACIUM Pilosella	<i>Pilosella officinarum</i>	gråfibbla
HUMULUS Lupulus	<i>Humulus lupulus</i>	humle
HYOSCYAMUS niger	<i>Hyoscyamus niger</i>	bolmört
HYPERICUM perforatum	<i>Hypericum perforatum</i>	johannesört
INULA Helenium	<i>Inula helenium</i>	ålandsrot
IRIS pseudacorus	<i>Iris pseudacorus</i>	svärdslilja
JUNIPERUS communis	<i>Juniperus communis</i>	en
LAMIUM album	<i>Lamium album</i>	vitplister
LASERPITIUM latifolium	<i>Laserpitium latifolium</i>	spenört
LEDUM palustre	<i>Rhododendron tomentosum</i>	skvattram
LEONTODON Taraxacum	<i>Taraxacum officinale</i>	maskros
LEONURUS Cardiaca	<i>Leonurus cardiaca</i>	hjärtstilla
LICHEN aphtosus	<i>Peltigera aphthosa</i>	torsklav
LICHEN Caninus	<i>Peltigera canina</i>	filtlav
LICHEN cocciferus	<i>Cladonia coccifera</i>	kochenillav
LICHEN Islandicus	<i>Cetraria islandica</i>	islandslav
LICHEN omphalodes	-	-
LICHEN plicatus	-	-
LICHEN pulmonarius	<i>Lobaria pulmonaria</i>	lunglav
LINNEA borealis	<i>Linnea borealis</i>	linnea
LINUM catharticum	<i>Linum catharticum</i>	vildlin
LITHOSPERMUM officinale	<i>Lithospermum officinale</i>	stenfrö
LONICERA periclymenum	<i>Lonicera periclymenum</i>	vildkaprifol
LYCOPERDON Bovista	<i>Lycoperdon utriforme</i>	skålröksvamp
LYCOPERDON Tuber	<i>Tuber sp.</i>	tryffel
LYCOPODIUM clavatum	<i>Lycopodium clavatum</i>	mattlumner
LYCOPODIUM Selago	<i>Huperzia selago</i>	lopplumner
LYSIMACHIA nummularia	<i>Lysimachia nummularia</i>	penningblad
MALVA sylvestris	<i>Malva sylvestris</i>	rödmalva
MARRUBIUM Vulgare	<i>Marrubium vulgare</i>	kransborre

MATRICARIA Chamomilla	<i>Matricaria chamomilla</i>	kamomill
MATRICARIA svaveolens	<i>Matricaria discoidea</i>	gatkamomill
MENTHA arvensis	<i>Mentha arvensis</i>	åkermynta
MENYANTHES trifolia	<i>Menyanthes trifoliata</i>	vattenklöver
MYRICA Gale	<i>Myrica gale</i>	pors
NEPETA Cattaria	<i>Nepeta cataria</i>	kattmynta
NYMPHAEA alba	<i>Nymphaea alba</i>	vit näckros
ONONIS spinosa	<i>Ononis spinosa</i>	busktörne
ORCHIS Morio	<i>Anacamptis morio</i>	göknycklar
ORIGANUM Vulgare	<i>Origanum vulgare</i>	kungsmynta
OROBUS Vernus	<i>Lathyrus vernus</i>	vårärt
OXALIS acetosella	<i>Oxalis acetosella</i>	harsyra
PAPAVER Rhaeas	<i>Papaver rhoeas?</i>	kornvallmo
PARNASSIA palustris	<i>Parnassia palustris</i>	slåtterblomma
PASTINACA sativa	<i>Pastinaca sativa</i>	palsternacka
PEDICULARIS palustris	<i>Pedicularis palustris</i>	kärrenspara
PIMPINELLA saxifraga	<i>Pimpinella saxifraga</i>	bockrot
PINUS Abies	<i>Picea abies</i>	gran
PINUS sylvestris	<i>Pinus sylvestris</i>	tall
PLANTAGO major	<i>Plantago major</i>	groblad
POLYGONUM aviculare	<i>Polygonum aviculare</i>	trampört
POLYGONUM Fagopyrum	<i>Fagopyrum esculentum</i>	bovete
POLYGONUM Hydropiper	<i>Persicaria hydropiper</i>	bitterpilört
POLYPODIUM Filix mas	<i>Dryopteris filix-mas</i>	träjon
POLYPODIUM vulgare	<i>Polypodium vulgare</i>	stensöta
POLYTRICHUM commune	<i>Polytrichum commune</i>	stor björnmossa
POPULUS nigra	<i>Populus nigra</i>	svartpoppel
POTENTILLA Anserina	<i>Potentilla anserina</i>	gåsört
POTENTILLA reptans	<i>Potentilla reptans</i>	revfingerört
PRIMULA veris	<i>Primula veris</i>	gullviva
PRUNELLA Vulgaris	<i>Prunella vulgaris</i>	brunört
PRUNUS spinosa	<i>Prunus spinosa</i>	slån
PULMONARIA officinalis	<i>Pulmonaria officinalis</i>	fläcklungört
PYROLA rotundifolia	<i>Pyrola rotundifolia</i>	vitpyrola
QUERCUS Robur	<i>Quercus robur</i>	ek
RANUNCULUS Ficaria	<i>Ficaria verna</i>	svalört
RHAMNUS Catharticus	<i>Rhamnus cathartica</i>	getapel
RHAMNUS frangula	<i>Frangula alnus</i>	brakved
RHODIOLA Rosea	<i>Rhodiola rosea</i>	rosenrot
ROSA canina	<i>Rosa canina</i>	stenros
RUBUS arcticus	<i>Rubus arcticus</i>	åkerbär

RUBUS Chamaemorus	<i>Rubus chamaemorus</i>	hjordron
RUBUS Idaeus	<i>Rubus idaeus</i>	hallon
RUMEX acetosa	<i>Rumex acetosa</i>	ängssyra
RUMEX acutus	<i>Rumex hydrolapathum</i>	vattenskräppa
RUMEX aquaticus	<i>Rumex aquaticus</i>	hästskräppa
SALICORNIA Europaea	<i>Salicornia europaea</i>	glasört
SALIX alba	<i>Salix alba</i>	vitpil
SAMBUCUS Ebulus	<i>Sambucus ebulus</i>	sommarfläder
SAMBUCUS nigra	<i>Sambucus nigra</i>	fläder
SANGVISORBA officinalis	<i>Sanguisorba officinalis</i>	blodtopp
SANICULA Europaea	<i>Sanicula europaea</i>	sårläka
SAXIFRAGA granulata	<i>Saxifraga granulata</i>	mandelblomma
SCABIOSA arvensis	<i>Knautia arvensis</i>	åkervädd
SCABIOSA succisa	<i>Succisa pratensis</i>	ängsvädd
SCANDIX Cerefolium	<i>Anthriscus cerefolium</i>	dansk körvel
SCORZONERA humilis	<i>Scorzonera humilis</i>	svinrot
SCROPHULARIA nodosa	<i>Scrophularia nodosa</i>	flenört
SEDUM acre	<i>Sedum acre</i>	gul fetknopp
SEDUM Telephium	<i>Hylotelephium telephium</i>	kärleksört
SEMPERVIVUM tectorum	<i>Sempervivum tectorum</i>	taklök
SINAPIS nigra	<i>Brassica nigra</i>	svartsenap
SISYMBRIUM Nasturtium aquaticum	<i>Nasturtium officinale</i>	källfräne
SISYMBRIUM Sophia	<i>Descurainia sophia</i>	stillfrö
SOLIDAGO Virga aurea	<i>Solidago virgaurea</i>	gullris
SORBUS Aucuparia	<i>Sorbus aucuparia</i>	rönn
SPIRAEA Filipendula	<i>Filipendula vulgaris</i>	brudbröd
SPIRAEA Ulmaria	<i>Filipendula ulmaria</i>	älgräs
SYMPHYTUM officinale	<i>Symphytum officinale</i>	äkta vallört
TANACETUM vulgare	<i>Tanacetum vulgare</i>	renfana
TEUCRIUM Scordium	<i>Teucrium scordium</i>	lökgamander
THLASPI arvense	<i>Thlaspi arvense</i>	penningört
THLASPI Bursa pastoris	<i>Capsella bursa-pastoris</i>	lomme
THYMUS Serpyllum	<i>Thymus serpyllum</i>	backtimjan
TILIA Europaea	<i>Tilia cordata</i>	skogslind
TORMENTILLA erecta	<i>Potentilla erecta</i>	blodrot
TRAGOPOGON pratense	<i>Tragopogon pratensis</i>	ängshaverrot
TRAPA natans	<i>Trapa natans</i>	sjönöt
TREMELLA auricula	<i>Auricularia auricula-judae</i>	judasöra
TRIFOLIUM Melilot. off.	<i>Melilotus officinalis</i>	gul sötväppling
TRIFOLIUM repens	<i>Trifolium repens</i>	vitklöver
TRITICUM repens	<i>Elymus repens</i>	kvickrot

TUSSILAGO Farfara	<i>Tussilago farfara</i>	hästhov
TUSSILAGO Petasitis	<i>Petasites hybridus</i>	pestskräp
URTICA dioica	<i>Urtica dioica</i>	brännässla
VACCINIUM myrtillus	<i>Vaccinium myrtillus</i>	blåbär
VACCINIUM vitis idaea	<i>Vaccinium vitis-idaea</i>	lingon
VALERIANA officinalis	<i>Valeriana officinalis</i>	vänderot
VERBASCUM nigrum	<i>Verbascum nigrum</i>	mörkt kungsljus
VERBASCUM Thapsus	<i>Verbascum thapsus</i>	kungsljus
VERBENA officinalis	<i>Verbena officinalis</i>	järnört
VERONICA Beccabunga	<i>Veronica beccabunga</i>	bäckveronika
VERONICA officinalis	<i>Veronica officinalis</i>	ärenpris
VIOLA odorata	<i>Viola odorata</i>	luktvio
VISCUM album	<i>Viscum album</i>	mistel
XHANTHIUM strumarium	<i>Xanthium strumarium</i>	gullfrö
